AYRINTI DERGİ

İKİ AYLIK SOSYALİST SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ • EKİM/KASIM 2017 • SAYI 23 • 7.5 TL

100. YILINDA EKİM DEVRİMİ

Soruşturma:
100. Yılında Ekim Devrimi'nin Anlamı
AYDIN ÇUBUKÇU, CEM EROĞUL, FİKRET BAŞKAYA
IŞIK ERGÜDEN, MASİS KÜRKÇÜGİL
DİNÇER DEMİRKENT & AYDIN ÖRDEK

Devrimin Yeni Biçimi
HANS HEINZ HOLZ

Bolşeviklerin Zor(lu) İktidarı
EREL TELLAL

Mustafa Suphi'nin Rus İç Savaşı'ndaki Rolü
İSMET KONAK

Anı Yakalayın: Lenin'in Mirası
SLAVOJ ZİZEK

Arendt ve Devrim
DUYGU TÜRK

Anti-Stalinist Sanat
Benjamin, Şostakoviç ve Hikâyenin Sonu
SUSAN BUCK-MORSS

Sosyalist Tahayyülü Yeniden Alevlendirmek
LEO PANITCH & SAM GINDIN

Ekim Devrimi'nin Hatırlattıkları
BORA ERDAĞI

Ekim Devrimi ve Edebiyat
DOĞUŞ SARPKAYA

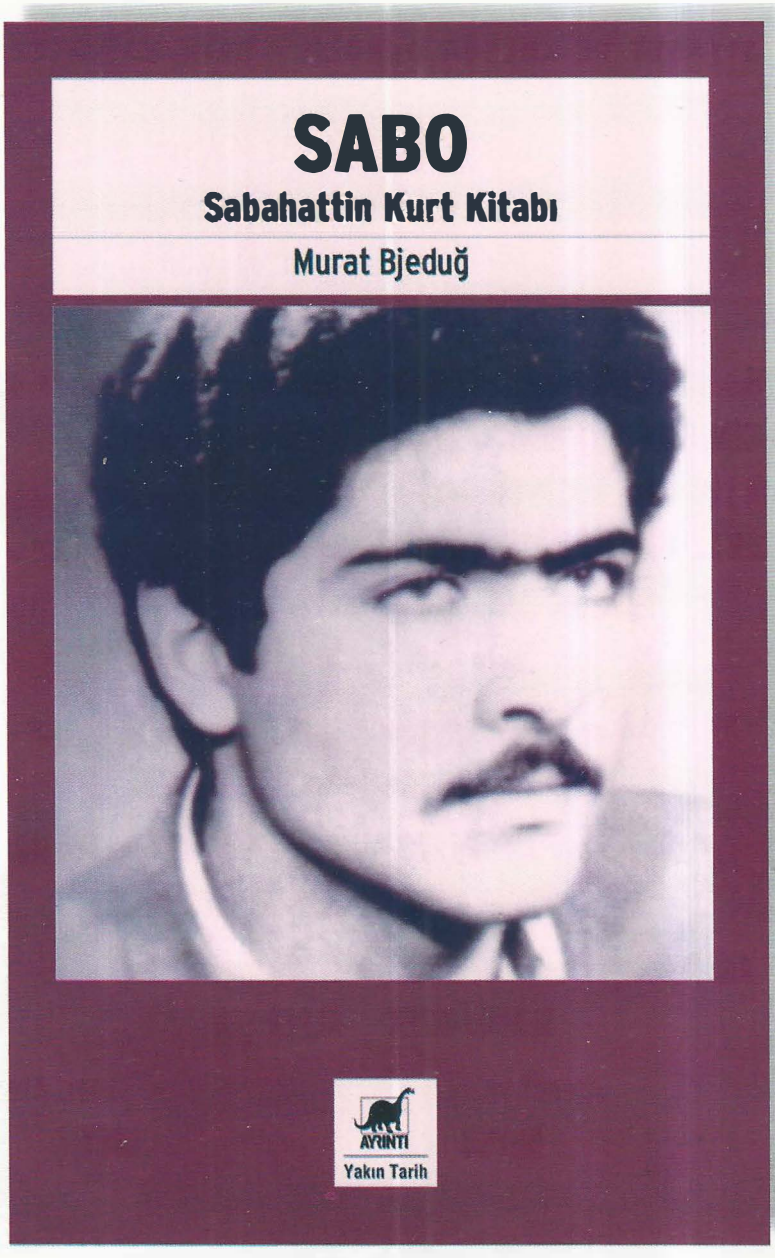
Büyük Ekim Devrimi ve Müzik
MARCEL MECIAR

Devrimin Sineması
ALPER ŞEN

Ekim Devrimi ve Sanat: Ateş Serbest!
SÜREYYA KARACABEY

Yakın Tarih

Bir devrimci için en yüksek erdem ve vasıflar tek tek sıralansa: Davaya adanmışlık, ideallere inanç, cesaret, fedakârlık, yoldaşına saygı, emekçiye sevgi ve şefkat, kararlılık, dürüstlük, mertlik, tevazu, özel mülkiyete gündelik hayatında da karşı tavrı, devrim ve sosyalizme mutlak inanç gibi kriterler söylenebilir. Tüm bu kriterler değerlendirildiğinde, tek söz söylenebilir: Sabo 1 NUMARADIR.

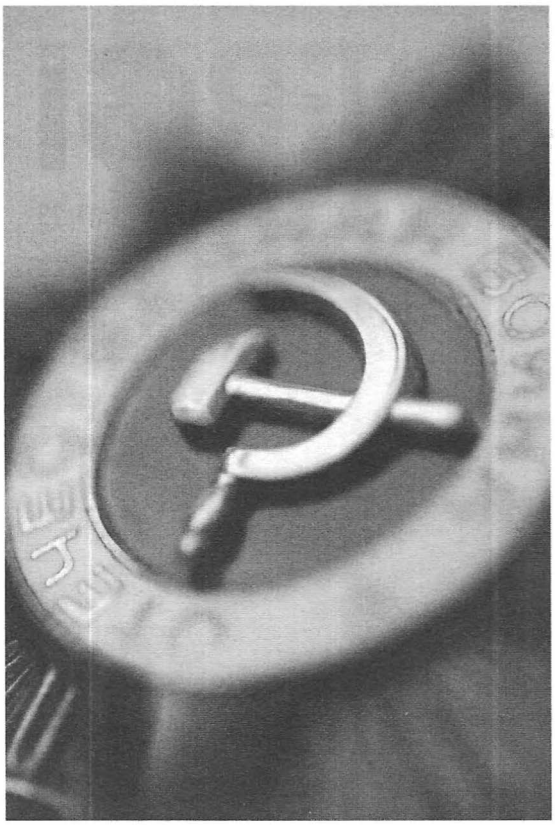
www.ayrintiyayinlari.com.tr AYRINTI online@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

AYRINTIDERGİ

İKİ AYLIK SOSYALİST SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ • EKİM/KASIM 2017 • SAYI 23

Ayrıntı Yayınları Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu/Fatih/İstanbul
Tel: 0212 512 15 00 • Faks: 0212 512 15 11
ayrintidergi@ayrintiyayinlari.com.tr • www.ayrintiyayinlari.com.tr

Sayı: 23
EKİM / KASIM 2017

Sahibi
Ayrıntı Yayınları Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş. adına
Erol Mut

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
İlbay Kahraman

Yayın Kurulu
Dinçer Demirkent, İlbay Kahraman, Abdurrahman Aydın,
Doğuş Sarpkaya, Mutlu Arslan, Sanem Yardımcı,
Duygu Tanış Zaferoğlu, Yunus Yücel, Bülent Özçelik,
Demet Sayınta

Danışma Kurulu
A. Ömer Türkeş, Burhan Sönmez, Enis Rıza,
L. Doğan Tılıç, Meltem Gürle, Necmi Erdoğan, Selami İnce,
Selçuk Candansayar, Süreyya Karacabey, Şükrü Argın,
Aydın Ördek, Bora Erdağı, Cahide Sarı, Doğu Eroğlu,
Duygu Türk, Kurtul Gülenç, Önder Kulak, Özkan Agtaş,
Şerif Onur Bahçecik, Yavuz Yıldırım, Zeynep Ceren Eren,
Ezgi Pınar

Görsel Tasarım ve Uygulama
Mutlu Arslan

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85- 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Sertifika No.: 10704

AYRINTİ YAYINLARI Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu/İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & ayrintidergi@ayrintiyayinlari.com.tr
www.ayrintidergi.com.tr
facebook.com/ayrintidergi & twitter.com/Ayrinti_Dergi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

"Barış! Toprak! Ekmek!.."
AYRINTI DERGİ YAYIN KURULU
5

DOSYA: 100. YILINDA EKİM DEVRİMİ

Soruşturma:
100. Yılında Ekim Devrimi'nin Anlamı
AYDIN ÇUBUKÇU, CEM EROĞUL, FİKRET BAŞKAYA, IŞIK ERGÜDEN, MASİS KÜRKÇÜGİL
DİNÇER DEMİRKENT & AYDIN ÖRDEK
7

Devrimin Yeni Biçimi
HANS HEİNZ HOLZ
18

Bolşeviklerin Zor(lu) İktidarı
EREL TELLAL
29

Mustafa Suphi'nin Rus İç Savaşı'ndaki Rolü
İSMET KONAK
40

Anı Yakalayın: Lenin'in Mirası
SLAVOJ ZİZEK
44

Arendt ve Devrim
DUYGU TÜRK
51

Anti-Stalinist Sanat
Benjamin, Şostakoviç ve Hikâyenin Sonu
SUSAN BUCK-MORSS
57

Sosyalist Tahayyülü Yeniden Alevlendirmek
Ütopyacı Tasavvur ve İşçi Sınıfı Kapasiteleri
LEO PANITCH & SAM GINDIN
68

Ekim Devrimi'nin Hatırlattıkları
BORA ERDAĞI
78

Ekim Devrimi ve Edebiyat
DOĞUŞ SARPKAYA
83

Büyük Ekim Devrimi ve Müzik
İlişkisi Üzerine Dönemsel Bir Okuma
MARCEL MECIAR
89

Devrimin Sineması
Odessa Kaldırımlarında Ayağa Kalkan Sine-Göz
ALPER ŞEN
95

Ekim Devrimi ve Sanat
Ateş Serbest!
SÜREYYA KARACABEY
99

Barış! Toprak! Ekmek!..

Ayrıntı Dergi Yayın Kurulu

Marx, yayımlanan son yazısı olan *Komünist Manifesto'nun Rusça baskısına önsözde* Rus okura şöyle seslenmişti: "Ve şimdi Rusya! 1848-49 Devrimi sırasında yalnızca Avrupalı hükümdarlar değil, Avrupalı burjuvalar da proletaryadan tek kurtuluş imkânını Rus müdahalesinde gördüler. Çar Avrupa'da gericilerin reisi ilan edildi. Bugünse devrim savaşının esiri olarak Gatçina'da bulunuyor ve Rusya Avrupa'daki devrimci eylemin öncü kuvveti durumunda. ... Eğer Rus Devrimi Batı'daki proleter devrimin işaretini verir ve ikisi birbirini tamamlarsa, şimdiki haliyle Rus ortak toprak mülkiyeti komünist bir gelişme yönünde bir başlangıç olabilir."

Marx'ınmüthiş öngörüsü, yirminci yüzyılın dünyasını belirleyecek olan dünya tarihsel olayı işaretlemişti. Bolşeviklerin 25 Ekim gecesi iktidara gelmesi, devrim fikrini, insanın insan üzerinde hakimiyetinin sonlandırılmasıyla kurulacak eşit ve özgür bir dünya idesini somut bir deneyime dönüştürdü. Avrupa'da beklenen olmadı, devrimci Sovyetler dramatik dönüşümlerin zorlu sahnesi oldu; ama yirminci yüzyıl, Ekim Devrimi'nin açtığı yolda bütün dünyada proleterlerin, ezilenlerin davasının ve yürüyüşünün yeni bir başlangıcını imledi. 20. yüzyıl emperyalist savaşlara direnerek yeni ve özgür bir ülke kurmak isteyen partizanların, sömürgeleştirilmiş ülkelerini ve halklarını özgürleştirmek isteyen gerillaların, eşit ve özgür bir dünya kurmak isteyen proleterlerin, gençlerin, kadınların, siyahların bugün sadakatten başka bir duygu besleyemeyeceğimiz uzun mücadele yüzyılı oldu. Devrim fikri Avrupa'da değil, dünyanın her yerinde somut bir güce, sömürücülere karşı bir silaha dönüştü, öngörülmez olana dair güçlü arzuyu komünizm fikrini tetikledi.

Ekim Devrimi'nin yüzüncü yılındayız. Ekim Devrimi'nin eseri olan Sovyetler Birliği, bir çeyrek yüzyıl önce tarihsel varlığını sonlandırdı. Kapitalizm hiç olmadığı kadar ölçüsüzce, bir avuç kapitalistin çıkarına milyarlarca insanı eziyor, doğayı sürdürülemez biçimde katlediyor ve insanlığın geleceğini her geçen dakika yok ediyor. Sınıf, ırk, cinsiyet üzerine kurulan eşitsizlikler üzerine kurulu alçak bir sömürü düzeni, bu düzenin bekçiliğini yapan siyasal yapılarla sürdürülüyor. 1914'te savaşa sürülen proleterlerin ve köylülerin torunları bugün bilmediği coğrafyalarda savaşıyor, ölüyor, öldürüyor. 1915'te gerçekle-

şen soykırım, aynı coğrafyalarda kendini yeniden üretiyor. Dini insan öldürmenin estetik bir aracına dönüştüren modern öldürme makineleri insanlığın binlerce yıllık değerlerini ve yaratılarını yok ediyor. Bütün bunlar, bir avuç kapitalistin servetini ve ayrıcalıklarını korumak ve sürdürmek için devletlerin siyasal ve ideolojik kurumlarınca destekleniyor. Ve insan, kendi geleceğini yaratma inancıyla; Ekim Devrimi'nin bizzat yarattığı sadakatle direniyor. Dünyanın her yerinde isyanlar, eşitlik arzusu saklanamaz biçimde ortaya çıkıyor. Patlamalarla, toplaşmalarla, gülüşmeler ve dayanışmayla. Ekim Devrimi'nin yüzüncü yılında insanın geleceğini kurma fikrine duyduğu sadakat, dünya tarihinde eşine az rastlanır ölçüde kullanılan zora karşı var kalıyor ve var kalacak.

Ekim Devrimi'nin yüzüncü yılında çıkardığımız bu özel sayının editörlüğünü Yunus Yücel ve Dinçer Demirkent yaptı. Editörlerimiz, olabildiğince farklı perspektif ve alanda yazıya yer vermeye çalıştı. Ütopya'dan sanata, politikaya; tarihe ve geleceğe... Diğer sayılarımızda olduğu gibi bu sayımızda da Türkçeye kazandırılmasını istediğimiz düşüncelere belli bir ağırlık verildi.

Dosyamız, Ekim Devrimi'ne ilişkin bir soruşturmayla başlıyor. Türkiye'de siyasal pozisyonları bakımından çok farklı yerlerde konumlansalar da düşüncelerini devrim fikrinden hiç ayrı tutmamış beş isme, Aydın Çubukçu, Cem Eroğul, Fikret Başkaya, Işık Ergüden ve Masis Kürkçügil'e devrimin tarihsel anlamı ve bugün ifade ettiklerine ilişkin fikirlerini paylaştıkları için ne kadar teşekkür etsek az.

Hans Heinz Holz'un Devrimin 90. yılı için yazdığı "Devrimin Yeni Biçimi" adlı makaleyi Bülent Özçelik çevirdi. Holz, Lenin'in belki de proletarya açısından sinizme kayılmaya en meyyal anda, sosyal demokrat partilerin burjuvaziyle uzlaştığı dönemde, devrimci eylemini temellendirmek için geliştirdiği yoğun çabayı bizzat devrimci süreç ile ilişkili olarak anlatıyor. Çokluğun içinde bulunduğu sinizme karşı bizzat Lenin'in cevabını ortaya koyuyor.

Erel Tellal, Ekim Devrimi'nin tarihine ilişkin detayları, özenli bir çalışmayla yazdı. Devrim sırasında faklı partilerin siyasal pozisyonlarını kaymalarını ve yer değiştirmelerini; Bolşeviklerin karşısında konumlarını ele alan makale 1917 devriminin zorluğu ve zorunluğu meselesi üzerine yeniden düşünmemize zemin sağlıyor.

İsmet Konak, Türkiye sosyalist hareketi içindeki en önemli tarihsel figürlerden birinin Mustafa Suphi'nin Ekim Devrimi sırasındaki faaliyetlerini ele alıyor. Slovaj Žižek'in her zamanki polemiksel ve çekici uslübuyla yazdığı "Lenin'in Mirası" başlıklı yazıyı Onur Yıldız çevirdi. Komünist iddianın, kapitalist vaadin gerçekleşmediği anda güçlü bir biçimde önümüzde olduğunu ortaya koyan bu yazıda Lenin'in mirası özgün bir bağlama oturtuluyor.

Duygu Türk, siyaset felsefesinde devrim sorununun yerini ve güncelliğini *Devrim Üzerine* eserinin müellifi Hannah Arendt ile diyaloğa girerek tartışıyor: "Sorunları ve Katkıları"yla. Abdurrahman Aydın'ın çevirdiği Susan Buck-Morss'un "Anti Stalinist Sanat" başlıklı metni bizzat çevirmenini çarpan cümle ile tanıtmak gerek: "Benjamin'in kendisi de bir ölçüt olarak, sunduğu kavramların, 'faşizmin amaçları açısından bütünüyle kullanılamaz nitelikte' olduklarını belirtmiyor muydu? İçimizden biri, kendi çalışmalarının, sınıf sömürüsünün ayan beyan ortada olduğu fakat bunu tanımlaması gereken dilin yıkıntılar içerisinde kaldığı yeni dünya düzeninin amaçları bakımından bütünüyle kullanılamaz nitelikte olduğunu söyleyebilir mi?"

Ali İpek ve Onur Acaroğlu tarafından çevrilen Leo Panitch ve Sam Gindin, "Sosyalist Tahayyülü Yeniden Alevlendirmek" başlıklı yazılarında işçi sınıfının kapasitesi ve ütopya ilişkisi bağlamında mevcut hareketin eleştirisini ve kapasiteyi artıracak bir programı ortaya koyuyorlar. Bora Erdağı, deneyim, tarih, teori ve pratik bağlamında Ekim Devrimi'nden bize kalanı anlatıyor: "İçine düştüğümüz rüya âlemi ve felaketten, devrimci hayallerin yarattığı deneysel yaşam arayışlarından geçmeden düşüncemiz nasıl bir kendilik yolu bulacaktır. İşte tam da bu yüzden 100. yılında Ekim Devrimi halen anlaşılmayı beklemektedir."

Doğuş Sarpkaya, Rus edebiyatının altın çağından başlayarak, devrim öncesi ve devrim sırasındaki büyük sanatsal devrim sürecini, sürecin 1934'te sosyalist gerçekliğin resmileştirilmesi ile sona ermesinin hikayesini aktarıyor. Zeynep Baykal'ın çevirdiği, Marcel Mečiar'nin metni Rus müzik evreninin evrimi içinde Ekim Devrimi'ni ve özellikle de Şostakoviç'in eseri ve biyografisi üzerinden Sovyetler Birliği'nin müzik evrenini ortaya koyuyor.

Alper Şen, Ekim Devrimi'nin yarattığı iki devrimci olayı-eseri, "Odessa Kaldırımları" sahnesinin sinematografik açıdan devrimci niteliğini ve sine-göz manifestosunun sinema içindeki anlamını analiz ediyor. Dosyanın son yazısında ise Süreyya Karacabey, Devrim sonrasında farklı sanat dallarında kendini gösteren arayışların ülkenin politik hedefleriyle bütünleşmesi sürecini ele alıyor.

O güzel şarkının sözlerini tekrarlayarak, "ne geçmiş tükendi, ne yarınlar..."

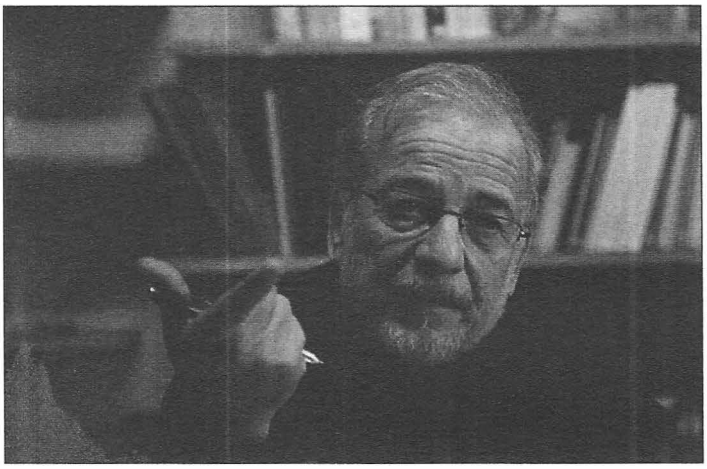
İyi okumalar... •

Soruşturma: 100. Yılında Ekim Devrimi'nin Anlamı

Dinçer DEMİRKENT & Aydın ÖRDEK

Bir fenomen, yaratıcısı, eyleyeni, kurucusu ol(a)madığımız ölçüde çoğu kez hepten anlaşılmaz kalacak biçimde muammadır bizler için. Ne kadar görünür kılmaya çalışırsak çalışalım iradelerimizin eseri olmadıkları, başımıza geldikleri sürece herkesi etkileyen, herkesin gözünün önünde cereyan eden olaylar özellikle muamma haline gelirler. Bu yüzden bu tür olaylar kullanışlı birer politik araca da dönüşürler. Her politik aktörün, çıkarı doğrultusunda ve gücü nispetinde verdiği anlam muammayı bir bakımdan çözer ancak başka bakımlardan içinden çıkılmaz hale getirir. Böylelikle söz konusu olaylar, fenomenler kuşatıcılıkları ölçüsünde yeniden yeniden anlamlandırılmayı talep ederler.

Bugün artık büyük bir uzlaşıyla Ekim Devrimi olarak adlandırılan olay XX. yüzyılın dünya-tarihsel gelişmelerinden biridir. Siyasi, iktisadi, kültürel belirleyiciliğiyle insanlık tarihinin kırılma noktalarından biri halini almış olması inkâr götürmezdir. Büyük insanlık için kazandığı önem, kuşatıcılığı, sebepleriyle olduğu kadar, akıbeti ve etkileriyle de bir muammaya dönüşmesine yol açmıştır. Ekim Devrimi'nin en doğrudan sonucu olan Sovyetler Birliği'nin iki büyük savaş sonrasında dünya düzeninin yeniden biçimlendirilmesindeki kuşatıcı rolü ve dünya düzeninin Sovyetler'in dağılmasıyla başlayan henüz sonlanmamış yeniden biçimlenmesi, 100. yılında Ekim Devrimi muammasının çözülmesi talebini bilhassa şiddetlendirmektedir. Bu bağlamda takip eden iki soruyla çerçevelediğimiz Ekim Devrimi'nin anlamına ilişkin soruşturmamıza katkı sunan Aydın Çubukçu, Cem Eroğul, Fikret Başkaya, Işık Ergüden ve Masis Kürkçügil'e teşekkürü borç biliriz.

Aydın ÇUBUKÇU

100 YIL ÖNCE RUSYA'DA NE OLDU YA DA EKİM DEVRİMİ'NİN İNSANLIK TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ NEDİR?

AYDIN ÇUBUKÇU

100 yıl önce, Rusya'da bir şey olmadı; dünyada bir şeyler oldu! Olup bitenlerden en çok pay Rusya'ya düştü. Dünya, Ekim Devrimi'nin öncesi ve hemen sonrasında, her anında ve her noktasında, insanlık tarihinin, felsefe diliyle söyleyecek olursak, tam anlamıyla, evrensel bir hal aldığı bir dönemdeydi. "Yeni ve özgür bir dünya"nın uzak geleceğe ait bir özlem değil, sökülüp alınması gündeme gelmiş bir gerçeklik olduğu duygusunun hâkim olduğu bir sıçrama zamanıydı bu... Milyonlarca insanın hayatını alıp götüren savaş da bu değişim fırtınasına dâhildi. Tarihin o anda ağırlık merkezi durumunda olan tüm Avrupa'ya- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tümü, İskandinavya'ya-, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'na, Hindistan'a, İran'a, Afganistan'a, Meksika'ya baktığımızda savaşların, isyanların, devrimlerin birbiriyle yarıştığı ve içlerinden bazılarının ya da en azından birinin kurtuluş yolunu bulacağından kimsenin kuşku duymadığı bir altüst oluş manzarasıdır. Yalnızca maddesiyle değil, düşüncesiyle de "artık zamanı geldi" dedirten bu dünyanın sloganı devrimdi. Rusya, örgütlü işçi sınıfı ve özellikle de benzersiz devrimci önderiyle tarihin sunduğu bu fırsatı değerlendirdi. Aynı anda, Almanya başta olmak üzere, bütün orta Avrupa işçi sınıfı ve emekçileri, bu çok verimli kargaşadan pay almak için birbiriyle yarışırcasına devrim peşindeydi. Devrim Rusya'nın oldu. Diğerleri ellerine geçirdiklerini de kaptırdılar. Emperyalizm, en zayıf halkasından kırılmıştı. Hepsi bu. Lenin, tevazuundan, "vurmasını bilen biri vardı" demedi. O olmasaydı, Rusya'da da diğerleri gibi proleter devrim elden kaçabilir, Rusya da diğerleri gibi, yıkılmış bir monarşi ve üstüne kondurulmuş parlamenter "demokrasi" ile yetinebilirdi. 1789 Büyük Fransız Devrimi'nin yarım kalmışlığıyla hep derinden özlemli ve efkârlı proleterleri ve özgürlüğe aç halkları, defalarca deneyip hep kapısından döndükleri bu büyük kazancı cansiperane savundular. Rusya işçi sınıfının başarısını kendi zaferlerinin müjdecisi saydılar ve tekrar tekrar surlara saldırdılar. Emperyalizmin baskı ve sömürüsü altındaki "ezilen halklar" için de bir umut ışığıydı Sovyet Devrimi. Kapitalizm can çekişiyordu ve proleter devrimleri çağı açılmış gibi görünüyordu. Büyük ustanın önceden haber verdiği Dünya Devrimi, uzansan yakalayabileceğin bir mesafeye kadar yaklaşmıştı. Özellikle Alman Devrimi'nin yenilgiye uğraması, Dünya Devrimi beklentilerinin en azından "şimdilik" olmayacağına dair kötü bir haber oldu. Öyleyse, yapılabilecek tek şey, gezegenin ele geçirilmiş bu bölümünde "tek ülkede sosyalizm" için çalışmaktı.

İnsanlık, ayakları üzerinde dikildiği andan itibaren, barınmak, beslenmek ve soyunu sürdürmek için ellerini kullanmayı öğrenmişti. Çıplak elle yeni ve kendisinin kıldığı bir dünya yaratmaya koyulmuştu. Yine aynısını yapacaktı. Çıplak elle, yokluk içinden bolluk, hiçlik içinden varlık yaratmaya çalışacaktı. Yalnız bu kez, yalnızca doğadan koparıp aldığı aletlerle değil, binlerce yıl içinde kafasında oluşturduğu iki de kavramla işe koyuldu: Özgürlük ve eşitlik! Ekim Devrimi'nin "insanlık tarihi" içindeki yeri, bu iki kavramı oluşturmak için çektiği bedensel ve zihinsel zahmetin nihayet, bugün değilse bir gün mutlaka, karşılığını alabileceğine dair bir kanıt sunmuş olmasıdır. Daha ne olsun?

EKİM DEVRİMİ'NİN 21. YÜZYIL İÇİN ANLAMI NEDİR?

21. yüzyılın dünyası, elbette önceki yüzyılın ilk çeyreğinin, her sabah "bugün devrim" diye gözlerini açan dünyası değil. Emperyalist kapitalizm, sınıflı toplumlar tarihinin en bilinçli, en örgütlü sömürü biçimi olarak geçen yüzyıldan daha vahşi, daha saldırgan ve ne yazık ki daha korkusuz saldırıyor. Komünizm kâbusları görmüyor ve o "heyula" tepesinde

dolaşırken verdiği toplumsal ödünleri koparak geri alıyor. Sağlık, eğitim, konut gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına ayırdığı her kuruşu misliyle geri alıyor; sermayeyi hızla döndürmek için, en kârlı, ama en pis aracı, savaşı kullanıyor. On milyonlarca insan yurtsuz, işsiz, aç ve umutsuz çırpınıyor.

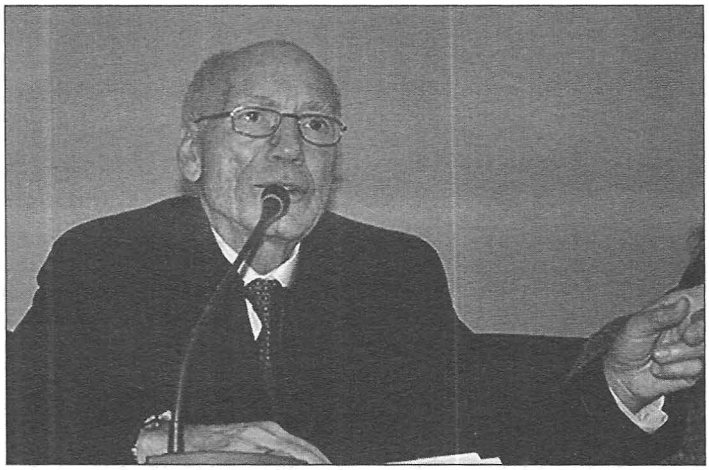
Ekim Devrimi, eşitlik ve özgürlük için olduğu kadar, tokluk için de bir umuttu. Şunu bir düşünelim: O zamanlar, mesela, "temiz su hakkı" diye bir kavram yoktu. Zincirleme, sudan başlayıp ilerleyelim. Nelerden yoksun kaldığımızın listesi, başka bir deyişle, nelere ihtiyacımız olduğunun en kısa listesi, geçen yüzyılın başlarında yapılabilecek en abartılı listelerin hepsini küçücük pusulalar derekesine düşürür. Ama, yine hepsi o iki kavramın kapsamına girer: Özgürlük ve eşitlik. Şimdi, yalnızca emperyalist savaş ve sömürü politikalarının boğucu karanlığına değil, aynı zamanda dünyanın her yerinde bir parlayıp bir sönen direnişlerin, ayaklanmaların ışıltısına da bakalım. Eşzamanlı ve ortak hedefli olmasa bile, zaman ve mekân içinde yayılmış bu çığlıkların derinlerinden gelen şu sesi duymak mümkün: "Ekim, geçmiş değil, gelecektir!"

100 YIL ÖNCE RUSYA'DA NE OLDU YA DA EKİM DEVRİMİ'NİN İNSANLIK TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ NEDİR?

CEM EROĞUL

Dünya tarihi açısından bakıldığında Ekim Devrimi, 1789 Fransız Devrimi ile başlayan büyük devrimler dalgasının ikinci halkası, 1848'de başlayan işçi devrimleri sürecinin doruğudur. Burjuvazi, ancak insanlık adına hareket etmekle kendi çıkarını gerçekleştirebilirdi. İşçi sınıfının insanlığın çıkarını gerçekleştirmesi için, kendi adına hareket etmesi yeterdi. Ne var ki, bunun olabilmesi, işçi devriminin çağın en ileri işçi sınıflarının öncülüğünde yapılmasına bağlıydı. Bunun olamaması, tarihin en insanca kalkışması olan 1917 Ekim Devrimi'nin acı sonunu belirledi.

İnsanı insan yapan temel özellik, kendi yaşamını kendi bilinciyle düzenleyebilen tek canlı olmasıdır. Ekim Devrimi'nin en "insanca" girişim olmasının gerekçesi budur. Tarihte ilk kez insanlık, bilinçli bir biçimde, kendi kaderini kendi ellerine almaya kalkışmıştır. Bu

Cem EROĞUL

bakımdan, 25 Ekim 1917, insanlık tarihinin en onurlu günüdür.

Bolşevikler, Ekim Devrimi'ni, Avrupa devrimini ateşleyecek bir kıvılcım olarak görmüşler, devrimi, sosyalizme hazır olmadığını bildikleri bir toplumda, sürecin ilk adımı olarak başlatmışlardı. O sırada 125 milyon dolayında olan nüfusun 15 milyonu genel olarak işçi sayılabilecek durumdayken, fabrikalarda yoğunlaşan dar anlamda işçi sınıfı ise ancak 3 milyon kadardı. Üstelik, devrimden hemen sonra, koşullar tek sözcükle "korkunç" hale geldi. Devrimin yaşaması barışın gerçekleşmesine bağlıydı. Ne var ki Almanya, barışı çok pahalıya sattı. Brest-Litovsk Anlaşması'nda, Rusya, 2,5 milyon km²'den fazla toprak, 55 milyon nüfus, kömür, petrol ve demir rezervlerinin çoğunu, sanayisinin önemli bir bölümünü kaybetti. Başta Japonlar, Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar olmak üzere birçok yabancı devlet, devrimle savaşmak üzere askeri birlikler göndermenin yanı sıra, devrimi ezme amacıyla Beyaz ordular kuran çarcı amiral ve generallere ellerinden gelen desteği sağladılar. Dünya savaşında zaten 2.5 milyon insan ölmüştü. İç savaş, buna 2 milyon ölü kattı. Bu arada 2 milyon insan da, tifüs salgınından öldü. 1921'de iç savaş devrim hükümetinin zaferiyle sonuçlanmıştı ama, savaş koşulları ve o yıl yaşanan aşırı kuraklık, 5 milyondan çok insanın açlıktan ölmesine yol açtı. Bunlar yetmiyormuş gibi, savaşta kentleri besleyebilmek için köylünün ürününe el koymaktan başka çare olmadığı için, işçi-köylü ittifakı sarsıldı. Köylü isyanları başladığı gibi, devrimin gözbebeği olan Kronstadt denizcileri, devrim hükümetine karşı ayaklandı. Bunun yanı sıra, devrim hükümeti, en güvendiği sınıf tabanı-

nı bile yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. En bilinçli işçi katmanı iç savaşta yok oldu. Kentler boşaldı. Moskova nüfusunun yarısına yakınını, Petrograd ise yarısından çoğunu kaybetti. 3 milyonluk fabrika işçisi sayısı 1,5 milyona indi. Bu arada, en büyük umut olan Avrupa işçi devrimi de gerçekleşmedi.

İç savaş sonundaki umutsuz durum, Lenin'i geri adım atmaya zorladı. Mart 1921'de toplanan Komünist Partisi'nin onuncu kongresinde, "Yeni İktisat Politikası" (NEP) adı altında, kapitalizme bir kısmi dönüş başlatma kararı alındı. Aynı kongrede, ekonomi yönetiminin işçi sendikalarına bırakılmasını isteyen ve parti diktatörlüğü yerine işçi sınıfının demokratik diktatörlüğünün kurulmasını savunan İşçi Muhalefeti'nin, parti üyeliğiyle bağdaşmadığına karar verildi.

Ne genel olarak Marksistler, ne de Lenin'in kendisi, tek parti yönetimini hiçbir zaman savunmuş değildi. Ancak, Mart 1918'de Komünist adını alan Bolşevikler, devrimi yaşatabilmek için her türlü muhalefeti ezmekten başka bir yol bulamadılar. Ülkede katı bir diktatörlük kurmakla kalmayıp diktatörce yönetimi parti içine bile taşıdılar. Mart 1919'da toplanan sekizinci kongrede, "eksiksiz bir askeri disiplin" gerçekleştirme gerekçesiyle, iki toplantı arasında Merkez Komitesi'nin yetkilerini kullanmak üzere, Politbüro, Orgbüro ve Sekreterlik gibi, aynı az sayıdaki yöneticinin görev aldığı kurullar oluşturdular. Zaten bütünüyle partinin eline geçmiş olan askeri ve sivil yönetim, bu dar kadrolarca kullanılmaya başlandı. Mart 1921'deki onuncu kongrede ise, her türlü örgütlü parti içi muhalefet yasaklandı.

Bu parti-devletin kaçınılmaz biçimde bürokratikleşmesini engelleyebilecek tek insan Lenin'di. Ne var ki, Mayıs 1922'de Lenin'e inme indi. Hastalığı sırasında gidişi geri çevirmek için olağanüstü bir çaba göstermesine karşılık başarılı olamadı ve Ocak 1924'te öldü. Sonrasını ise Stalin'in kurnazlığı belirledi. Öteki Komünist önderler, Stalin'in işi nerelere vardırabileceğini asla tahmin etmediler. Stalin, başlangıçta görece önemsiz bir organ olan sekreterliği kullanarak, parti içinde rakipsiz kalmayı başardığı gibi, 1936-38 arasında düzenlediği düzmece Moskova yargılamaları sonucunda, "başından beri yabancı ajanı olmak, SSCB'yi parçalamak için emperyalistlerle işbirliği yapmak, Lenin'i öldürtmeyi istemek" gibi suçlamalarla, Lenin zamanından kalan bütün Bolşevik önderleri kurşuna dizdirtti. 1940'ta da, Meksika'ya sığınmış olan Troçki'yi öldürttü. Böylece insanlığın en büyük umudu olarak başlamış olan devrim, bir canavar-devlet doğurarak batağa saplandı.

EKİM DEVRİMİ'NİN 21. YÜZYIL İÇİN ANLAMI NEDİR?

Ekim Devrimi'nin miras bıraktığı devletin bugüne en büyük etkisi, geçen yüzyılın sonuna doğru, 1991'de yıkılmasıyla gerçekleşti. Gerçi yıkıldığında, Sovyetler Birliği, artık bir işçi devleti değildi. Ama, yeniden işçi devleti haline gelme gizilgücünü taşıyordu. Batı'dakiler dahil, dünyadaki yüz milyonlarca emekçinin ancak düşünde görebileceği bir sosyal devletti. Son genel sekreter Mihail Gorbaçov'un 1985'te iktidara gelmesiyle, bu umut bütünüyle ortadan kalktı. SSCB'nin yıkılması, emperyalizmi rakipsiz bıraktı. Başıboş kalan emperyalizm dizginlenemez duruma geldi. Afganistan, Irak, Suriye, Libya'da olduğu gibi, SSCB varken asla düşünülemeyecek bir dizi savaş çıkarıldı. Rakipsiz bırakılmış Amerikan emperyalizmi, dünyayı her an yaşanmaz hale getirebilecek bir militarizmin gözü dönmüş bayraktarı haline geldi.

Ekim Devrimi'nin bize verdiği en büyük iki ders, işçi devriminin tek ülkeyle sınırlı kalamayacağı ve devletin sönümlenmesinden ayrı düşünülemeyeceğidir.

Kapitalizmin gününü doldurduğu, yalnızca bunu görmek istemeyenlerin göremediği bir gerçektir. Komünist Manifesto'nun temel öngörüsü gerçekleşmiş, ortaya inanılmaz bir eşitsizlik çıkmıştır. Bugün beş kişinin serveti dünya nüfusunun yarısının servetine eşittir. Böyle bir saçmalığın devamı olanaksızdır. Bilim ve teknolojinin bugün eriştiği baş döndürücü düzeyde, üretim araçlarının işçinin emek gücünü sömürerek geliştirmeye çalışmak, tam bir savurganlık, açgözlü bir gericiliktir. Üretim araçlarının dünya toplumuna mal edildiği bir düzende, ayrıksız herkesin temel gereksinimlerinin bedelsiz olarak karşılanmasını sağlayacak bir üretim ve bölüşüm düzenini kurmak artık mümkün hale gelmiştir.

Zamanımızda devlet de gereksizleşmiştir. İnternet, siyaset ve yönetimle ilgili bütün

kararların, araya herhangi bir sözde temsilci sokmadan, doğrudan doğruya ilgililerce alınmasının yolunu açmıştır. Merkezi yönetimleri sürdürmenin bir gerekçesi kalmamıştır. Hangi hizmetin hangi düzeyde görülmesi gerekiyorsa, bunu o hizmete özgü ayrı bir yapılanmayla gerçekleştirmek hem mümkündür, hem de bundan böyle bürokratik zorbalıkların ortaya çıkmasını engelleyecek tek yoldur. Örneğin genel silahsızlanma için bir dünya devleti kurmaya hiç gerek yoktur. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi bir kurum, bu işi çok güzel görür. Türlü iletişim, ulaşım, güvenlik vb. hizmetleri için uygulanacak örnekçe hep aynıdır: Kararları doğrudan doğruya ilgili tabana sormak, her hizmet için tabanın oyuyla ayrı yapılar ve bu yapıları denetleyecek kurullar oluşturmak, gerektiğinde, bunları seçenlerin oyuyla bu yapı ve kurulların üyelerini değiştirmek. Yargı hizmeti de aynı şekilde görülmelidir: Yargıçlar, seçilecek bir kurulun önereceği adaylar arasından, belli bir süre hizmet vermek üzere, yine seçmenlerce seçilmeli ve gerektiğinde görevden alınabilmelidir.

İnsan olmak demek, kendi yaşamını kendisi düzenlemek demektir. 21. yüzyıl sosyalizminin tek anlamı budur. Şu anda yeryüzünde yaşayan 7,5 milyar insanın yazgısı birbirine tümüyle bağlıdır. İnsan yaşamını bir çırpıda bitirebilecek güçte silahların hazırda beklediği, kapitalizmin kâr hırsının yaşamı doğrudan doğruya tehdit eder hale geldiği bir dünyada, hiç kimse başkalarının da kaderinde söz sahibi olmadan kendi kaderini belirleyemez. Dolayısıyla günümüzün sosyalizmi ancak dünya çapında kurulabilir. Bu da vekâletle olmaz. Ancak herkesin işe katılmasıyla olur. Devletle de olmaz, tek gerçek demokrasi olan doğrudan demokrasiyle olur ancak.

Bu yeni düzenin maddi koşulları oluşmuş durumdadır. Bunu kimin nasıl yapacağı ise, ancak uygulamada yanıtlanabilecek bir sorudur. Lenin'in ta 1906'da yazdığı "Gerilla Savaşı" makalesinde dediği gibi, "durum değişince, dönemin eylemcilerince bilinmeyen yeni mücadele biçimleri *kaçınılmaz olarak* ortaya çıkar. Marksizm, kitlelerin pratiğinden *öğrenir*..." Gereken şey, "somut durumun somut tahlilini" yaparak hemen işe girişmektir. Bunun öznesi de bellidir. "Biz yüzde doksan dokuzuz" diye haykıran kitleler, artık kuramsal olarak da doğru bir şey söylemektedirler:

Fikret BAŞKAYA

Devleti de sınıfları da en kısa sürede ortadan kaldırması kaçınılmaz olan kitlesel bir devrimde, öncülük sorunu da geride kalmış demektir. İnsanca yaşamak isteyen herkes bu devrimin öznesidir.

100 YIL ÖNCE RUSYA'DA NE OLDU YA DA EKİM DEVRİMİ'NİN İNSANLIK TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ NEDİR?

FİKRET BAŞKAYA

100 yıl önce Rusya'da kelimenin gerçek anlamında bir devrim oldu. Devrimleri halk yapar, ne zaman patlayacağı bilinemez, öngörülemez. Aksi halde devrimler olmazdı. Ekseri sanıldığının aksine, devrimi örgüt, örgütler yapmaz. Devrim, onun öznesi olan kitleler de dahil herkesi şaşırtır. Nitekim 1917 Şubat'ında kadınlar, erkekler, işçiler, köylüler, askerler (ki onlar da netice itibariyle ya işçi ya da köylüdürler), yaptıklarının muhtemel sonuçlarına dair bir fikir sahibi değillerdi. 23 Şubat 'Dünya Kadınlar Günü'nde kadınlar, toplantı, konuşmalar, bildiri dağıtma gibi sıradan eylemler için sokağa çıkmışlardı ve yaptıklarının bir devrimin habercisi, başlatıcısı olduğu akıllarından bile geçmiyordu... Esasen devrimin öznesi olan halk kitleleri, süreci başlattıklarında, ellerinde bir hareket planı, bir program, ondan sonrasına dair bir 'yol haritasına' sahip değillerdir... Ayağa kalkan kitleler, monarşiye ve savaşa karşıydılar, ekmek ve toprak istiyorlardı... O sıralar muhalif/sol/sosyalist/devrimci örgütler, devrim için henüz koşulların oluşmadığını düşünüyorlardı. Devrim patladığında da nal topladılar. Olup bitenlere şaşkınlıkla bakakaldılar...

Rus Devrimi sadece XX. yüzyılın değil, 'modern zamanların' da en önemli tarihsel,

toplumsal, sosyal, politik olaylarından biriydi. Aynı 'Büyük Fransız İhtilali', Paris Komünü, XX. yüzyılın iki emperyalist savaşı gibi, şeylerin seyrini derinden ve kalıcı bir şekilde değiştirmişti. Fakat, nüanse edilmesi gereken bir şey var. Asıl devrim Şubat'ta oldu ve devrim monarşiyi çökertti. Şubat ayıyla Ekim arasındaki 8 ayda Bolşevik Parti gücünü, etkinliğini ve kitle tabanını büyüttü ve iktidarı ele geçirmeyi başardı. Elbette Lenin ve Troçki gibi iki cüretkâr şahsiyet olmasaydı, devletin ele geçirilmesi mümkün olmayabilirdi ve tabii ondan sonrasının nasıl bir yol izleyeceği belirsizliğini korumaya devam ederdi... Dolayısıyla iktidarın Bolşevik Parti tarafından ele geçirilmesi, 'tarihte bireyin rolüne' dair tartışmayı angaje eden bir husustur. Tabii bunu söylerken, Ekim'de iktidarın ele geçirilmesi olayının bir 'hükümet darbesi' olduğunu ima ediyor değilim... Bolşevik Parti önemli bir kitle desteğine sahipti.

Retoriğe rağmen, devrim sosyalizme yönelmekten, sınıfsız-sınırsız-sömürüsüz, ücretli köleliğin olmadığı bir rotada ilerlemekten, komünizme giden yolu aralamaktan çok, bir "kalkınmacılıktı"... Amaç "farklı bir şey yapmak" değil, kapitalist/emperyalist *Batı'yı yakalayıp geçmekti*... Devrim olduğunda Rusya, Batı'nın bir yarı-sömürgesi durumundaydı. Bolşevikler en iyi koşullarda anti-kolonyalist ve kalkınmacıydılar. Üretim araçlarının devletleştirilmesi, sosyalizme, komünizme giden yolu aralamak için yeterli olmazdı. Yapılması gereken, devletleştirmek değil, sosyalleştirmek olmalıydı. Devletleştirme ve bürokratik planlama Batı'yı başka araçlarla taklit etmenin ötesine geçemezdi ve geçemedi. Elbette kalkınma bahsinde önemli başarılar sağlanmıştı. Nitekim, devrimden iki on yıl sonra Sovyetler Birliği ekonomide, bilim ve teknolojide, militer planda çok büyük gelişme kaydetmiş ve dünyanın iki büyük gücünden biri haline gelmişti. Bu birikim, ikinci emperyalist savaşta faşizmin yenilmesinde önemli rol oynamıştı... Fakat kurulduğu zamandan çöküşüne kadar Sovyetik yönetim, üretim araçlarının üretimiyle, tüketim araçlarının üretimi arasındaki dengeyi kurmakta başarısız oldu... Devrimden kısa bir süre sonra devrimin yaratıcısı, öznesi olan Sovyetler'in (konseylerin) içi boşaldı ve baskı rejimi yerleşti. Kaldı ki kelimenin gerçek anlamında demokrasinin ihmal edilmesi, sosyalizme elveda demeye geliyordu... Batı'yı yakalayıp aşma perspektifi, kapitalizmin yeniden ihya edilmesiyle sonuçlanabilirdi ve öyle oldu...

Sovyet sistemi, kurulduğundan çöküşüne kadar geçen yaklaşık 70 yılda, dünyanın ezilen ve sömürülen geniş kitlelerinin gözünde, önemli bir umut ve moral kaynağıydı ama Sovyetler Birliği hiçbir zaman kelimenin gerçek anlamında *enternasyonalist* olamadı. Dünya devrimi için oluşturulan III. Enternasyonal, dünya devriminin değil, Sovyet diplomasisinin, Sovyet devletinin çıkarlarının, sözde "*sosyalizmin anavatanını*" koruyup yaşatmanın bir aracıydı sadece. Dolayısıyla dünya halklarının gözündeki Sovyetler Birliği'yle, gerçekte var olan reel Sovyetler Birliği arasında bariz bir uyumsuzluk vardı...

EKİM DEVRİMİ'NİN 21. YÜZYIL İÇİN ANLAMI NEDİR?

Ekim Devrimi'nin 21. yüzyıl için anlamına gelecek olursak; Sanayi Devrimi'yle bir de işçi sınıfı ortaya çıktı. Sınıfın çalışma ve yaşam koşulları kötüleşmeye devam etti. XIX. yüzyılın ortalarına doğru işçi hareketi radikalleşti ve kapitalizmi aşma düşüncesi ve eylemliliği olgunlaştı. *Komünist Parti Manifestosu*'nun (1848) yayınlanması, Birinci Enternasyonal olarak da bilinen "Uluslararası İşçi Derneği"nin (AIT) kurulması (1864) (Aslında o sıralar 'uluslararası' Avrupa'yı kapsıyordu sadece) ve ilk kapitalizmi aşma girişimi olan çok kısa ömürlü Paris Komünü (1871), işçi sınıfının radikalleşmesinin ve örgütlü bir güce dönüşmesinin aşamalarıydı. Fakat bir sorun vardı: Kapitalizm henüz genişlemesini sürdürüyordu. Bu durum muhtemel bir sosyalist devrimin yaşamasına izin verir miydi? Nitekim, K. Marx, F. Engels'e yazdığı 8 Ekim 1858 tarihli mektupta, Batı Avrupa'da devrimin *her an mümkün* olduğundan ama kapitalizmin yayılmasını, genişlemesini sürdürdüğü koşullarda bir sosyalist devrimin boğulması olasılığından söz ediyordu.

Kapitalizm biri yatay (coğrafi), diğeri dikey (yoğunlaşma anlamında) genişleme ve yayılma dinamiğine sahiptir. XX. yüzyılın başında yatay genişlemenin sınırına ulaşılmış gibiydi. Nitekim dünyanın % 84,4'ü bir kaç sömürgeci/emperyalist ülkenin doğrudan ve/veya yarı-sömürgesi (semi-colonie) statüsü-

ne indirgenmiş durumdaydı... Elbette dikey gelişme olanakları hala mevcuttu ama bu durum sosyalist bir devrimin imkân dâhilinde olduğu demeye geliyordu. Rus Devrimi böylesi bir savaşlar ve krizler ortamında zuhur etti... Fakat yukarıda da söylediğim gibi, devrim süratle rotasından saptı ve bürokratik bir baskı rejimine dönüştü.

Aradan yüz yıl geçmişken ve kapitalizm dikey (yoğunlaşma) gelişmesinin de sınırına gelip dayanmışken, artık komünizme giden yolu aralayacak bir sosyalist devrimin nesnel koşulları kesinlikle oluşmuş bulunuyor. Paris Komünü ve Rus Devrimi'nden sonra şimdi tüm dünyayı saracak bir devrim yeniden ve daha güçlü bir şekilde gündeme gelebilir. Bugünkü bilinç ve örgütlülük zaafı süratle aşılabilir. Zira, sistem artık çözdüğünden daha çok sorun yaratmadan ve var olan sorunları da azdırmadan yol alamaz durumda... Sadece sosyal mahiyette sorunlar da üretmiyor, ekolojik yıkım da almış başını gidiyor. Artık kriz kavramı kapitalizmin içinde bulunduğu durumu tanımlamak için yeterli değil. Zira 'kriz' normal durumdan bir sapma demeye gelse de "normale dönüşü" de ima eder. Kapitalist dünya sisteminin içinde bulunduğu durum "bir nihai kriz" veya "çöküş" durumuna denk geliyor... Sistem bir krizler sarmalına hapis olmuş durumda ve üstelik bunların her biri de diğerlerini azdırıyor. Başka türlü söylersek, insanlık ve uygarlık kritik bir kavşağa gelip dayanmış bulunuyor. Bu, sürece bilinçli müdahalenin vazgeçilmez olduğu demeye gelir ama söz konusu olan sadece bir imkân veya olasılıktır... Çöküşü yönetmek, aracın rotasını insanlığı ve uygarlığı kurtarıp-düzlüğe çıkaracak bir rotaya sokmak da, çöküşün altında kalmak da mümkün... Vahşet mi? Sosyalizm mi? İşte kritik soru bu.

Sovyet Devrimi XXI. yüzyıl devrimleri için sayısız dersler çıkarılacak bir deney. Bu sefer başarmak neden mümkün olmasın?

100 YIL ÖNCE RUSYA'DA NE OLDU YA DA EKİM DEVRİMİ'NİN İNSANLIK TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ NEDİR?

IŞIK ERGÜDEN

Sözlü ve yazılı tarihin bilinen kaynaklarıyla bütün insanlık tarihine geriye dönüp bakıldığında kayda değer anların, dönemlerin son derece azlığı insanın evrendeki yapabilirliklerine ışık tutarken, bütün bu an'lar arasında Ekim Devrimi'nin yeri elbette unutulmaz. Öncelikle, yine insanlık tarihine, bu kez düşüncenin tarihine gönderme yapacak olursak, insanın öngördüğü en özlü hayallerden birinin, eşitliği ve özgürlüğü önüne koyan komünizmin zamansal ve mekânsal bakımdan bu denli geniş bir alanda ve bu denli uzun bir süre -somutlaşmış diyemesek de- deneyimlenmiş olması, sadece o zaman ve mekânda yaşayanlarla sınırlı kalmayan kapsamda zengin bir teori ve pratik laboratuvarına dönüşmüş olması son derece önemlidir. Devrim, isyan ya da kaos anlarının kişilere, gruplara özne olma ihtimali sunduğu dikkate alınırsa, Ekim Devrimi'ni de, hayatın her alanındaki, gündelik yaşamdan sanata, siyasetten iktisada dek her alandaki öncü fikir ve pratiklerin çatıştığı, kimi zaman sentezlendiği, kimi zaman -çoğu zaman- bastırıldığı ve ezildiği, yeni kuruluşa feda edilip asimile edildiği, ama her koşulda filizlendiği, insanlığa gecikerek de olsa sesini duyurabildiği, dar çevrelerde de kalsa yaşandığı bir pota olarak görmek gerekir. Bu potanın olabilirliklerinin de içinde bulunduğu koşullarla, etkin güçlerin kapasitesiyle, ilişki ve çelişkileriyle sınırlı olduğunu da unutmayarak, bütün söylemlerin, ardından kurulan devlet ve iktidar yapılarının niteliğinin (o koşullarda yaşasaydık muhtemelen zindan ya da mezarlık arasında gidip gelecek olmamızın) ötesinde, ender rastlanır bir filizlenme, çelişki ve çatışma ortamının canlılığı ve zenginliği, düşünsel, sanatsal, deneyimsel yaşantıların çeşitliliği ve çoğulluğu, kısacası insanlığa bambaşka ihtimallerin kapısını açan -ve kapayan- Ekim Devrimi "durum"u, insanlığın bütün ışıltılı halleri gibi umudu ve umudun yitimini aynı anda barındıran ender an'lardan biri olarak tarihteki yerini almış olmalıdır. Dolayısıyla böyle bir devrim ne egemen söyleminin diline hapsedilebilir ne de sonradan edindiği (ya da baştan beri içinde barındırdığı) şekillenmenin katılığıyla mahkûm edilebilir; onu iktidarı ele geçirenlerden bütün muhaliflerine, tek tek her bir sese dek bütün bileşenlerinin, bütün eyleyicilerinin toplamı olarak görmek, bu toplamın içindeki her sese kulak vermek, hayata ve dünyaya dair ütopyamıza her daim katkıda bulunacaktır.

"İşçi, köylü ve asker sovyetleri", "proletarya diktatörlüğü", "işçi demokrasisi", "NEP", "savaş komünizmi", "tek ülkede sosyalizm", "dünya devrimi", "proletkült", "Makho", "Kronştad", "bürokratik sosyalizm", "kızıl ordu", "revizyonizm", "sosyal-emperyalizm", "kolhoz", "solhoz", "gulak", "bilim akademileri", "diyalek-mat", "moskova duruşmaları", "stalingrad savunması", "komintern", "barış içinde bir arada yaşama", "soğuk savaş", "perestroyka", "glasnost" gibi kavram ve terimlerle, Lenin, Stalin ve Troçki başta olmak üzere, siyasal ve toplumsal tarihte yer etmiş şahsiyetleriyle, toplumsal ve cinsel işbölümünün sorgulanmasından sanattaki fütürist-formalist eğilimlerden bütün insanlığı kucaklayacak bir kurtuluş söylemine, oradan da, devasa, kütlesel iktidar aygıtlarının geleneksel söylem ve ideolojik dogmatizmle insanı ezişine uzanan süreç, bütün bu çelişik ve çatışık evrimin ve gelişimin ardında, asıl sorunun bütünsel kurtuluş tahayyülleri ile iktidar mekanizmaları arasındaki ilişkilerde gelip düğümlendiğini göstermesi, bu mekanizmalarla kökten hesaplaşma ihtimalleri oluşturulmadığı sürece, söylemlere rağmen oluşan düzenin niteliğinin, toplumsal dönüşüm projelerinin olmazsa olmaz kilit kavramı olan iktidar ve tek'liğe, birey eksenli düşünmeye açacağı ya da kapatacağı yer açısından da temel önemdedir.

EKİM DEVRİMİ'NİN 21. YÜZYIL İÇİN ANLAMI NEDİR?

Tarihsel bir olayın koşulluluğu, tarihe bakarken zorunluluktan ziyade olumsallık aramamızı dışlamaz; tersine bunu içerir: belirleyen güçler, ilişki ve çelişkiler, çatışma ve bağlamlar içinde, nedensellikten kopabilen bir olumsallık onun öyle'liğini belirlemiş, dolayısıyla sonraki tarihe düşecek izi nitelemiş olabilir. Bu açıdan, olmuş olanı bir mutlaklık, zorunluluk gözüyle göremeyeceğimiz gibi, "neden başka türlü olmadı?" diye ağıt yakmamızı da, olup bitene övgüler düzmemizi de gerektirmez. Buradan bakıldığında, Ekim Devrimi gibi kendi çağına ve günümüze iz düşürmüş bir olayı koşulluluğu ve olumsallığı içinde değerlendirmek, onu mutlaklıktan, dogmadan çıkarıp bütün devingenliği içinde, oluş halinde, yer alan tüm öznelerin fiili ve potansiyel edimleriyle kavramanın da kapısını açar. Tarih bize koşulluluğun ve olumsallığın tekil ve tekrarlanamaz sonucunu gösterir; çoklu faillerin pratiğinin ve praksisinin potası olmuş Ekim Devrimi'nin biricikliği de buradan kaynaklanır. Ekim Devrimi bir daha olmamıştır ve olmayacaktır, ama Ekim Devrimi'nin potası hâlâ kaynamaktadır: Sermayenin insan ve doğa üzerindeki egemenliğini ve tahakkümünü kurmuş kapitalizmin (maddi ve manevi anlamda) insanlığın ve doğanın sonundan başka bir vaadinin kalmadığının açık seçik görüldüğü 21. yüzyılın bu ilk çeyreğinde Ekim Devrimi hâlâ bir vaattir, çünkü taşıdığını iddia ettiği düşünsel dokusuyla olduğu kadar bastırma iddiasında bulunduğu ya da kendi coğrafyasında bastırdığı muhalif dokularla da -bütün olarak- insanlığa insanlık tarihinin yarattığı en güzel idealleri, özgürlük ve eşitlik vaat eden komünizmi ve anarşizmi yeniden gündeme taşımamızda başat bir deneyim olarak, zengin bir "ne yapmalı?" ya da "ne yapmamalı?" pratiği olarak, hatalarını ve sevaplarını Marx'ta, Marksizmde ya da Lenin veya Stalin'de, veyahut hepsinde birden aramanın, hatta bambaşka tarihsel, düşünsel kaynaklarla da değerlendirmenin yapılabilmesi için tekrar tekrar başvurulacak bir literatür olarak gündemini korumaktadır. Hakkında hâlâ yeni yayınların yapıldığı, yeni hakikatlerin, tarihsel bilgi ve arşivlerin ortaya çıktığı yüz yıllık bir olguya dair hiçbir şey söylenmemiş ya da farklı bir şey söylenebilirmiş gibi konuşmak yerine, bu tarihe sadece o dönemin egemen söylemlerinden bakmanın sakıncalarına işaret etmekle, ortaya çıkan ve çıkacak bütün olgulara açık bir bilinçle yaklaşmanın önemine vurgu yapmakla yetinmek daha önemli olabilir. Diğer yandan, her türden mülkiyet karşısındaki tavır kadar, iktidar ve devlet (aydınlar, parti, propaganda, devletin ideolojik, kültürel, sanatsal, eğitsel aygıtları...) karşısındaki tavrın da önem taşıdığı; keza, dünya nüfusunun iyice arttığı ve mega yapıların hayatın her alanında baskın geldiği günümüz koşullarında, tek bir toplumsal yapıyla bile sınırlı kalındığında makro çözümler üretmenin totaliter ve baskıcı karakteri -hatta imkânsızlığı- dikkate alındığında, mikro düzeydeki toplumsal örgütlenmelerin öne çıkarılması, sınıf kavramının içindeki birey kavramının başatlığını koruyabilmek, sadece üretim ilişkilerindeki değişimle yetinmeyerek bütün olarak üretimin ve tüm toplumsal kurumların niteliğini de sorgulamak, evrenin ekolojik dengelerine saygılı toplumsal yapıları

öne çıkarabilmek, keza topluluk içi farklılıkları da bir arada yaşayabilecek şekilde kurgulayıp, bütün bunları evrensel bir enternasyonalizm içinde var kılabilmek günümüzde hayati önem taşımaktadır.

Sermayeyi, kârı ve insan ile doğa üzerindeki sömürüyü esas alan kapitalizme karşıtlık ile maddi ve sembolik şiddetin tekelini elinde bulunduran devletin her türden örgütlenmesine, ideolojik ve kültürel aygıtlarına ve hiyerarşik temeline karşıtlık esasında, her türden "hayali" ya da gerçek cemaat aidiyetlerini bütün evreni (hayvanları, bitkileri ve insanıyla birlikte) içeren anti-türcü, eşitlikçi ve özgür bir enternasyonal esasında gezegensel temelde ele alarak "farklılık ama aynılık" temelinde düşünmek zorunda olan insanlığın bu 21. yüzyılda neolitik devrim kadar büyük ikinci bir devrime ihtiyacı vardır ve komünizm, anarko-komünizm henüz yaşanmamış olandır, bunlar ya insanlığın geleceğidir ya da evren gelecekte insansız kalacaktır. "Üretim-tüketim-gösteri-seyir-reklam-medya-bilişim teknolojileri" toplumunun, kısacası esasen erkeklere dayalı ve bu davranış kalıplarını benimsemiş her yaş ve cinsiyetten kişi ve yapıların taşıyıp yeniden-ürettiği "yetişkinlik ideolojisi"nin (ilkel denen toplumların inisiyasyon ritüellerinden -sosyalizm adına yaşanmış toplumsal deneyimler de dahil olmak üzere- günümüz toplumunun "askerliğini yapmış, işinde gücünde ve aile kurmuş" erkek ve kadınlarına dek bütün toplumsal yapıların esasını oluşturmuş, dolayısıyla hiyerarşik ve tahakkümcü ilişkileri kuşaktan kuşağa aktarmaktan başka bir işlevi olmamış "yetişkinlik ideolojisi"nin) toplumsal, kültürel, siyasal ve ideolojik stereotiplerine, bu sömürü, baskı, şiddet, hız, görüntü ve gürültü çağına itiraz eden her kesimden insanla birlikte yeniden yaratılacak ve sürdürülecek bir mücadelenin -geçmişteki bir Fransız hareketinin ve dergisinin adıyla- "ya sosyalizm ya barbarlık" ikileminde kapitalizmin yıllardır yaşattığı "barbarlık" karşısında "ya komünizm ya da insanın sonu" ikilemiyle karşı karşıya olduğumuz bir dönem ve ortamda Ekim Devrimi üzerinde yeniden düşünülecek ender insan deneyimlerinden biri olmaya devam etmektedir.

Kapitalizm gerçek ve simgesel bütün anlamlarda doğanın ve insanın katili olduğunu kanıtlamışken, kuruluşu aşamasında çeşitli düşünür ve filozofların öne sürdüğü her itiraz gerçek olmuş, dünyanın tüm kaynakları talan edilip yüz kadar kişi ve şirketin elinde bütün servet birikir ve insanlığın geri kalanına tam bir sefalet ve yoksulluk uygun görülürken, demokrasi adı altında kurulan bütün rejimler baskı ve tahakkümden, aldatmacadan başka bir sonuca varamamışken, Aydınlanma ve Modernite değerlerinin kapitalizm tarafından taşınamayacağı ortaya çıkmışken, doğadaki bütün canlı ve cansız varlıklar kâr adına talan ve imha edilirken, insanlığa (ve diğer canlılara) açlıktan, savaş ve katliamlardan, yersiz yurtsuzluktan başka bir şey kalmamışken, Ekim Devrimi, tarihte iz bırakmış toplumsal olayların hemen hemen hepsi gibi biricik, tekrarlanamaz ve -en önemlisi de- aşılması gereken bir deneyim olarak geçmişte değil, gelecekte durmaktadır.

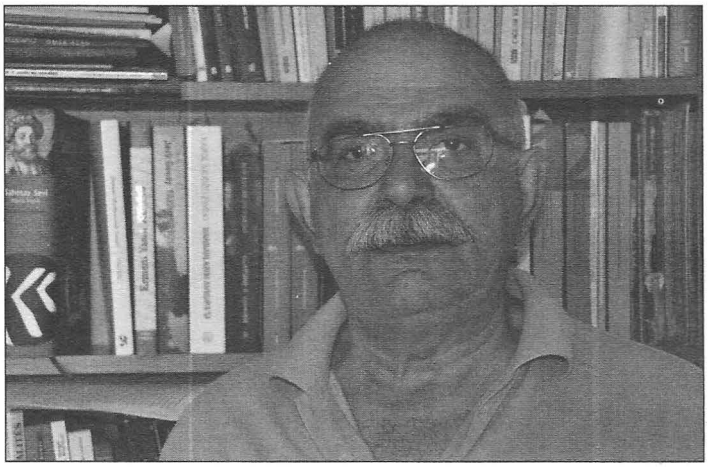
100 YIL ÖNCE RUSYA'DA NE OLDU YA DA EKİM DEVRİMİ'NİN İNSANLIK TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ NEDİR?

MASİS KÜRKÇÜGİL

İnsanlık Tarihi açısından İhtilal-i Kebir'den, sosyalist tarih açısından Paris Komünü'nden sonraki ve bugüne kadarki en büyük olay şüphesiz Rus devrimidir. Ardından gelen Nazizm ile birlikte, hiç tartışmasız geleceğimiz açısından tartışılması, üzerinde çalışılması gereken "Ya Sosyalizm Ya Barbarlık" ikileminin önde gelen deneyimi; artık ardında "sözde sosyalist" bir devlet de olmadığı halde meşruiyeti ve geniş kitleler için yarattığı umut çok daha derinlemesine irdelenebilir.

Birinci Dünya Savaşı gibi bir felaketin sonlanmasında Ekim Devrimi'nin oynadığı rolü de mutlaka hatırlatmak gerekir. "İnsanlık" hiç değilse bu bapta Ekim Devrimini inkar edemez.

Ancak Ekim'i Ekim'le, hele hele Dünyayı Sarsan On gün ile veya Şubat'tan Ekime sınırlamak deneyimin sakatlanmasına yol açar. Devrimi kitleler yaptığına göre hiç değilse 1905 Devriminden başlayarak süreci irdelenmeye başlamak ve Ekim sonrasını da artık Ekim'in ideallerinden kesinlikle uzaklaşılan 1922-24'e (bazılarına göre 1920) kadar uzatmak gerekecek.

Masis KÜRKÇÜGİL

Ekim'i metinlerden, polemiklerden izlemek yerine Troçki'ninn Rus Devriminin Tarihi'nde ve yakın zamanlarda yayımlanan Rabinoviç'in kitaplarında olduğu gibi geniş kitlelerin haleti ruhiyesindeki değişimlerle birlikte ele almak; insanlık tarihi açısından benzersiz yeni durumların belirdiği bir dönemde önceden çizilmiş rotaların veya yazılmış reçetelerin değil gelgitlerle birlikte Lenin'in şahsında billurlaşan bir stratejik ufukla birlikte ne tür taktiklerin uygulandığına bakmak gerekir.

Öte yandan Lenin'in başından itibaren Rus Devrimini eli kulağında bir Avrupa devriminin parçası olarak gördüğünü gözden ırak tutmadan, asla "yerli ve milli" olmayan bu devrimin Şubat'tan farklı olarak neredeyse kansız ve barışçıl gerçekleştiği gerçeğini de düzen partilerinin ve diğer sol partilerin geniş kitlelerin taleplerine ve cevap vermekteki acizlikleri karşısında, Bolşeviklerin savaşa karşı tutarlı duruşlarının, işçi, asker ve köylü kitlelerinin taleplerinin sözcüsü konuma gelmelerinin, yani kitlelerle bütünleşmelerinin devrim treninin kaçırılmamasındaki rolünü yeniden incelemek gerekir.

Sovyetlerdeki gelişmeler başlı başına bir değerlendirmeye tabi tutulmalı (Oscar Anweiller'in Rusya'da Sovyetleri). Bolşeviklerin keskin devrimciler oldukları için öne çıktıklarını sananlar aslında daha 1912'de iki büyük kentte, Petersburg ve Moskova'da bütün büyük sendikaların Bolşeviklerin nüfuzu altında olduğunu ve Şubattan Ekime de üye sayısının örneğin Petersburg'de 2 binden 32 bine çıktığı hatırlanmalı. Ekim için kimileri darbe deyip meşruiyetini zedelemeye niyetlense de darbe yapılacak herhangi bir gücün bulunmadığı bir başka tabirle devrilecek bir gücün olmadığı kesindir. Meşruiyet cepheden, sokaktan, kırdan Ekim'e sunulmuştu bile. Üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri Bolşevik Partisinin de Şubattan başlayarak ("Uzaktan Mektuplar" ve bilahare "Nisan Tezleri") kendi içinde yürüttüğü tartışmalar ve yeniden yapılanma yeniden değerlendirilmelidir. Bir hatırlatma: Lenin'in Uzaktan Mektupları (beş tanedir) neden parti yönetimi tarafından yayımlanmadı ve ancak sonuncusu o da Lenin Petrograd'a indiğinde yayımlandı? Şubat devrimi patladığında Bolşeviklerin konumu neydi? Sorularına cevap aramadan devrimin Bolşevikler içinde öyle sınıldığı tereyağından kıl çeker gibi yapılmadığı anlaşılır.

Öte yandan devrim sürecinde farklı sosyalist kesimlerden de Bolşeviklerle bir kaynaşma gerçekleşirken, akabinde Bolşevik partisinde önceki dönemlerden farklı olarak sınanmış ve belli bir formasyona sahip militanlar yerine Çarlık döneminde yer almayan ve hatta devrim sonrasında partiye katılanlar ve de iç savaş sonrasında partiye katılanların yarattığı yeni yapıyı da hesaba katmak gerekecek. Özetle Ekim Devrimi'nin bir an olarak değil hiç değilse belli evreler olarak ele almak kaçınılmazdır.

EKİM DEVRİMİ'NİN 21. YÜZYIL İÇİN ANLAMI NEDİR?

Lenin'in Şubat'tan çok kısa bir süre önce bir devrim beklentisi içinde olmadığı ve hatta bu ihtimalin hayli uzak gördüğü biliniyor. Kendisinin daha sonra Sol Komünizm kitabında belirttiği devrimin koşullarının nasıl hızla oluştuğu ve kitlelerin tarihe nasıl dörtnala girdiklerini irdelerken kitle dinamizminin sönümlenmesindeki nesnel koşulları elbette es geçmeden bu dinamizmi canlı kılacak siyasal araçların neden üretilemediği üzerinde hassasiyetle durmak gerekir. Yine Lenin'in son yazıları bir reçete vermesi açısından değilse de karşı karşıya kalınan sorunların vahametini belirtmesi açısından dikkatle gözden geçirilmelidir. Nedense vasiyetname denen aslında siyasal sistemde bir dizi değişiklik için kongreye hazırlık notları olan yazılar es geçilmektedir. Oysa devrimin kaderi açısından hayati önemdeki bu notlar olmadan bir bilanço çıkartmak imkânsızdır.

Temelde parti içinde partinin geleneğine aykırı olarak eğilimlerin yasaklanması, organların toplanma aralıklarının açılması ve dar bir siyasal büro ile yürütmenin sağlanması; parti ile devletin özdeşleşerek bürokratikleşmenin zeminin güçlendirilmesi; uluslaın kendi kaderini tayin hakkını savunurken çevre halkların iradelerinin üstüne merkezin yığılması; Sovyette temsil edilen partilerin siyaset hakkının gasbı; genel olarak ifade özgürlüğünün kısıtlanması (demokrasi çoğunluğun değil de azınlığın veya başka türlü düşünenlerin hakkıysa Rosa Luxemburg'un dediği gibi) gibi sorunlarla elverişsiz siyasal ve toplumsal koşullarda karşı karşıya kalınan bir durumun değerlendirilmesini yapmadan sonrasını anlamak mümkün değildir.

Paris Komünü Ekim devrimcilerinin en önemli labaratuvarıydı. Ekim ise henüz aşılmamış bir labarutvar olarak duruyor. Ama taklit ve kopya ile oradan bir model çıkartılabileceğini sananlara zaten Lenin Sol Komünizm – Bir Çoçukluk Hastalığı kitabında yeterince veriştirmişti. Devrimin faziletleri üzerinde yeterince duruldu; ama bu faziletlerin nasıl oluştuğu ve ardından nasıl berhava olduğu üzerinde durulacak bir formasyondan uzak duruldu. Öyle olunca da hamasetin bir adım ötesine geçilemedi. Bugün enternasyonalist, feminist, ekolojik, anti kapitalist bir mücadele için gereken formasyonun sağlanmasında sorunlarıyla birlikte Ekim üzerine çalışmadan ahkam kesmenin bir anlamı yok. Ekim derken Lenin'in hep göz önünde tuttuğu başarısız Alman Devrimi'nin derslerini de unutmamak kaydıyla. Ekim, Lenin'e göre ne de olsa dünya sosyalist devriminin bir parçasıydı; Alman Devrimi de bu güzergâhın önemli uğraklarından biri olmalıydı.

Sosyalistlerin daha iyisini yapmak için Ekim'den uzaklaşmak değil Ekim ile hallolma ihtiyaçları var; bunun için de henüz ürünleri gözükmeyen ciddi bir okumaya ihtiyaç var. •

Devrimin Yeni Biçimi

Hans Heinz HOLZ
Çeviri: Bülent ÖZÇELİK

Alman filozof Hans Heinz Holz'un Ekim Devrimi'nin 90. yılı vesilesiyle kaleme aldığı bu yazı, Topos dergisinin 28. sayısından (2007) çevrilmiştir.

1 Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladı. Eylül ayında Lenin, Aralık ayına kadar yoğun olarak devam edeceği ve içinden 150 sayfayı özetleyerek yorumlayacağı Hegel'in *Mantık Bilimi* çalışmasına başladı. Buna paralel olarak Feuerbach'ın Leibniz monografisini okudu. 1915 yılında arka arkaya Hegel'in *Felsefe Tarihi Okumaları*, *Tarih Felsefesi Okumaları*, diğer Hegel çalışmaları ve Aristoteles'in *Metafizik*'i birbirini izledi. Yoğun bir okuma programı vardı ve bu, savaşın patlak vermiş olduğu dünya politikasındaki heyecanlı hareketlenmelerin ilk aylarındaydı. Bu okumalar sonraki yansımalarını "Militan Materyalizm Üzerine" makalesinin satırlarında buldu. Burada şöyle deniyordu: "Marksizmin Bayrağı Altında Dergisi"nin çalışanlarının, Hegel'in diyalektiğinin materyalist bakış açısından sistematik olarak incelenmesini örgütlemeleri gerekmektedir. ...Derginin redaktörleri ve çalışanları bana göre, bir çeşit 'Hegelci diyalektiğin materyalist dostları topluluğu' olmalıdırlar." Bu çağrı, mantık görüşünün yorumuyla birlikte ele alınırsa açık bir felsefî kavram ortaya çıkar: "Hegel'de tohumları atılan parlak bir fikrin kullanımı ve gelişimi olarak tarihsel materyalizm. ... Marx'ın Kapital'i, özellikle de Birinci Cilt, Hegel'in tüm mantığı çalışılıp kavranmadan tümüyle anlaşılamaz. Bu nedenle yarım yüzyıl sonra bir tek Marksist bile Marx'ı anlayamamıştır!!"

Lenin, hem fikri hem de pratik olarak Ekim Devrimi'nin en önemli siyasal lideridir.

Ama tüm bunlar düşün ve dünya görüşü biçimlerinin anlaşılması üzerine dikkate değer akademik araştırmalar değillerdir. Kapitalist sistemin yarışmacı düzenindeki anlaşmazlıklar, o döneme kadar uzlaşarak tüm rekabetlerden uzak kalmayı başarmış olan burjuvazinin sınıf birliğini bozmuş, emperyalizmin bu yeni aşamasında muhalifler, araları bulunamayacak şekilde karşı karşıya gelmişlerdir. Sermayenin eşit güçteki iktidar grupları karşı karşıya durmaktaydılar, sömürüdeki payını artırmak ve sonuçta dünya pazarının yönetimini elde etmek istiyorsa birinin diğerlerine üstün gelmesi gerekiyordu. Bugün "küreselleşme" olarak adlandırılan (yapısal koşullarını Marx'ın kapitalist dünya pazarı bölümünde analiz etmiş olduğu) süreç, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde en şiddetli noktasına ulaşmış ve aynı zamanda iç muhalefetin sivrilmesi büyük bir savaşa neden olmuştu. O zamandan beri sınıflar arasındaki temel anlaşmazlık, emperyalist rekabetlerin ikincil muhalefetiyle birleşmekte ve bu çifte anlaşmazlık durumunun hareket biçiminin kavranması devrimci değişim stratejisinin özündeki teorik sorunu oluşturmaktadır. 20. yüzyıl hem sosyalist devrimlerin hem de emperyalizmin yayılmasının yüzyılı olmuştur. Karşıt güçler, şiddet derecesi, artık iki toplumsal oluşumun yönetim biçimlerinin değil, toplumun iki biçiminin fikir mücadelesi içinde olduğunu gösteren, yaşam ve ölüm üzerine bir mücadele yürütmektedirler.

İkinci Enternasyonel'deki işçi sınıfı partileri, emperyalizmin yeni aşaması karşısında yetersiz kalmış ve sınıf mücadelesini ulusal burjuvazilerin çıkarlarına terk etmişlerdir. İşçiler cephelerde işçileri vurmuşlardır. Sosyalizmin hedefleri uzakta kalmış gibi görünmüş, sosyalistler kendi kendilerini, siyasî kimliklerine zarar veren yıkıcı bir yenilgiye uğratmışlardır. Kautsky'nin bir zamanlar formüle ettiği (daha sonra Rosa Luxemburg'un yeniden ele aldığı) alternatifler olan ya sosyalizm ya da barbarlıkta sosyal demokrat partiler barbarlıktan yana olmuşlardır!

Bu uyum eğilimlerine karşı çıkan ise örgütlü işçi sınıfının sert çekirdek kadrosuydu: Rusya'da Bolşevikler, Almanya'da Spartakistler. Lenin, Liebknecht, Luxemburg ise bu sürecin politik ve teorik önderleriydi. İkinci Enternasyonel'de hâkim hâle gelen reformizm ve revizyonizm karşısında Birinci Enternasyonal'deki sınıf mücadelesi coşkusunu koruyan ve burjuva toplumunun krizi ve Rusya ile Almanya'daki gerici monarşilerin yıkılması anında onu devrimci hedeflerle canlandıran parti ve particilikti. İşçi sınıfının, kapitalizmin yıkılması ve yeni bir toplumsal

düzenin temellerini oluşturmak şeklindeki tarihsel misyonu, sosyalistlerin çoğu tarafından ciddiye alınmamıştı (Belki de devrimci süreci daha ziyade pasif şekilde onaylayan ve destekleyen sınıf çoğunluğu tarafından hiçbir zaman aktif olarak desteklenmeyecektir). Sosyal demokrasinin ihanetine yeni bir strateji ile karşılık vermek dönemin bir gerekliliğiydi.

Ve Lenin felsefe okudu! Evet, daha da kötüsü: "Prusya devlet filozofu," idealizmin kurucu babası olan Hegel'i okudu. O felaket anında, daha önemli bir şey yokmuşçasına Leibniz ve Aristoteles'le oyalandı.

Belki de o durumda daha önemli bir şey yoktu! Dünya politikasını belirleyen iki önemli değişimin anlaşılması gerekiyordu: Burjuvazinin, dünya pazarı üzerindeki rekabet mücadelesinde, dünya egemenliği mücadelesinde, bugüne kadar devam eden ve yüzyılların görünümünü belirleyen iç ihtilafı ve kapitalizmin krizinde, bundaki toplumu değiştirme şansını kullanma fırsatını kaçıran işçi hareketinin kendisini koyuvermesi. Ne olmuştu? Bu yeni aşama nasıl bir stratejiye yol açmıştı?

FELSEFE BUNDAN DOLAYIYDI!

İnsanların bireysel hisleri ve düşüncelerinin ortaya çıkardığı öznel hedefler mi olan biteni belirler? İhanete yol açan kişisel karakterlerdeki zayıflıklar mıdır? Dünya tarihindeki çatışmalara yol açan kapitalistlerin çıkarları ve bencillikleri midir? Tekil olarak hareket eden insanın ahlâkına başvurmak böyle bir anlam ve olası etki doğmasına yardım eder mi?

Yoksa karakter zayıflıklarının ifadesi ve toplumsal güç dağılımının neticesi, hareketin eksik kavramsal incelenmesi ve toplumsal güçlerin ve bunların arka planındaki çatışmaların karşılıklı etkileşimleri ile mi bağlantılıdır? İdeoloji, öznel yanlış bilinç midir yoksa nesnel temelli görüntü müdür? Kapitalist aşamadaki karşıtlıklar özel kapitalist keyfiliğin değil de sermaye hareketlerinin bir sonucu mudur? Hangi süreçler kapitalistin rekabetinden sermayenin rekabetine, örneğin 1870/71 Alman-Fransız Savaşı'nın koşullarından 1914'ün Birinci Dünya Savaşı'nın koşullarına götürür?

Bunlar, bir *sistem yapısına*, bir *varlık şekline* yönelik sorulardır, olan bitenin ilk bakıştaki sebeplerine, görünümlerin tanımlanmasına yönelik sorular değil. Lenin bir an bile Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da öldürülmesini savaşın sebebi olarak ve aynı şekilde bir an için bile diplomatik müzakereleri de barışın sebebi olarak görmemiştir. Tarih, siyaset formalitelerle değil, bunların arkasındaki içeriklerle ilgilidir.

Hegel'in burada metodolojik bir cevabı var: Kavramların formel mantıklarının gerçekliğin hareket biçimlerinin kategorik görüntüsüne aniden dönüşümü. Lenin Hegel'den esinlenerek şöyle der: "Kavramların yalnızca 'ihtiyaç' için kullanılan 'araçlar' oldukları doğru değildir. Bunların, 'dış biçimler' oldukları, içeriğin kendisi değil, yalnızca içeriğin dışındaki biçimler oldukları da doğru değildir." Daha sonra şu yorumu eklemiştir: "Hegel, şekillerin, anlamlı, canlı, gerçek içerikler olduğu, içeriğe ayrılamaz biçimde bağlanmış olduğu bir mantık ortaya koymuştur. ... Mantık, düşünmenin dış biçimlerinin değil, 'tüm maddi, doğal ve ruhsal şeylerin,' yani dünyanın bütün somut içeriklerinin ve onların bilgisinin, yani dünyanın idrak tarihinin özeti, sonucu, bitişinin, gelişim yasasının doktrinidir."

Lenin'in tasarısı Hegel'inkiyle benzeşir: Karşıtların bireysel biçimlerinin düşüncedeki bilgisi ve bunların ilişkileri değil, bunların birlik olarak bağlantıları, bu açıdan aynı zamanda karşıtların birliği. "İçeriğin mantıksal düşünceye bu şekilde girişiyle, şeyler değil, aksine şeyler kavramı, bunların hareket yasaları materyalist olurlar."

Mantık hakkındaki düşünceleri siyasete uyarlayalım! Lenin, içinde sosyal demokratların ve emperyalizmin yer aldığı (ve birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri) bir sistem yapısı aramıştır. Bu soruların cevabını ona savaş kredilerinin onaylanması değil, Hegel'in diyalektik mantığı vermiştir. "Hegel iki temel sav ortaya atmıştır: 1) Bağlantıların gerekliliği ve 2) Farklılıkların doğal gelişimi."

Lenin işin kolayına kaçmamıştır. İçeriğin hareket biçimlerinin (materyalist) mantığı kavramı, yalnızca içeriğin somut uygulamasında gerçekten materyalist olacaktır. Man-

tık kavramının analizinden sonra öznellik bölümünde Lenin şöyle söylemiştir: "Marx'ın Kapital'i, özellikle de Birinci Cilt Hegel'in mantığının tamamı çalışılıp kavranmadan tümüyle anlaşılamaz. Bu nedenle yarım yüzyıl sonra bir tek Marksist bile Marx'ı anlayamamıştır!!" Şimdi Lenin, devrimci ayaklanmaların başlangıç noktasını gelişigüzel ve duygulardan değil de düşünülmüş ilkeler ve sağlam sebeplerden kaynaklı olarak ele almasına olanak tanıyan kategorik malzemeye sahip olmuştur. Mantık Bilimi'nin taslağındaki bir pasaja başvuran Lenin, Hegel'in Felsefe Tarihi Okumaları Üzerine eserine işaret etmiştir: Diyalektik geçiş, diyalektik olmayandan ne yoluyla ayrılır? Sıçrama yoluyla. Karşıtlık yoluyla. Aşamalılığın yok olması yoluyla. Olmak ve olmamanın birliği (identitæt) yoluyla. Kendileriyle yeni bir sistem düzeyi oluşturulan (bu) sıçramalar ve kopmalar sürekli gerçekleşmemektedir.

Devam eden ilerlemenin aşamalılığı genel kuraldır. Devrim, "aşamalılığın kırılması" anı, çakan şimşektir. Ama şimşekten önce bulutlar toplanır, gerilim artar. Süreçteki kırılma hazırlanır. Lenin'in Hegel okumaları bilimsel yönteme, gerçeklikteki uzlaşmanın ve kırılmanın birliğine ve yalnızca kavramak için düşünmeye değil, aynı zamanda geçişteki aktarım noktasını belirlemeye bir giriş idi.

Lenin'in okumalarına başvurmak, Ekim Devrimi'nin tek başına olayların akışı tarafından anlaşılamayacağı bir kavrayışa yol açmalıdır. Dünya tarihinin dönemlere ayrılması olarak, oluşumdaki değişimler olarak bu aynı zamanda felsefî bir tarihtir ve diğer devrimlerle özellikle de her zaman örnek verilen Fransız Devrimi'yle kıyaslanınca felsefî bir sorundur. Devrimci olaylardaki aşamalılığın kırılmasından, içinde önce devrimci hedeflerin gerçekleştirildiği yeni bir zamansal genişleme ortaya çıkmıştır. Bir devrim mucize değildir, mucize bir devrimin sembollerinden biridir.

DEVRİMLERİN ZAMANSALLIĞI ÜZERİNE: MANTIKSAL-ONTOLOJİK ÖZELLİKLER

Devrim fikri kendisini bir *olayla* pekiştirir: Bastille'e yapılan baskın, Aurora zırhlısının ateşlenmesi, Luther'in Wittenberg Kilisesi'ndeki konuşması. Bizler bir tarihi, devrimin günü, saati olarak kutluyoruz. Ayaklanma kavramı anlık bir kavramdır. Bir ağaç balta darbesiyle devrilir, bir bina patlamayla ya da depremle yıkılır. Bunun tersi aşamalı yıkım, yavaşça çöküştür.

Devrimci bilincin zaman kavramı ani değişimlere yöneliktir. Devrim anı, karşıtların çarpıştığı iki niteliksel bakımdan farklı durumun "şimdi" olarak karşı karşıya gelmesidir: Suyun kaynama noktası, tomurcuğun patlaması, kalbin durmasıdır. Yılbaşı gecesinde saatin on ikiyi vurması yeni yılı başlatır. "Çocukta olduğu gibi uzun, sessiz bir bakımın sonunda ilk nefesin alınması bu uzun süreyi aniden sona erdirir, -nitelikli bir sıçrayış- ve çocuk doğduktan sonra ruh yavaşça ve sakince yeni biçimine doğru gelişir, önceki dünyasının yapılarını birer birer çözer, bu yıkılışın ipuçlarını yalnızca tek tük işaretler verir. ... Bütünün görünümünü değiştirmeyen bu aşamalı parçalanma, tek seferde yeni bir dünya ortaya koyan yıkılışla, bir şimşek, sona erecektir.

Zaman kavramı idealleştirici bir soyutlamadır. Bu kavram, zamanın mantıksal-matematiksel oluşumunu ontik bir duruma dönüştürür. Bir olayın da kapsamı vardır. Bir kapsamı belirlemek, yani ölçebilmek için, devam eden süreçte onun sınırlarının ortaya konması gerekir. Tanımlama bir mantıksallaştırmadır. Sınırlı bir süreçte bir kapsamın kesin sınırı, bir düşünme eyleminin sonucudur. Gerçekte her sınır yumuşak bir geçiş, her durumun süreksizliği, devamlı bir süreçte mantıksal tanımlı olmayan ontik görünümdür. Hegel'in mantıksal diyalektik formülü -özdeş olanın ve olmayanın özdeşliği- bunu ifade etmektedir.

Hareket, değişim, gelişim, ilerleme yalnızca düşünme biçimlerinin eylem ve süreç bakımından farklılığıdır. Bu düşünme biçimleri bir "karşıtlıklar birliği" oluşturur. Her süreç bir olaylar zincirinden oluşur, her olay bir zaman zincirine bağlıdır ki bu süreçtir ve onun aracılığıyla olay belirlenen ve zincirin diğer üyeleri için anlam taşıyan hale gelir. Denir ki bu önemsizdir. Hareket eden için, uygulamadaki tepkisel davranış, düşünme biçimleri arasındaki, birçok karşıtı içeren bir birlik çerçevesindeki farklılıktan ortaya çıkar.

Olay ve akış arasındaki farklılık yalnızca tarihselliğin soyut-kategorik bir biçimidir.

Devrimci olayların tipi ve devrimci süreçlerin ilerleyişinin özellikleri, içinde devrimin hazırlandığı ve gerçekleştiği tarihsel dönemlerin toplumsal durumu aracılığıyla belirlenirler. Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve feodal olarak düzenlenmiş bölgesel beyliklerin çöküşü, tarım sektöründe kölelik çoktan kırsal üreticiler aracılığıyla serflik biçiminde ortadan kaldırıldığında gerçekleşmiştir. Fransız Devrimi, ekonomik olarak erken dönem kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsal gerçeklik haline gelmiş olması ile siyasî olarak gerçekleşti.

Devrimci olayların tipi ve devrimci süreçlerin ilerleyişinin özellikleri, içinde devrimin hazırlandığı ve gerçekleştiği tarihsel dönemlerin toplumsal durumu aracılığıyla belirlenirler. Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve feodal olarak düzenlenmiş bölgesel beyliklerin çöküşü, tarım sektöründe kölelik çoktan kırsal üreticiler aracılığıyla serflik biçiminde ortadan kaldırıldığında gerçekleşmiştir. Fransız Devrimi, ekonomik olarak erken dönem kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsal gerçeklik haline gelmiş olması ile siyasî olarak gerçekleşti. Klasik devrimler (en azından başarılı oldukları sürece) toplumsal üretim yapılarında ve iktidar ilişkilerinde değişikliklere yol açtılar. Bu, Hegel'in embriyo ve çocuğun doğumuyla ilgili metaforudur.

Devrimlerin fenomenolojik tipolojileri iki yapısal düzeyde incelenmelidir. Birincisi, ani bir değişimin olması biçiminde ya da yumuşak bir geçişle durumun değişmesi şeklinde her birinde ayrı olan zamansallık faktörüdür. Bu da devrimi, evrensel yapının yeni bir biçimi (örneğin bir toplumsal oluşum, bir dünya görüşünce oluşturulmuş düşünme alışkanlığı, bir teknik üretim yolu) yoluyla oluşturulur hale getirmektedir. "Evrensel" olma özelliği hayati bir özelliktir. Hayatın ve üretim ilişkilerinin bazı dönemlerinde, her ne kadar devrimci süreçlerle birlikte ele alınabilecek ve onların uzun süreli anları olabilecek olsalar da devrimsel olmayan düzenli yapısal değişiklikler gerçekleşir.

İkincisi devrimsel süreç esnasında değişimin ya da dönüşümün belirleyici anlarının hangileri olduğunun, yani devrimin görüntüsünün araştırılmasıdır. Sözcüğün dar anlamıyla devrimler, gelişen üretim biçimlerinin ihtiyaçlarına uyum sağlayarak üretim ilişkilerindeki düzeni değiştirmektedirler. Yani, bunlar yoluyla siyasi bir güç değişimi gerçekleşmektedir. Devrimsel sürece dahil olan toplumsal gruplarda ya da partilerdeki sınıf farklılıkları, sürekli olarak (iktidar değişim tarihleri üzerinden) yeni toplumsal tiplerin oluşturulmasına katkı sağlar. Devrimci ve devrim sonrası aşamalardaki farklılıklar, düşmanca ya da düşmanca olmayan -"halka karşı ayaklanma" ve "halkın ayaklanması"- şeklinde tanımlanabilir. Hangi çeşit karşıtlığın çatışmayla bağlantılı olduğu çatışmanın çözümüne yansır.

KIZIL EKİM GÜNLERİ

Ekim Devrimi'nin gidişatı olayların ortaya çıkışını pekiştirdi. 6 Kasım akşamı (eski Rus takvimine göre 24 Ekim) Lenin Merkez Komite'ye şöyle yazdı: "Tüm gücümle yoldaşları, artık her şeyin ince bir ipliğe bağlı olduğuna, gündemde konferanslar, kongreler (özellikle de Sovyet Kongreleri) tarafından değil, halklar, yığınlar, silahlı yığınların mücadelesi aracılığıyla belirlenecek soru(n)lar olduğuna ikna etmeye çalışıyorum. ... Hiçbir koşulda, hiçbir durumda iktidar 25'ine kadar Kerenski ve arkadaşlarının elinde bırakılamaz; meselenin mutlaka bu akşam ya da bu gece halledilmesi gerekiyor. Tarih, bugün başarılı olabilecek (ve bugün mutlaka başarılı olacak olan) devrimcilerin, yarın birçok şeyi, her şeyi kaybetme tehlikeleri varken gecikmelerini affetmeyecektir. ...İktidarın ele geçirilmesi direnişin meselesidir, siyasî amacı ise iktidar ele geçirildikten sonra kesinleşecektir."

7 Kasım'da (25 Ekim) gece 2:35'te Petrograd Sovyetlerinin oturumu başladı. Askerî komite, devrimci eylemlerin sorumluluğunu üstlendi: Hükümet devrildi, işçiler, çiftçiler ve askerler iktidarı ele geçirdiler. Lenin şöyle dedi: "Yoldaşlar! Bolşeviklerin her zaman zaruretinden bahsettikleri işçi ve çiftçi devrimi gerçekleşti. Bu devrimin anlamı nedir?

Her şeyden önce bu devrim, burjuvazinin yer almadığı bir Sovyet yönetimimizin, kendi iktidar kurumumuzun olacağı anlamını taşıyor. Ezilen yığınlar devlet iktidarını kendileri üstleneceklerdir. Eski devlet aygıtı kökünden yıkılacak ve yerini yeni bir yönetim aygıtı olarak Sovyet örgütlenmesine bırakacaktır." Lenin'in ortaya koyduğu çözüm şuydu: "Yeni işçi ve çiftçi hükümeti derhal mülk sahiplerinin topraklarına el koyacak ve bunları köylülere dağıtacaktır. Bu hükümet, üretim ve üretimin dağıtılması üzerindeki işçi denetiminin yanı sıra halkın bankalar ve bunların tek bir devlet girişimi haline getirilmesi üzerindeki denetimini de sağlayacaktır."

Lenin'in Merkez Komite'ye yazdığı mektubun üzerinden belki sadece on iki saat geçmişti. Bir gün sonra, 8 Kasım'da (26 Ekim) Rus İşçiler ve Askerler Kongresi'nde toprağa dair hüküm kabul edildi. Mülkiyet yapısındaki belirleyici müdahale, ağırlıklı olarak tarımsal temellere dayanan kapitalist devlet ve toplum sistemine yapılmıştır. İşçi sınıfının ve küçük çiftçilerin birliği bu yolla güvence altına alınmıştır. "Hayatî olan çiftçilerin, topraklar üzerinde artık toprak sahipliğinin olmadığı, hayatlarını ilgilendiren tüm sorunların çözümünün kendilerine bırakıldığı konusundaki sarsılmaz inancı elde etmiş olmalarıdır."

Bunlar, Lenin'in ortaya attığı işçi denetimi konusundaki önerilerle gerçekleştirilmiştir. Üretim araçlarının mülkiyeti toprak sahipliği ile aynı kesinlikle ölçülemeyeceğinden ve üretim yeni yönetim yapısıyla aynı şekilde düzenlenemeyeceğinden karar alıcı güçlerin nasıl belirleneceği, yani iktidar sorunu ortaya çıktı.

Bunların hepsi bir hafta içinde gerçekleşti. Siyasî gücün ele geçirilmesinden mülkiyetlere el konulmasına kadar geçen süre yalnızca tek bir gündü. Gönülsüzlerin, uzlaşmacıların ve reformcuların muhalefetleri taviz verilmeksizin geri çevrildi: "Merkez Komite, içerideki muhalefetin; Bolşevizmin tüm temel ilkeleri gibi proleter sınıf mücadelesinden de tamamen vazgeçmiş olduğunu, Rusya'da sosyalist devrimin mümkün olmadığı şeklindeki en aşağılık Marksist olmayan sloganları tekrarladığını, Sovyet örgütlenmesindeki çekilmeden yana olan azınlıkların yanında yer alarak istifa tehditlerinde bulunduğunu, bu şekilde İkinci Rus Sovyet Kongresi'nin ve onun yoksul çiftçilerinin istek ve kararlarını engellediğini belirtmektedir. Merkez Komite İşçi, Asker ve Çiftçileri temsil eden Sovyet iktidarının söylemlerine ihanet etmeden Sovyet örgütlenmesinin birliği hakkında Sovyet tipine ait olmayan en küçük bir pazarlık bile başlatamayacağını ortaya bildirmektedir. Merkez Komite sosyalist devrimin bu başarısına tümüyle ikna olmuştur ve tüm şüphecilerin farklılıklarını aşmalarını istemektedir."

Bu devrimin ruhuydu, mevcut eskinin değişmesi olarak değil, farklı olarak bir yeniyi isteyen mücadele ruhu. Yeninin uygulanmasındaki her gecikme eskinin yeniden güçlenmesine ve devam etmesine fayda sağlayacaktı.

Ama bu ayrıca şu anlama da geliyordu: Yeni mülkiyet ve üretim ilişkileri devrimin gelişmeleriyle henüz başarılmış değildi. Alınan kararlar, adım adım ve bölgelerin her birinin böylesine farklı gelişmişlik düzeylerinde olduğu ve Sovyetler Birliği gibi böylesine devasa bir alana yayılmış bir ülkede yalnızca zamansal bakımdan biraz gecikmeyle gerçekleşen bir geçiş için yasal, kamusal-yasal koşulları oluşturmaktadırlar. Kararlardan on yıl sonra hâlâ büyük köylü sınıfı varlığını sürdürüyor, sınıfların çatışması, topraklar üzerinde sınıf çatışması, sınıf mücadelesi devam ediyor ve tarım sorununa siyasî bir çözüm bulmayı kaçınılmaz hale getiriyordu.

Lenin, iktidarı ele geçirmenin amacının iktidar ele geçirildikten sonra açık hale geleceğini yazdığında devrimci gelişmelerin benzersizliğinden bahsediyordu. Bu, yeni bir toplumsal oluşumun yeni bir niteliği olarak değil, egemenlik sisteminin yeni egemenlerle yıkılması olarak sunulabilir. Bu bağlamda devrim, darbeye benzer bir görüntüye de sahiptir ve Lenin devamlı olarak ayaklanmadan da bahseder. Ama bu görüntünün altında hayatî bir farklılık da bulunmaktadır. Devrimde iktidar, toplumsal eylemleri niteliksel olarak tümüyle yeni bir toplumsal yapının kurulması ile yönlendirilen yeni taşıyıcılara geçer; bir darbede ise iktidar bir başkasına, aynı toplumsal yapı içerisinde aktarılır.

Bu nedenle toprak ve işçi denetimi konusundaki ilk kararlar çok önemlidir. Ayaklanma aşamasında bunlar ayaklanmanın devrimci karakterinin belirtileri ve garan-

tileridirler. Bu konulardaki bir geri adım ya da taviz, salt iktidar sahiplerinin değişimine indirgenecek olan devrimin başarısız olması anlamına gelirdi. Sosyalist devrim ve kapitalist koşullar arasında bir üçüncü yol yoktur.

Lenin'in 15 Kasım'da ortaya koyduğu Merkez Komite Kararı bu nedenle kesin olarak şöyle demektedir: "Merkez Komite, nihaî gereklilikler karşısındaki tavizlerin ve Sovyetler'deki azınlıkların çekilmesinin, yalnızca Sovyet iktidarından tümüyle bir feragate denk olmakla kalmayıp aynı zamanda demokrasiden de feragat anlamına geleceğini belirtir. Zira böyle tavizler, isteyen her azınlık grubunun, koşulları yeniden değiştirebilmesi anlamına gelir." Yeni bir toplum biçimi, yani yeni mülkiyet ve üretim ilişkileri oluşturan devrimci iktidar özünde bölünemezdir. Bu da proletaryanın diktası kavramıyla ilişkilidir. Koalisyon ortakları, aynı amacı gerçekleştirmek için uğraştıklarında iktidarı paylaşabilirler. Hedeften sapma, mağlup sınıf temsilcileri karşısında geri adım atmak konusunda tavizler söz konusu olamaz. Böyle tavizlerde bulunmak isteyenlerin derhal karşıtların safına geçmeleri gerekir.

Devrim başarılı olmuştur. İktidar değişimi gerçekleşmiştir. Şimdi ise kurumların değişiminin iktidar değişimi temelinde gelişeceği zahmetli bir Devrim Yolu başlamaktadır. Herhangi bir ön hazırlığa dayanmamış olması Ekim Devrimi'nin belirleyici özelliğidir. 1917 yılının Rusyası, henüz yarı feodal, yarı erken dönem kapitalist bir ülkeydi. Çiftçi komünlerinin henüz devam eden gelenekleri, sanayileşmiş bir toplum için sosyalist üretim şeklinin gerçekleşebileceği düşüncesini doğurmamaktaydı. "Elektriklendirme + Sovyet İktidarı" sloganında hem modernleşme hem de toplumun sosyalleştirilmesi çifte görevine vurgu yapılmaktaydı.

İktidar değişimindeki zaferin biçim değiştirmekteki başarıya dönüştürülmesi, proletaryanın diktatörlüğünü gerektiriyordu. Çıkarları, önceliğin üretimin sosyalist örgütlenmesine verilmesini gerektiren sosyalist bir düzenin çıkarlarından çok uzak ya da onlara karşıt olan diğer toplumsal grupların siyasî temsilcileriyle nasıl koalisyon oluşturulabilirdi ki? Koalisyonlar, bilhassa karşıt çıkarları bulunan iktidar sahipleri arasındaki tavizlerdir, bunların iktidarları maddi bir toplumsal potansiyele bağlıdır. Bu potansiyeli önce ele geçirenin proletarya olması ve bununla tarım işçilerini ve fakir çiftçileri koruması gerekmekteydi. Bu, Sovyet devletinin üzerine inşa edileceği temel ilkeydi. Mülklerini kaybedenlerin ortak çıkarları, onları karşıdevrimci ordular kurmaya sevk etmiştir. Lenin'in devrimin ilk günlerindeki sözleri tüm bu geçiş süreci bakımından önem taşımaktaydı.

Ekim Devrimi'nin ilk yıllık değerlendirmesinde Lenin Rusya'daki bu özel sınıf ilişkilerini ele almıştır. "Rusya'daki küçük burjuvazi demokrasisi için ekonomik temeli oluşturan en önemli toplumsal tabaka şüphesiz orta sınıf çiftçilerdir. Elbette sosyalist yeniden tasarlama ve kapitalizmin sosyalizme dönüşümü böylesine büyük bir çiftçi nüfusunun olduğu bir ülkede kaçınılmaz olarak özel biçimler almalıydı. Küçük çiftçi sınıfının (orta sınıf çiftçiler olarak işgücünü satmayanları kast ediyoruz), Rusya'daki bu çiftçilerin her halükarda, küçük burjuvazi demokrasisindeki siyasî çalkantıların büyük çeşitliliğine temel oluşturan en önemli ekonomik sınıf oldukları konusunda şüphe yoktur. Bizde Rusya'da bu çalkantılar çoğunlukla Menşevik Partisi ve sosyal devrimcilerle bağlantılıdır.

Menşevikler ve sosyal devrimciler tüm temel sorunlarda bugün evet ve yarın hayır demişlerdir. Bir yandan yardım etmiş, diğer yandan etmemişler, karaktersizlik ve etkisizliğin temel örneğini oluşturmuşlardır." Bir dönem müttefik, başka bir zaman karşıt olan her dalgalanmada devrimin etkileri bozulmuştur. Yalnızca iktidarın münhasıran alınması ve iktidar kullanımının benzersizliği devrimci olayların etkilerini güvence altına alabilir ve devrimin başarıyla sonuçlanmasını sağlayabilirdi. Proletarya diktatörlüğü öznel iktidar hırsını değil, içinde devrimci iktidar değişiminin pekiştirildiği bir farkındalık evresinin nesnel gerekliliğini ortaya çıkartır. "Küçük burjuvazinin büyük kısmı kesinlikle bizim görüş noktamızda değildir. Bunu bekleyemezdik. Küçük burjuvazi görüş alanımıza nasıl girebilirdi ki? Proletarya diktatörlüğünü en zorlu biçiminde hayata geçirmek zorundaydık. Yanıltıcı karışıklıkları birkaç ay içerisinde aştık. ... Hakkında halkın biraz tutarlı olduğu ve halkın iradesinin sınıf mücadelesinin haricinde herhangi bir şeyde ortaya çıkartıla-

bileceği küçük burjuvazi yanılsamasını ortadan kaldırmak zorundaydık." Karşıdevrimci ayaklanmalar vardı. "Bu durum bizim en acı mücadeleyi yürütmemizi ve bu mücadelede terörist yöntemler uygulamamızı gerektirdi. İnsanlar bu terörizmi farklı açılardan ne kadar yargılasalar da (ve bu yargılamaları tüm tereddütlü sosyal demokratlardan duyduk), eminiz ki iç savaşın kötüleşmesi terörü ortaya çıkardı. Terör, küçük burjuvazi demokrasisinin bize karşı dönmesiyle ortaya çıktı. Onlar bize karşı mücadeleyi iç savaş, yolsuzluk, sabotaj gibi çeşitli yöntemlerle sürdürdüler. Terörü gerektiren bu ilişkilerdi. Hangi ilişkilerin proleter devrimimizi zorlu mücadelelere sürüklediğini açıkça anlamamız gerekiyor." Devrimci terör, -1792'deki Refah Komisyonları'nın terörü gibi- tarihsel uyuşmazlıkların aşırı bir biçimidir ve ahlâken meşrulaştırmak için değil, bir durumun gereği olarak yalnızca çatışma durumunun tırmanması ile bağlantılı olarak anlaşılabilir. Proletarya diktatörlüğü ise burjuva toplumundan sosyalist topluma geçişin tarih felsefesiyle ilişkili bir kategorisidir.

UZATMALI DEVRİM

Devrim hükümetinin yönetimine derhal bir yenilgiyle başlamak zorunda olması yeterince tehlikeliydi. Çarın savaş politikasının reddedilmesi, kitlelerin devrimi korudukları önemli bir saik olmuştur. Şimdi Sovyet yönetimi, genç sosyalist devletin hayatta kalmasını güvence altına almak için utanç verici Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı onaylamaya zorlanmıştı. Halkın vatanseverliğine başvuran savaş fırsatçıları haklı görünüyorlardı. Barış, kitlelerin duygularını zedeliyordu. Lenin yenilginin derecesini gizlemeye karşı çıkmıştır. Tepkisi görevden çekilme ya da şikâyet etmek değil, yenilgiyi bir zafere dönüştürme isteği idi. "Yenilginin tüm sebeplerini, bizi içine düşürdükleri ayrımcılığı, köleliği, aşağılanmayı, dinlenmeden en temelinden hesaplamalıyız. Ne kadar iyi anlarsak özgürleşme isteğimiz, kendimizi kölelikten kurtarma çabamız o kadar sıkı, zorlu, güçlü olacaktır. ... Kötü bir yenilgi yaşadığında kötü konuşmak ya da ikileme düşmek, gerçek bir sosyalist için değersizdir. Rusya'da ulusal bir çalkantı, büyük bir savaş patlak verdiğinde bu çalkantıdan çıkış burjuva devletinden çıkış değil, uluslararası sosyalist devrime gidiştir. 25 Ekim 1917'den beri vatanın savunucusuyuz. Vatanın koruyucusuyuz, ama karşı karşıya olduğumuz savaş, sosyalist vatan için, vatanın sosyalizmi için, sosyalizmin dünya ordusunda bir birlik olarak Sovyetler Birliği için bir savaştır."

Devrim hükümetinin yönetimine derhal bir yenilgiyle başlamak zorunda olması yeterince tehlikeliydi. Çarın savaş politikasının reddedilmesi, kitlelerin devrimi korudukları önemli bir saik olmuştur. Şimdi Sovyet yönetimi, genç sosyalist devletin hayatta kalmasını güvence altına almak için utanç verici Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı onaylamaya zorlanmıştı. Halkın vatanseverliğine başvuran savaş fırsatçıları haklı görünüyorlardı. Barış, kitlelerin duygularını zedeliyordu. Lenin yenilginin derecesini gizlemeye karşı çıkmıştır. Tepkisi görevden çekilme ya da şikâyet etmek değil, yenilgiyi bir zafere dönüştürme isteği idi.

Ne sosyalizmin inşasındaki zorluklar ne kapitalist dünya iktidarları karşısındaki zayıflıklar ne de bireysel hatalar ve ümitsizlikler devrimci ilerlemeyi engelleyebilir, daha ziyade uygulayıcıların yenilgi durumunda bile öz gücümüze inancının güçlendirilmesi gerekmektedir. "Az bir zamanda en eski, en güçlü, en barbar ve en kanlı monarşilerden birini yıktık. Birkaç ayda burjuvazi ile diğer ülkelerde gerçekleşmesi on yıllar alan küçük burjuvazi yanılgısının üstünlüğünü sona erdiren bir dizi anlaşma yaptık. Burjuvazinin devrilmesinden sonra birkaç hafta boyunca onların iç savaştaki direnişlerini kırdık. Bolşevizmi zafer yürüyüşüyle (bu) büyük ülkenin bir ucundan öbürüne taşıdık. Çalışan yığınların çarlık ve burjuvazi tarafından köleleştirilen, boyun eğdirilen en alt tabakasını özgürlüğe ve bağımsız yaşamaya yönelttik ... Tilsit tarzı bir barış imzalamaya zorlandık. Kendimizi kandıramazdık. Acı gerçekle yüzleşecek cesarete sahip olmamız gerekiyor. ... Tüm ülkelerdeki emperyalist hırsızlara meydan okuduk."

Yeni toplum, ister dışarıdan askerî, ekonomik, ya da dünya politikasının baskısıyla isterse de içeride revizyonist ve karşıdevrimci faaliyetlerle olsun, karşıtları tarafından ne kadar sert şekilde taciz edilirse istikrara kavuşana kadar geçecek süreç de o kadar uzun olacaktır. Lenin devrimin gerçekleşmesinin hemen ardından, daha en başından, dönüşümün uzun bir süreç gerektireceğini belirtmiştir: "Marx ve Engels, bilimsel sosyalizmin kurucuları, her zaman kapitalizmden sosyalizme geçişle kaçınılmaz olarak bağlantılı uzun doğum sancılarından bahsetmişlerdir. Tek hamlede başarılı ve ikna edici olabilecek, tek hamlede kendisine inandırabilecek bir devrim yoktur." Bu, ekonomik olarak hâlâ geride olan, yoğun bir milli eğitim sağlanması gereken bir ülkedeki bir devrim için özellikle geçerlidir. Bu nedenle devrimin başlarında halk kitlelerinin eğitim ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi yapılacakların en başında gelmekteydi. Devrimci coşkunun üretici yeniden inşaya yoğunlaştırılması hayatî önemdeydi. "Tekrar söylüyorum ki, devrimimizin hayatının en karmaşık, en zor kısmı başlamıştır. Şimdi önümüzde, yeni yaratıcı işte kullanmak için tüm güçlerimizi çelik kablolar gibi birleştirme görevi durmaktadır, zira yalnızca sağlam bir irade ve çalışma disiplini, uluslararası proletaryanın yardımımıza geleceği zamanı beklemekte Rusya'nın– muazzam devrimci işinde böylesine tek başına duran- devrimci proletaryasına yardım edecektir.

Bunu olumlu bir teşvikle yapmak Parti'nin temel görevidir ve üretimin gerçekleştiği toplumsal temelli eylemlerini şekillendirmektedir. "Komünist (Bolşevik) Parti'nin görevi, bu esnada Sovyet tabakalarının, diktatör karşısındaki mutlak itaatini sağlama görevinin yanı sıra, ... bir çıkış aramaktan yorgun düşmüş yığınların başına geçerek onları doğru yola, çalışma disiplini yoluna yönlendirmeyi, görevi koordine etmeyi, çalışma koşulları konusunda görüşmeler gerçekleştirmeyi kapsamaktadır. Ama bu toplantılar gerçekleştirilmeden tabii kılınmış kitleler asla kendilerini sömürenlerin empoze ettikleri disiplini fark edemeyecek ve özgür iradeleriyle disiplinden kaçamayacaklardır."

Dışarıdan dayatılan engellerin ve içerideki anarşi eğiliminin ışığında bu geçiş aşaması yalnızca proletaryanın ve onun örgütlenmesinin katı yönetimi tarafından yürütülebilir. "Kapitalizmden sosyalizme geçişin zorlama ve diktatörlük olmadan mümkün olacağını düşünmek akla gelebilecek en büyük aptallık ve en mantıksız ütopya olurdu. Marx'ın teorisi uzun zaman önce ve tüm kesinliğiyle bu küçük burjuvazi-demokrasisi ve anarşizm saçmalığına cephe almıştır. ... Proletarya diktatörlüğü kapitalizmden sosyalizme geçişte mecburi bir gerekliliktir ve içteki devrimde bu gerçeklik tüm pratik onayını bulmuştur. Ancak diktatörlük, hem sömüren hem de kuvvet kullananların gerçekten katı ve acımasız bir devrimci devlet yönetimi uygulamalarını gerektirse de bizim devlet yönetimimiz fazla yumuşaktır. Sovyet tabakalarının bireysel sorumlular olarak düzenlendikleri bu çalışma sırasında ister seçilmiş isterse atanmış olsun diktatörce güçlerle donatılmış olan diktatörlere itaat, hatta mutlak itaat daha uzun, uzun bir süre için yeterince sağlanmış değildir. Bu noktada, proleter disipline ve sosyalizme temelden karşıt olan küçük burjuvaziye ait temel güç, küçük mülk sahiplerinin uygulamaları, çabaları ve hassasiyetlerinin temel eğiliminin etkileri kendilerini göstermektedirler." Sosyalizm öncesi tavır ve sosyalist olmayan davranışlar aşılmadığı sürece sosyalizmin inşası evresinde ideolojik ve siyasi sınıf mücadelesi devam edecektir. Bu evre devrimci sürece dahildir, devrimci olayların meydana gelişinin uzamasıdır.

Lenin tarafından Ekim Devrimi'nden sonraki bir yıl içerisinde söylenen uzun söz dizisi politik olarak ele alınan ve düşünülen ve yeni Sovyet toplumunun toplumsal davranış ve kurumlarının oluşturulduğu atmosferi yansıtıyor olmalıdır. Çağdaş dönemde Kızıl Ekim hadiseleri bir dönem değişimi olarak yansıtılmaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında bu, uzatılmış devrim olarak düşünülebilecek değişimi başlatan kıvılcım olarak görülmektedir. Bu uzatmanın nereye kadar gittiği durulan noktaya bağlıdır. Unutmayalım ki ekonomik ve ideolojik olarak önceden iyi hazırlanmış 1789-93 Fransız Devrimi de dört yıl sürmüş ve burjuvazinin devrim amacını, kendi merkezî belirleyici rollerini gerçekleştirene kadar devrimin liderleri, kendi sınıf ayaklanmaları içerisine düşmüşlerdir. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşasındaki engeller daha karmaşıktı:

- Yüksek emek verimliliği ile hızlı bir endüstriyel kalkınma ve teknik ilerlemenin gerekliliği,

- Ülkedeki ayırıcı üç taraflı sınıf ilişkileri: Büyük mülk sahipliği, orta düzey çiftçilerin sömürücü ücretli işçiliği, köylü yoksulluğu.

- Kitleler için sosyal hizmetlerin oluşturulması,

Okuryazarlığın iyileştirilmesi ve etkili bir milli eğitim sisteminin kurulması,

- Kilisenin etkisini silmeyi de içeren topluma nüfuz edecek (ahlâkî değerlere, ihtiyaç yapılarına, yaşam beklentilerine uygun) sosyalist bir dünya görüşünün yaygınlaştırılması.

Kurumsal görevler şaşırtıcı biçimde kısa bir zamanda yerine getirilmiştir: Sağlık ve eğitim, sosyal sigortalar, teknik modernleşme, sanayileşme ve ulaşımın geliştirilmesi (bu devasa ülke için bunun anlamı büyüktü), genel yaşam standartlarında dikkate değer bir yükselme. Sovyetler Birliği'nin tarihi, Sovyet devletlerinin başarısının tarihidir. Ülkedeki (ülke ekonomisinin ortaklaştırılması konusunda) sınıf karşıtlıklarının çözülmesi, bu devrimci sınıf mücadelesinin aşırı düşman biçimlerde devam etmesi (Sovyet idarecilerinin öldürülmesi, devlet ve parti kurumlarının aşırı şiddete varan baskısı) anlamına geldiğinden zorlu bir görevdi. Tarımsal üretimdeki geçici gerileme ve ülke genelindeki ciddi ikmal zorlukları bununla bağlantılıydı. Ama nihayetinde ülkedeki sınıf mücadelesi sosyalist bir perspektifin oluşturulmasına ve tarımsal devlet ve kooperatif işletmelerinin sosyalist toplumun istikrarlı unsurları olmalarına fayda sağlamıştır.

Sosyalist inşanın çeşitli yolları konusunda, parti içerisinde siyasi grupların oluşturulmasına yol açan –ki bu da tüm devrimlerde tanıdık bir süreçtir- farklılıklar vardı. Bu gruplar, Ekim Devrimi öncesinde de sosyalist hareket içerisinde var olan ve savaşılan, Ekim Devrimi'nin ardından partinin yönetiminde varlıklarını sürdüren sosyalizm öncesi sınıf karşıtlıklarının kalıntılarının son ifadeleriydi. Parti içerisinde de sınıf mücadelesi vardı ve bu, devrimci şiddetin kullanım biçimiyle ilgili anlaşmazlıklara yol açıyordu, ama devrimin, toplumun devlet tarafından örgütlenmesi sürecinde uzamasının ışığında bu devrimci şiddet olarak değil, devlet haksızlığı olarak görünüyordu. Her halükarda 1936 Anayasası bu ihtilaflı inşa sürecine, İkinci Dünya Savaşı sırasında daha fazla gelişmesi engellenmiş olan, olumlu bir anayasal son verebilirdi.

Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmin tartışmalı inşasını ve Alman işgaline karşı kahramanca verilen yaşam mücadelesini devrimin aşamaları olarak kavramazsak bu döneme dair yalnızca ahlâkî bir değerlendirmeye varırız. Devrimin sürdürülmesi ve güvenceye alınması mücadelesinde birçok gereksiz zorluk vardı, "normal" devlet ilişkilerinin bakış açısından bakıldığında "suç" olarak tanımlanmayı hak edecek birçok haksızlık yaşandı. Şahit olunan bir haksızlığa karşı çıkmak her zaman ahlâkî bir yükümlülüktür. Ama hikâye bir sınıf mücadelesi hikâyesi olduğu sürece toplumsal sistemin devrimleri haksız eylemleri de içeren güç kullanımı olmadan gerçekleşmemektedir. Toplumsal ilerlemelerin hedef noktası ahlakilik ve tarihselliğin korunması konusundaki gerçek imkândır, ama bu hedefe giden yol mücadeleyle kazanılmalıdır. Yol ve amaç arasındaki farkı ortaya çıkartan ahlakilik ve tarihsellik arasındaki fark, devrimci süreç uzadıkça, o zaman günlük hayatın normalliği içerisinde görünmez hale gelerek artık devrim anı olarak tanınmayacağından, daha dikkat çekici hale gelecektir. Uzatmalı bir devrimin kategorik koşullarını ve sosyolojik içeriğini ele almak tarih felsefesinin görevidir.

Ekim Devrimi sırasında başlayan süreç bu nedenle, artık –eskiden olduğu gibi- bir coğrafî alanla kısıtlı kalmadığı için (Fransız Devrimi'nde olduğu gibi yaklaşık olarak Batı ve Orta Avrupa) uzamıştır. Kapitalizmde küresel bir standart ekonomik yönetim sistemi oluşturulmuş, farklı kalkınma yapılarına sahip olsalar da (sanayi ülkelerinin eşit olmayan gelişimi, kolonilerin ve daha sonra yeni kolonilerin sömürülmesi ve bağımsızlıkları, tarım sektörünün kapitalistleştirilmesi vb.), ekonomiler devamlı olarak kapitalist dünya pazarının kurallarına teslim edilmişlerdir. Hepsi mantıksal ve tarihsel olarak Ekim Devrimi ile bağlantılı ve bununla ortak bir süreç içerisinde gerçekleşen bölgesel devrimler –Çin, Küba, Vietnam- birbirini izlemiştir ve henüz kurucu değişikliklere gitmemiş olan ulusal bağımsızlık mücadeleleri –Hindistan, Endonezya- ile ilişkili hale gelmişlerdir. Devlet tarafından

Sosyalist devrim sosyalizme geçişi değil, ona giden koşulların adım adım ve yeni devrimci gelişmelerin devamlı olarak oluşturulmasını sağlamaktadır. Her durumda erişilen ara düzeyler henüz sosyalizm değildir ve durumdan duruma farklı biçimler alacaklardır. Bu nedenle sosyalizmin teori-pratiğinin revizyonundan ve emperyalist metropollerin saldırganlığından kendilerini gitgide daha fazla tehlike altında hissetmektedirler. İlk siyasî zaferlerinin ardından amaçlarını güvende görmeye başlayan ve tarihsel sürecin tersine dönmeyeceği yanılgısına kendisini kaptırma lüksüne sahip olan hiçbir sosyalist devrim yoktur.

örgütlenmiş bir toplum içerisinde de zaman zaman devrimci hareketler ortaya çıkabilir; bunun örneği olarak Çin'de 1949 yılında Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla siyasî iktidar değişimini, daha sonra 1968'den itibaren Kültür Devrimi'nde sınıf mücadelesinin zorlu aşamasını gösterebiliriz ve karşıtlıklarla dolu bu devasa ülkede sosyalizme giden yolda hangi hareketlenmelerin daha bulunduğunu henüz bilmiyoruz.

Yeni Çağ'ın klasik devrimleri temeldeki ekonomik değişimleri belirleyen siyasî iktidar değişimi olarak tanımlanırsa o zaman birbirine karşıt olan devrimci olayların devrimci değişim süreçlerine –zaman yapısındaki değişim- dönüşümü öngörülen siyasi ayaklanmalardan kaynaklanır: Ekonomik temel ne 1917'de Rusya'da ne 1949'dan sonra Çin, Küba, Vietnam'da ne de bugün Venezuela ve Bolivya'da sosyalist üretim ilişkileri için olgunlaşmış ve hazırdır. İnsanların ücretli emeğin köleliğinden kurtuluşu en gelişmiş teknolojik üretim şeklince toplumsal refahın en yüksek düzeyinde değil, zorlu koşullar ve üretici güçlerce geliştirilen devasa bir iş yığını altında bulunmuş ve bulunmaktadır. Bu, hala güçlü olan burjuva toplumu ile içeride ve kapitalist devletlerin tehditlerinden korunma gerekliliği ile dışarıda çatışma yaşarken devamlılığını sürdürmesi anlamında sınıf mücadelesindeki iktidar koşullarını değiştirmektedir. Sosyalist devrim sosyalizme geçişi değil, ona giden koşulların adım adım ve yeni devrimci gelişmelerin devamlı olarak oluşturulmasını sağlamaktadır. Her durumda erişilen ara düzeyler henüz sosyalizm değildir ve durumdan duruma farklı biçimler alacaklardır. Bu nedenle sosyalizmin teori-pratiğinin revizyonundan ve emperyalist metropollerin saldırganlığından kendilerini gitgide daha fazla tehlike altında hissetmektedirler. İlk siyasî zaferlerinin ardından amaçlarını güvende görmeye başlayan ve tarihsel sürecin tersine dönmeyeceği yanılgısına kendisini kaptırma lüksüne sahip olan hiçbir sosyalist devrim yoktur. Lenin ve Mao, Castro ve Ho Chi Minh devrimin lokomotifleriydiler, ama trenin geleceği istasyonun neye benzediğini henüz bilmiyorlardı. Biz de bilmiyoruz, tren hâlâ ilerliyor. Tarih yazımında Devrimler Dönemi'nden bahsedilmiş ve bununla 17. ve 18. yüzyılın ulusal devrimleri kastedilmiştir. 20. yüzyıl tek başına Devrim Çağı olarak adlandırılmamalı mıdır? Ve Ekim Devrimi'nden 90 yıl sonra yüzyılımız henüz sona ermiş de değildir! •

Bolşeviklerin Zor(lu) İktidarı

Erel TELLAL

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 20. yüzyıla damgasını vurmuş bir deneyimdir. Devletin 30 Aralık 1922'de kurulmasından önce Bolşevikler 1917'de Ekim Devrimi'yle iktidara gelmişlerdir. 100. yılında bu deneyim farklı açılardan yeniden ve yeniden sorgulanmaktadır. Bir asır önce deyimi yerindeyse bir avuç Bolşevik, 100 milyonun üzerinde nüfusa sahip bir devletin iktidarına soyunmuştur. Hiç kuşkusuz devrimi yapanların amacı bir devlet kurmaktan çok, Avrupa'daki proleter devrime kıvılcım (*iskra*) olmaktır. Fakat Avrupa proletaryası devrime sırtını dönmüş ve (birkaç kalkışma dışında) sermaye ile uzlaşmayı seçmiştir. Bunun nedenleri ve nasılı üzerine uzun açıklamalar yapılabilir. Sonuç değişmeyecektir.

Marksist kurama göre devrimin proletaryanın geliştiği bir devlette olması bekleniyordu. Nasıl burjuvazi iktidarı tanrıdan aldıysa üretimden gelen gücüyle sıra kaçınılmaz olarak proletaryadaydı. Kapitalizmin 19. yüzyıldaki seyri bu yöndeydi ve ilk deneme 1871'de Paris Komünü'yle gerçekleşmişti. Rusya Avrupa'da proleter devrimin beklenebileceği en son yerdi belki de: Nüfusun büyük çoğunluğu köylüydü[1], burjuva demokratik devrimini yaşamamıştı, proletaryanın iktidarı ele geçirecek ve onu elinde tutabilecek kadroları yoktu... Fakat devrime yataklık edecek bir ortam ortaya çıktı ve Bolşevikler iktidara geldi. Hiç kuşkusuz bunun nedenleri de uzun uzadıya tartışılabilir. Çarlığın yozlaşmış yönetimi, 1905 deneyimi, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan ekonomik yıkım gibi pek çok neden öne sürülebilir. Ama hiç kuşkusuz en önemli etken Lenin ve onun Bolşevik Partisi'dir. Lenin Marksizmi Rusya'ya uyarlamış, proletar-

1 İşçi sayısı köylü sayısını ancak 1950'lerin sonunda geçebilmiştir. O da kolhoz ve savhozlarda (yani tarım sektöründe) çalışanların da işçi sayılmasıyla.

Putilov Fabrikasında çalışan kadın işçilerin 8 Mart 1917'de taşıdıkları pankartlarında "Anavatanı koruyanların çocuklarını doyurun" yazıyor.

ya adına Parti iktidarı ele geçirmiştir. Bunu yaparken Şubat Devrimi'nden sonra kurulan hükümetlerin basiretsizliğinden yararlanmış ve iktidara gelirken Avrupa proletaryasına güvenmiştir.

Devrimin nasıl gerçekleştiği ve nedenleri de bu çalışmanın sorunsalı değildir. Sonunda 1917'de Bolşevikler iktidara geldi ve yaptıkları ekonomik, toplumsal, siyasal dönüşümle tüm dünya halklarını etkileyen bir deneyim yaşadılar.[2] Ekim Devrimi dünya tarihi açısından en az Fransız Devrimi kadar önemlidir. Fransız Devrimi'nin insanlığa katkılarını nasıl günümüzde de yaşıyorsak, Ekim Devrimi'nin etkilerini de yaşıyoruz ve yaşamayı sürdüreceğiz. Tıpkı Fransız Devrimi gibi Ekim Devrimi de bambaşka bir yöne sürüklenmiştir. Bu durum onun insanlığa katkılarından bir şey kaybettirmez. 1917'de başlayan Devrim 1921'de sona ermiş[3], 1922'de SSCB'nin kurulmasının ardından değişik dönemlerden geçmiştir. Bu çalışmada iktidara neredeyse "kolayca" oturan Bolşevikler'in burada nasıl "zor"la kaldıkları ele alınmaya çalışılacaktır. Zor her iki anlamıyla kullanılmıştır. Bir yandan, Avrupa'daki proleterlerin de ayaklanmalarını öngörerek iktidara gelenlerin iktidarı ellerinde tutacak kadroları yoktu. Bunun için Devrim'in önderleri canla başla savaştılar. Öte yandan iktidarı yeniden ele geçirmeye çalışan monarşist yanlıları Beyaz Ordu adı altında Bolşeviklere karşı üç yıl boyunca savaştılar. Bunlara İngiltere, Fransa, ABD, Japonya destek verdi.[4] Bu açıdan bakıldığında

2 Devrimin ve sonrasındaki SSCB deneyiminin bütün dünya siyasetine kısa/uzun erimli etkisi olmuştur. Bu ayrı bir çalışma konusu olabilir: E.H. Carr, **The Soviet Impact on the Western World**, New York, The MacMillan Company, 1948. Bir örnek vermek gerekirse, Ocak 1918'de dünyaya duyurulan ve savaş sonrası ABD'nin "yeni dünya düzeni" için önerdiği Wilson İlkeleri (gizli diplomasinin yasaklanması, adil barış, self determinasyon hakkı...) ilhamını Ekim Devrimi'nden almıştır. E. H. Carr, **Bolşevik Devrimi**, c. III, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2004, s. 20.

3 Neden 1921? Bir kere, Bolşevik iktidar İç Savaş'ı kazandı ve içeride Yeni Ekonomi Politikası (NEP) adı altında ekonomik reforma girişti. İktidarda kalabilmek için devlet kapitalizmine yöneldi (1928'e kadar). İkincisi, bu tarihten başlayarak İç Savaş'ta işbirliği yaptığı Bolşevik olmayan unsurları tasfiyeye yöneldi. Stalin, 1928'de NEP'i terk ederken muhalefet kalmamıştı. 1930'larda devrimi yapan kuşağın tümünü ortadan kaldırdı. Bu tarihten başlayarak "devrimin ihracı"ndan vazgeçti ve 1919'da kurulan Komintern Bolşevikler'in bir dış politika aracına dönüştü. "Sürekli Devrim"den "tek ülkede sosyalizme" geçiş yılı 1921'dir. Devrimin ardından emperyalist devletlerin imzaladığı gizli paylaşım planlarını yayınlayarak "gizli anlaşmaları" lanetleyen Bolşevikler, 16 Mart'ta (1921) İngiltere'yle imzaladıkları Ticaret anlaşmasıyla kapitalistlerle işbirliğine yöneldiler. Bu anlaşmanın gizli maddelerine göre İngiltere İç Savaş'a müdahaleden (Beyaz Ordu'ya destekten) vazgeçerken, Bolşevikler de İngiliz sömürgelerinde devrimci propagandaya son verecekti. Yine bu tarihten itibaren "kutsallığı" kanıksanmış "halkların kendi kaderini tayin hakkı" (*self determination*) "burjuva sapkınlığı"na dönüşmeye başladı.

4 Carr, **op.cit**, s.62, 82. "Foreign Military Intervention and the Civil War", **The Great October Soci-**

Bolşevikler'in iktidarda kalması bir başarı öyküsüdür. Bunu yapabilmek için ise zaman zaman ittifaklar kurmuş, zaman zaman "zor"a başvurmuşlardır. İktidar "zor"suz olunmaz. Bolşevikler bu iktidar savaşımında hangi oluşumlarla nasıl işbirliğine gitti ve hangi aşamalarda nasıl stratejik/taktik manevralar yaptı? İşte bu çalışma buna yanıt vermeye çalışacaktır. Bolşevikler dışındaki parti, grup, oluşum, milletler bu dönemde nasıl ve ne pozisyon aldılar? Devrimde oynadıkları rol nedir?

Şubat'ta Çarlık devrildiğinde "...bir sürü siyasal akım vardı. Menşevikler (sosyal demokratlar), Bolşevikler (komünistler), devrimci sosyalistler (köylü partisi), salt erkinlikçiler, milliyetçiler, Panturancılar, Panislamcılar vb." İktidar Bolşeviklerin eline geçince diğerleri "ya karşı devrimcilerin yanında ya da anarşist hareket içinde yer aldılar".[5] Yine baştan belirtilmelidir ki, Ukrayna'da milliyetçiler, Orta Asya'da Panturancılar ve Panislamcılar bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Çünkü bunların içinde de Bolşevik, Menşevik, Kadet, sağ/sol SR unsurlar vardır.[6]

KADETLER VE SAĞ"SR"LER[7]

Bolşeviklerin "baş etmek zorunda kaldığı" gruplardan biri sağSR'lerdi. Rusya köylü bir toplumdu ve köylülük üzerinde daha çok etkili olan SR'lerdi. Toplumda büyük bir çoğunluğa sahip olmalarına karşı parti disiplinleri yoktu.[8] Lenin devrimden önce bütün toprakların kamulaştırılmasını ve üretimin kolektif biçimde yapılmasını öngörüyordu. Bu öneri geleneksel Rus köylü yapısına da uyuyordu. Fakat Devrim'in ardından çıkarılan Toprak Kararnamesi'nde kamulaştırmadan hiç söz edilmedi. Köylülere topraklara el koyma çağrısında bulunuldu ve nasıl işleyecekleri onlara bırakıldı. Yani, başlangıçta SR'lerin etkisi söz konusuydu. Bolşevikler 1918 baharından başlayarak yoksul köylüleri komiteler halinde örgütlemeye başladı. Böylece hem şehre üretimin akmasını sağladı, hem de köylüleri kendisi örgütleyerek Sovyetler'in içine çekti.[9]

SağSR'ler Ekim Devrimi'ne açıkça karşı çıktı: "Gerçekte bir burjuva cumhuriyeti isteyen radikal partizan aydınlar tarafından yönetilen bir köylü partisiydi".[10] Kadetler de açıkça Bolşevik karşıtı idiler ve bunun için Beyazlar'la işbirliği yapmaya hazırlardı. Bolşevik iktidara muhalefete erken başladılar. 28 Kasım'da Geçici Hükümet'in eski bakanları Kadetler, Menşevikler ve sağSR'lerin desteğiyle bir kurucu Meclisi hemen toplamaya kalkınca Bolşevikler bunu "güçlükle" engelledi. "Karşı devrimci ayaklanmaya destek verdikleri için" Kadetler'i yasa dışı ilan etti.[11] Böylece ilk darbeyi yiyen Kadetler oldu.

Kurucu Meclis ancak 5/18 Ocak'ta toplanabildi. Bolşevikler Meclis'te azınlıktaydı ve onlara göre Kurucu Meclis "burjuva demokrasisi"ni temsil ediyordu. Oysa ki, Bolşevikler "bütün iktidar Sovyetlere" sloganıyla iktidara gelmişlerdi. "İkili iktidar" reddedilmeliydi. Meclis ertesi gün lağvedildi.[12] 10/23 Ocak 1918'de toplanan Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Martov'un muhalefetine karşın Sovyet iktidarı kuruldu[13]

---

alist Revolution, Moscow, Progress Publishers, 1977, pp. 461-469. **STMA**, c. 2, s. 601.

5 Jean-Marie Chauvier, **Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917/1988)**, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul, BDS, 1990, s. 25.

6 Örneğin, Devrim'e destek vermiş, sonradan tasfiye edilmiş bir Bolşevik olan Galiyev için: Erel Tellal, "Mirsaid Sultan Galiyev", **SBF Dergisi**, 56/1 (2001), s. 105-133. Ya da, Devrim'den "nemalanmak" isteyen, fakat sonrasında umduğunu bulamayıp Türkiye'ye gelen Zeki Velidov için: Zeki Velidi Togan, "Lenin'e Yazdığım Mektup", **Hatıralar**, İstanbul, Tan Matbaası, 1969, s. 460-463.

7 Kadetler anayasal monarşi yanlılarıdır. Sağ SR'lar ise, Sosyalist Devrimci Parti'nin bir kanadıdır. Aslında Türkçe kısaltma olarak SD'ler demek gerekebilirdi, ama hem İngilizce'deki baş harflerinden, hem de Rusça'da "Eser" biçiminde kullanımı nedeniyle SR kısaltması yelenmiştir.

8 Leonard Schapiro, **The Origins of the Communist Autocracy**, London, London School of Economics, 1955, s. 149.

9 **STMA**, c. 2, s. 597, 600.

10 Victor Serge, **Bir Devrimin Kaderi**, çev. Metin Cengiz, İstanbul, Pencere, 1997, s. 71.

11 **STMA**, c. 2, s. 584; E. H. Carr, **Bolşevik Devrimi**, c. I, çev. Orhan Suda, İstanbul, Metis, 1989, s. 113-115; Beyaz Generaller gibi Kadetler de meşuti monarşistti. Isaac Deutscher, **Troçki**, c. 1, çev. Rasih Güran, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 397, 399; M. E. Glavetstki, ed., **İstoriya Rasii 1917-1940**, Yekaterinburg, Uralskiy Litsey, 1993, s.71.

12 **STMA**, c. 2, s. 586; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 116-118.

13 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 119-121; Oscar Anweiler, **Rusya'da Sovyetler (1905-1921)**, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul, Ayrıntı, 1990, s. 290-293.

Mart 1918'de sağSR'ler ile Kadetler Yenilenme İçin Birlik adında yeni bir koalisyon denedilerse de etkili olamadılar.[14] Mayıs ayında Moskova'da toplanan sağSR Parti Kongresi "Bolşevik Hükümeti devirme, genel oya dayalı bir hükümet kurma, Almanya'ya karşı savaşı sürdürme kararı" aldı ve bunu açıkça ilan etti, fakat bir sonuç çıkmadı.[15]

Ocak 1918'de Meclis feshedilince 6 SR milletvekili Samara'ya kaçtı. Orada Kurucu Meclis'i (*Komuç*) yeniden toplamaya çalıştılar. 14 SR, 1 Menşevik vekil diğerlerini toplantıya çağırdı. 100'e yakın milletvekili topladılar. 14 Haziran'da bütün sağSR'ler ve Menşevikler Sovyetlerden ihraç edildi.[16] *Komuç*, 30 bin kişilik Çek Alayı'nın desteğini alıp, zorunlu askerlik getirerek 60 bin kişilik bir ordu kurdu. Volga bölgesini; Samara ve Ufa'da yönetimi ele geçirdiler; 8 Ağustos'ta Kazan'a girdiler.[17] 28 Ekim'de Çekoslovakya bağımsızlığını ilan edince Çek Lejyonu çekildi. SR'ler Ufa ve Omsk'a kaçtı. Burada Özel Sibirya Geçici Hükümeti'ni kurdular: Sağ SR'ler, Kadetler, Monarşistler ve anti-semitler. Başlarına Amiral Kolçak geçti.[18] Menşeviklerin bir kısmının General Kolçak'a destek vermesi üzerlerindeki baskının artmasına yol açtı. Eylül'den başlayarak bu bölgeler Kızıl Ordu tarafından geri alındı.

"1918-1920 yıllarında işçi, asker ve köylü konseylerinin gelişimi üç eksene oturuyordu: Bolşevik olmayan partilerin giderek devre dışı bırakılması, fiilen Bolşevik Parti'ye bağımlı kılınması ve son olarak ülkenin merkezileştirilmesi ve bürokratikleştirilmesi."[19] Böylece aslında çoğunluğa sahip Menşevikler ile sağ SR'ler Kurucu Meclis dağıtıldıktan sonra siyaset yapamaz oldular.

MENŞEVİKLER

Aynı Parti'nin kökeninden gelmelerine karşın, Menşevikler de başlangıçta Bolşevik iktidarına karşıydı. Önderlerinden Akselrod, Bolşevik iktidarın "zamansız" olduğunu ve kısa süreceğini düşünüyordu.[20] Menşeviklerin Bolşevik İktidarı'na karşı çıkmalarının en temel gerekçesi bunun İç Savaş'a neden olacağıydı. Böyle de oldu. Ocak 1918-Temmuz 1920 arasında askeri kayıplar dışında kıtlık ve hastalık nedeniyle 7 milyondan fazla insan öldü. Toplam sayının 10 milyon olduğu tahmin ediliyor.[21]

En güçlü sendikalar Menşevikler'in denetimindeydi. Bu engeli aşmak için Fabrika Komiteleri sendika organlarına dönüştürüldü ve bu yolla Bolşevikler denetimi sağladı.[22] Menşevikler Kurucu Meclis'in dağıtılmasına, Brest-Litovsk'un imzalanmasına ve (en azından bir bölümü) savaş komünizmine muhalefet ettiler.[23]

1918 Baharı'nda Menşevikler Martov ve Dan üzerinden ikiye ayrılmıştı.[24] Martov'la Akselrod'un yolları da ayrıldı. Martov Bolşevik iktidarı tarihsel gereklilik olarak görüyordu. Karşı devrim ve dış müdahale konularında Bolşevikler'e destek verdi.[25] Oysa ana akım Menşevikler ülkede burjuva demokrasisini getirmeyi savunuyordu. Sosyalizm bir sonraki aşama olacaktı.[26] Kasım 1918'de 6. Tüm

14 **STMA**, c. 2, s. 596; Juseppe Boffa, **İstoriya Savyetskava Sayuza**, c.1, Moskova, Mejdunarodnıye Atnaşeniya, 1994, s. 137.

15 **STMA**, c. 2, s. 596; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 154.

16 Boffa, **op.cit.**, s. 137; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 155; Anweiler, **op.cit.**, s. 310. Sonradan yeniden siyaset yapmalarına izin verildi.

17 Deutscher 6 Ağustos diyor. Bu arada Çar'ın ailesiyle birlikte öldürülmesini bu ilerlemeye bağlıyor. Zira ele geçirilen yerlerden biri Yekaterinburg idi ve Çar ailesiyle burada kalıyordu. Deutscher, **op.cit.**, s. 490.

18 Devrimden bir ay sonra Kornilov, Kaledin, Aleksiyev ve Denikin komutasında ilk Beyaz kuvvetler Don bölgesinde harekete geçmişlerdi. Deutscher, **op.cit.**, s.397 Murray Bookchin, **1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri**, çev. Ali İhsan Başgül, Ankara, Dipnot, 2011, s. 328-330; Serge, **op.cit.**, s. 110.

19 Anweiler, **op.cit.**, s. 309.

20 Abraham Ascher, **Rus Devriminde Menşevikler**, çev. Celal Kanat, İstanbul, Metis, 1992, s. 39.

21 Bookchin, **op.cit.**, s. 337.

22 Edward Hallett Carr, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929**, çev. Levent Cinemre, İstanbul, Yordam, 2010, s. 77. Orduda askeri komiteler, fabrikalarda işyeri komiteleri iktidarı eline almıştı ve bunlar Bolşeviklerîn denetimindeydi. Anweiler, **op.cit.**, s. 297-298.

23 Ascher, **op.cit.**, s. 40.

24 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 154.

25 Ascher, **op.cit.**, s. 44.

26 Vladimir Malinkoviç, **Tri Revolutsii i Dive Perestroyki**, Moskova, Mejdunarodnıy İnstitut Gumanitarno-Politiçeskih İslodovanii, 2008, s. 60.

Rusya Sovyetleri Kongresi toplandığında Almanlar yenilmişlerdi. Bolşevikler muhalefet üzerindeki baskıyı azalttı. İç Savaş koşullarında Menşevikler de Bolşevikler'e destek vermeye başladılar ve Haziran'daki ihraç kararı kaldırıldı.[27]

Menşeviklerin Temmuz 1918'de başlayan "savaş komünizmi"ndeki pozisyonları "yarı Bolşevik" olarak tanımlanır[28]. Çünkü önlerinde iki seçenek vardı: Ya Beyazlar'la işbirliği yapacaklardı (ki bu işgalcilerle de işbirliği anlamına gelecekti) ya da Bolşevikler'le. İkinciyi seçtiler.[29] Aralık 1919'da toplanan 7. Sovyetler Kongresi'nde Trotski, Martov'a "bizim ordumuz" dediği için teşekkür ederken muhalefeti övüyordu: "...(m)uhalefet partilerinin de üyelerinden bir kısmını ordu için seferber hale getirmiş olmalarını takdirle karşılıyoruz."[30] Genel olarak bakıldığında, bu dönemde Menşevikler sürekli baskı altında kaldılar. Karşı devrime karşı Bolşevikler'e destek verdiler. Bolşevikler'e muhalefet ederek onları "doğru yol"a çekeceklerini düşündüler. Akselrod Stockholm'da kalarak Batılı sosyalistler üzerinden Bolşevikler'e baskı yapmaya çalıştı.[31] Ama, örneğin Komintern'e katılmayı reddettiler.[32] Çeka'nın[33] baskılarına rağmen Menşevikler Moskova'daki parti bürolarını ve derneklerini 1920 yılı boyunca açık tuttu.[34] 1921'de Merkez Komite üyelerinin tümünün içinde bulunduğu yüzlercesi tutuklandı. Bazılarının yurtdışına çıkmasına izin verildi. Bir kısmı Bolşevikler'e katıldı.[35]

Menşevikler üzerine kafa yoran neredeyse bütün araştırmacılar Gürcistan örneğine ayrı bir yer verirler. Burada Menşevizm ayrı bir yer tutmuştur. 1918-1921 arasında iktidar olmuştur. Menşevizm'in Rusya'daki seyrini de etkilese de İtilaf devletleriyle işbirliği yapmaları onları Rusya Menşevikleri'nden koparmıştır. Gürcistan Menşevikleri "Beyaz" ya da "Kızıl" işgale karşı önce Alman birliklerine ev sahipliği yapmış, ardından İngiliz birliklerini kabul etmiştir. Devlet Başkanı Jordanya bunu şu sözlerle açıklamıştır: "Batı'nın emperyalistlerini Doğu'nun fanatiklerine yeğ tutarız".[36] İç Savaş'ın ardından Bolşevikler 1921'de Menşevik yönetimi devirerek iktidarı ele geçirdi.

Ascher'in değerlendirmesine göre Menşevikler'in en büyük hatası proletaryanın burjuva demokratik devrimi için mücadele etmesini beklemesiydi. Oysa ki, onlar kendi devrimlerini yeğlediler ya da Bolşevikler bunu daha iyi örgütledi. Lenin Menşevikler'den farklı olarak köylülüğün devrimci potansiyelini gördü ve onu devrime kattı.[37] 1921'de önce Menşevikler'i tasfiye edip, sonra onların ekonomi politikasını (NEP) uygulamaya başladı.[38]

ANARŞİSTLER

Bolşeviklerin "uğraşmak" zorunda kaldıkları bir diğer grup Anarşistler'di. Anarşistler bir bütün halinde davranmadılar. Bazıları Bolşevikler'e destek verdi, bazıları şiddetle karşı çıktı:[39] "...Bolşevikler'e karşı, etkin direnişten, edilgen tarafsızlığa ve apaçık işbirliğine dek değişen, çeşitli konumlar aldılar".[40]

Mart 1918'de Anarşistler, Anarşist Grupları Federasyonu kurmak için Moskova'da toplandı. "Anarşi Yuvası" adını verdikleri binalarının daha önce Tüccarlar Kulübü olması

27 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 162-163. Ascher, **op.cit.**, s. 41.

28 Boffa, **op.cit.**, s. 138-9. Mart 1918'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Bolşevik), adını Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) olarak değiştirdi ve Komünist oldu. Erel Tellal, "Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden Rusya Federasyonu Komünist Partisi'ne", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, 204/XXI, 1997, s. 34.

29 Anweiler, **op.cit.**, s. 313-315.

30 Deutscher, **op.cit.**, s. 523.

31 Ascher, **op.cit.**, s. 42-43.

32 Ascher, **op.cit.**, s.41.

33 7 Aralık 1917 karşı devrimci faaliyetler ve sabotaja mücadele için Olağanüstü Komisyon (Çeka) kuruldu. **STMA**, c. 2, s. 586. 22 Şubat 1918'de Çeka "karşı devrimciler"in kurşuna dizilmesi emrini verdi. Carr, **op.cit.**, 1989, s. 153. Çeka Bolşevik iktidarın en önemli araçlarından biri olmuştur.

34 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 166. Dergileri *Vpred* (İleri) yayınını 1925-1926'ya değin sürdürdü. Serge, **op.cit.**, s. 73.

35 Ascher, **op.cit.**, s.46.

36 Ascher, **op.cit.**, s.50.

37 Ascher, **op.cit.**, s. 53.

38 Schapiro, **op.cit.**, s. 204.

39 Anweiler, tek bir örgütte bir araya gelemeyen Anarşistlerin başından itibaren Bolşevik "proletarya diktatörlüğü"ne karşı çıktığını öne sürüyor. Anweiler, **op.cit.**, s. 317.

40 Paul Avrich, **Rus Devriminde Anarşistler**, çev. Celal Kanat, İstanbul, Metis, 1992, s. 24.

ironikti. Brest-Litovsk'a açıkça karşı çıktılar. "Kara Muhafızlar adında silahlı birlikler kurdular. Federasyon bu birliklerin eylemlerini denetlemekte güçlük çekti. Bunun üzerine 11 Nisan'ı 12 Nisan'a bağlayan gece (1918) 600 kişi tutuklandı. Bulunan silahlara el konuldu. Bu Çeka'nın ilk planlı hareketiydi. Fakat dergileri "Anarşi" 1925-26'ya değin yayınını sürdürdü.[41]

Bolşeviklerin Anarşistler'le "gelgitli" ilişkileri en çarpıcı örneği Nektor Mahno üzerinden anlatılabilir. Anarşistler asıl olarak güneyde, Ukrayna'da, 1918'de Harkov'da yoğunlaştılar ve Nabat (Uyarı) adında bir örgüt kurdular. Nestor Mahno bu birliklere önderlik ediyordu. Mahno ordusuyla Almanlar'a, Avusturyalılar'a, Ukrayna Milliyetçilerine ve Beyaz Ordu'ya karşı savaştı, ama Bolşevikler'e de karşıydı. Bolşeviklerle ilişkisi değişkendi. İlk dönemde Bolşevikler Mahno'ya karşıydı. Hatta Çeka suikast hazırlığı içindeydi. Haziran'da Trotski Mahno'yu karşı-devrimci/kulak ilan etmiş ve yasaklamıştı. Ama, Ağustos'ta (1918) Denikin Kiev'i alınca ve Mart 1919'da Moskova'ya ilerlerken işbirliği yaptılar. İşbirliği sürerken Mayıs'ta (1919) iki Çeka ajanı Mahno'ya suikast hazırlığındayken yakalandı ve idam edildi. Haziran'da Trotski Mahno'yu yasadışı ilan etti ve ona saldırdı. Fakat Denikin'in saldırısı karşısında yeniden ittifak ettiler. Lenin 1919 Ağustosu'nda anarşistleri Sovyet iktidarının en yürekten destekçileri arasında sayıyordu. Bu arada, Eylül 1919'da Anarşistler'in Komünist Parti'nin Moskova Komitesi binasına koydukları bomba 12 kişinin ölümüne, 55 kişinin yaralanmasına yol açtı.[42] 1919 sonunda Trotski'nin Polonya cephesine kaydırma emrini reddeden Mahno'ya karşı yeniden çatışmalar başladı. Fakat, Ekim 1920'de bu kez Wrangel saldırdığında Kızıl Ordu yeniden Mahno'yla işbirliği yaptı, hatta hapisteki tüm anarşistlere af ilan edildi ve özgürce propaganda yapma hakkı verildi. Wrangel yenilince 25 Kasım'da Trotski Mahno'nun komutanlarını idam ettirdi. Mahno 1921'de Ukrayna'yı terk ederek önce Romanya'ya sonra Paris'e gitti.[43]

Bolşevik düşmanı, Anarşizmin önderlerinden Kropotkin 1921 Şubatı'nda öldü (1917'de Rusya'ya dönmüştü). Bolşevikler'in izniyle yapılan cenaze törenine 250 bin kişi katıldı. Bu Anarşistlerin son büyük gövde gösterisiydi.[44] Sonrasında pek çoğu hapse atıldı ya da sürgüne gönderildi.[45]

SOL"SR"LER

Bolşevik iktidar ilk dönemde en büyük desteği solSR'lerden aldı. Fakat bu da sorunsuz bir ilişki değildi. Sorun Bolşevikler iktidara gelir gelmez başladı[46]. İlk Hükümet Bolşevikler'den oluşuyordu. Ama, Ulaştırma Sendikası SR'lerin denetimindeydi ve koalisyon istiyorlardı. Görüşmeler çıkmaza girince Bolşevik Parti Merkez Komitesi çekilme kararı aldı. Koalisyonu savunan Kamanev, Zinovyev, Rikov, Milyutin ve Nogin istifa ettiler (Zinovyev sonrasında geri döndü)[47]. Ardından, 12 Kasım 1917'de Kurucu Meclis seçimleri yapıldı. Seçilen 707 temsilcinin; 410'u SR, 175'i Bolşevik, 17'si Kadet, 16'sı Menşevik, kalanlar anti-Bolşevik ve bağımsızdı. Seçimlerde çoğunluğu sağlayamayan Bolşevikler hemen ardından Tüm Rusya İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Kongresi'ni topladılar ve burada Spiridinova'nın başını çektiği solSR'lerle işbirliği yaptılar (15/28 Kasım 1917). Bunun üzerine Sovnarkom'da (Halk Komiserleri Konseyi) üç komiserlik solSR'lere verildi.[48]

Ocak'ta Kurucu Meclis kapatılırken solSR'lerin buna kayıtsız kalması Bolşevik iktidarın sürmesinde çok büyük rol oynadı. Ama, ilk önemli bunalım Brest-Litovsk'ta yaşandı. Brest-Litovsk hiç kuşkusuz çok ağır

41 **STMA**, c. 2, s. 596; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 154; Serge, **op.cit.**, s. 73; Bookchin, **op.cit.**, s. 356-358.

42 Boffa, **op.cit.**, s. 140; Avrich, **op.cit.**, s. 25; Bookchin, **op.cit.**, s. 358.

43 Avrich, **op.cit.**, s. 30; **STMA**, c. 2, s. 60-603; Bookchin, **op.cit.**, 367-374.

44 Boffa, **op.cit.**, s. 141; Avrich, **op.cit.**, s. 31; Bookchin, **op.cit.**, s. 358.

45 Serge, **op.cit.**, s. 68-70.

46 Aslında iktidara gelme konusunda da büyük bir anlaşmazlık yaşandı. Carr, **op.cit.**, 1989, s.177.

47 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 108-109. Kamanev bu pazarlıklar sırasında Hükümet'in başına Lenin yerine solSR Victor Çernov'un getirilmesini önerdi. Helene Carrere D'encausse, **Lenin**, 2. B., çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2002., s. 244.

48 **STMA**, c. 2, s. 584; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 110. Başlangıçta Bolşevikler özellikle sol SR'lerle birlikte davrandılar. Örneğin, daha sonra karşı çıkmalarına rağmen, Brest'teki barış görüşmelerinde solSR 'den terörist Bitsenko adında bir kadın da yer alıyordu. Deutscher, **op.cit.**, s. 425.

bir antlaşmaydı. Ama Lenin bunu "zamandan kazanmak için mekandan kaybediyorum" diye açıklıyordu.[49] Brest Litovsk imzalandıktan sonra sol SRler önderleri Spiridonova'nın karşı çıkmasına rağmen Sovnarkom'dan ayrıldı. Alman saldırısına karşı devrimci savaşı savunuyorlardı. Böylece fiili tek parti yönetimi başlamış oldu.[50]

Bolşeviklerle sol SR'ler arasında köylüler üzerinde etkinlik yarışı ve ölüm cezası konularında anlaşmazlık vardı. Köylüler arasında güçlü olmayan Bolşevikler SR'lerin politikalarını izledi. Toprağı kamulaştırdı ve onu işleyenler arasında eşit biçimde dağıttı.[51] Haziran'da bir Devrim Mahkemesi karşı devrimci bir amirale idam cezası verince solSR'ler devrimci mahkemelerdeki temsilcilerini çektiler. Çeka'daki temsilcileri Temmuz 1918'e değin varlıklarını sürdürdü. [52]

Asıl ayrılık ise 4 Temmuz 1918'de 5. Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'nde yaşandı.[53] Bir araya gelen 1132 delegeden 745'i Bolşevik, 352 solSR, geri kalanı küçük gruplardı. Anlaşmazlık konuları diğer parti üyelerinin ihracı, ölüm cezası, köylülük ve barış anlaşmasıydı. 6 Temmuz'da Çeka'da görev yapan iki solSR Alman Büyükelçisi Mirbach'ı öldürdü. SolSR'ler Bolşevikler'i Almanlarla savaşı sürdürmeye zorluyordu. Ayaklanma çıktı. Sol SR lideri Spirinidova suikastın bilgisi dahilinde olduğunu söyledi. Kongredeki solSR'lerin çoğu tutuklandı, Çeka üyesi 13 solSR idam

Bolşeviklerle sol SR'ler arasında köylüler üzerinde etkinlik yarışı ve ölüm cezası konularında anlaşmazlık vardı. Köylüler arasında güçlü olmayan Bolşevikler SR'lerin politikalarını izledi. Toprağı kamulaştırdı ve onu işleyenler arasında eşit biçimde dağıttı. Haziran'da bir Devrim Mahkemesi karşı devrimci bir amirale idam cezası verince solSR'ler devrimci mahkemelerdeki temsilcilerini çektiler. Çeka'daki temsilcileri Temmuz 1918'e değin varlıklarını sürdürdü.

edildi. 9 Temmuz'da Sovyetler'den atıldılar. 15 Temmuz'da Merkez Komite'nin iradesini tanıyanların dönebilecekleri açıklansa da çoğu dönmedi.[54] Anayasa Hazırlık Komisyonu Nisan 1918'de toplandığında sol SR'ler Hükümet'ten çekilmesine karşın Sovyetler'de varlığını sürdürüyordu. 10 Temmuz'da Anayasa kabul edildiğinde ise Sovyetler'den de atılmışlardı. Artık tek parti iktidarı vardı. Bir yandan da iç savaş başlamıştı.[55] Çeka'nın terörüne karşı SR'ler suikastlara başladı. Temmuz 1918'de Volodarski, Ağustos'ta Uritski öldürüldü; Eylül'de Lenin Moskova'da ağır yaralandı. Bu "beyaz terör"e 1918 sonbaharında "kızıl terör"le yanıt verildi.[56]

Aslına bakılırsa, "1918 yılının Temmuz ayında Rusya'da kitleler bir solSR hükümetine gayet hazırdı ve onların *narodnik*-sendikalist programı, halkın desteğini de alan demokratik bir Sovyet düzeni sağlayabilirdi. Petrograd ve diğer yerlerdeki grevciler, işçilerin Komünist rejime beslediği düşmanlığı göstermişti."[57] Fakat sol SR'lerin "üçüncü devrim" için bir programı yoktu ve galiba Lenin'i ve Bolşevikleri diğerlerinden öne çıkaran buydu.

49 Marcel Liebman, **Rus İhtilali**, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1968, s. 398-399.

50 **STMA**, c. 2, s. 591; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 153. Devrimci savaşı savunanlar 1792'de Fransa örneğini veriyorlardı. Gerçekten de devrimin seyrinin Fransız Devrimi'yle karşılaştırılması yaygındır. Bookchin, **op.cit.**, s. 352.

51 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 71. "Bolşeviklerin sol SD'lerin oylarıyla birlikte, sol SD'nin yönelimini geçici olarak benimsemesi, köylülüğün Sovyet rejimine kazanılmasında belirleyici rol oynadı." Bookchin, **op.cit.**, s. 351; Malinkoviç, **op.cit.**, s. 65. Schapiro, solSR'lerin Marksist olmadıklarının ve köylü partisi olduklarını öne sürüyor. Yine de enternasyonalist olduklarını ve Batılı kapitalist aşama olmadan da sosyalizme geçilebileceğini düşündüklerini ekliyor. Schapiro, **op.cit.**, s. 128.

52 **STMA**, c. 2, s. 596; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 155; Bookchin, **op.cit.**, s. 352; Deutscher, **op.cit.**, s.469.

53 Aynı gün Savaş Komiseri Trotski bir emir yayınladı: "...Sovyet Hükümeti'ne karşı itaatsizliğe kışkırtmalar... olağanüstü mahkemede yargılanacak... kurşuna dizilecektir." Deutscher, **op.cit.**, s. 471.

54 **STMA**, c. 2, s. 596-7; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 156-157. Bookchin, **op.cit.**, s.354-355; Deutscher, **op.cit.**, s. 473-474.

55 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 144; Anweiler, **op.cit.**, s. 311.

56 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 159-160. Bookchin, **op.cit.**, s. 338; Deutscher, **op.cit.**, s. 494; Liebman, **op.cit.**, s.421.

57 Bookchin, **op.cit.**, s. 355.

İktidar süreçlerinden uzaklaştırılan solSR'ler Brest-Litovsk'tan sonra savaş komünizmine de karşı çıktılar. İç Savaş koşullarında, Şubat 1919'da solSR'ler yeniden Bolşevikler'e yanaştıysa da bu kısa sürdü. Zaten kendi aralarında da bölünmüşlerdi. Basın organları yasaklanıp Sovyetler'de temsili yasaklanınca solSR'ler 1919'da yasal muhalefette yer alamadı. 1920 Baharı'nda Steinberg önderliğinde yeniden yasal statü kazandılar ve "Znamya" dergisini çıkarmalarına izin verildi. Bir kısmı Bolşevikler'e katıldı, diğerleri ise hapse atıldılar.

İktidar süreçlerinden uzaklaştırılan solSR'ler Brest-Litovsk'tan sonra savaş komünizmine de karşı çıktılar.[58] İç Savaş koşullarında, Şubat 1919'da solSR'ler yeniden Bolşevikler'e yanaştıysa da bu kısa sürdü. Zaten kendi aralarında da bölünmüşlerdi.[59] Basın organları yasaklanıp Sovyetler'de temsili yasaklanınca solSR'ler 1919'da yasal muhalefette yer alamadı. 1920 Baharı'nda Steinberg önderliğinde yeniden yasal statü kazandılar ve "Znamya" dergisini çıkarmalarına izin verildi.[60] Bir kısmı Bolşevikler'e katıldı, diğerleri ise hapse atıldılar.[61]

SOL KOMÜNİSTLER

Diğer partilerin yanı sıra bu dönem içerisinde en güçlü muhalefet herhalde Bolşevik Parti'nin kendi içerisindeydi. Önce iktidara gelmeyi erken bulanlar,[62] yukarıda da değinildiği gibi iktidara geldikten sonra Parti kararına uymayarak koalisyon için ayak dirediler. Brest-Litovsk Parti içinde de tepkiyle karşılandı. Brest-Litosk'a Merkez Komitesi'nde Buharin, Unitski, Lamov, Bubrov gibi "sol komünistler" itiraz etti.[63]

Barıştan sonra sol Komünistler merkezi eleştirmeyi sürdürdü. "Başlıca anlaşmazlık konusu sanayinin işçiler tarafından kontrol edilmesinin ne anlama geldiği ve nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğiydi.[64] Ekonominin işleyişi konusunda Sovyetler'in yanı sıra üç odak noktası vardı: Fabrika Komiteleri; Hükümete bağlı Komiserlik: *Vesenha* (ve onun yerel örgütlenmeleri olan *Sovnarhoz*'lar -devlet çiftlikleri-); Tüm Rusya Sendikaları Kongresi'nde Ocak 1918'de seçilen Tüm Rusya Sendikaları Merkez Konseyi. Lenin üretim ve bölüşümün kayıt ve denetimini sıkı disiplinle örgütlenmesi gerektiği görüşündeydi. Açıkça devlet kapitalizmini savunuyordu. "Sol komünistler" ise bu disiplinin devleti güçlendireceğini savunuyor ve fabrika komitelerini öne çıkarıyordu. Merkezileşmeye karşı çıkan grup, aynı zamanda Çarlık döneminden kalan uzmanlardan yararlanılmasına da karşıydı. Muhalif grup Nisan 1918'de Parti'nin Moskova örgütünde denetimi ele geçirdi (Buharin, Obelenski, Radek, Smirnov). Mayıs 1918'de toplanan Ekonomik Konseyler Kongresi'nde Parti İçinde *Demokratik Merkeziyetçiler* adında bir

58 Bookchin, **op.cit.**, s. 351.

59 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 164-165.

60 1920'de altı, 1921'de üç sayı çıkardılar. Schapiro, **op.cit.**, s. 126.

61 "Ekim Devrimi'nde tüm enerjileriyle işe girişen sol sosyalist devrimciler ne oldu?" diye soruyor Serge. Spridinova, İrina Kakhovskaya, Kamkov, Mayarov, Trutovski'nin adlarını sayıyor ve ekliyor: "1920-1921'den bu yana özgürlüklerine kavuşamadılar". Serge, **op.cit.**, s. 68. Dergileri Emeğin Bayrağı yayınını 1925-1926'ya dek sürdürdü. Serge, **op.cit.**, s. 73.

62 Kamanev, Zinovyev, Rijov iktidarın ele geçirilmesine "erken olduğu" gerekçesiyle muhalefet etmişti. Deutscher, **op.cit.**, 1989, s. 392. Coquin, François-Xavier, **1917 Rus Devrimi**, çev. Attila Tokatlı, İstanbul, İzlem, 1966, s. 114.

63 **STMA**, c. 2, s. 586; Carr, **op.cit.**, 1989, s. 177; Schapiro, **op.cit.**, s. 130. Barış görüşmeleri tıkandığında da parti arasında anlaşmazlık söz konusuydu. Çoğunluk savaş yönünde eğilim gösteriyordu. Sonunda 19 Şubat'ta Hükümet resmen barış istedi. Deutscher, **op.cit.**, s. 453. Barış görüşmelerini "ne savaş/ne barış" taktiğiyle yürüten ilk Dışişleri Halk Komiseri Trotski, anlaşma imzalanırken yerini Çarlık döneminde Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapmış, ayrılmış eski bir Menşevik olan Çiçerin'e bırakarak Kızıl Ordu'nun başına geçmiştir. Carr, **op.cit.**, 2004, s. 72. George Chicherin, **Two Years of Foreign Policy**, New York, The Bureau, 1920. Lenin, Brest-Litovsk sonrasında Almanya ile ilişkileri düzeltmeye çalışırken, Antant'ı savunan sağSR'ler, devrimin kendi dinamiğine güvenen solSR'ler ve Alman halkını hala karşı devrimci kuvvetlerin lideri olarak gören Menşevikler buna muhalefet etmiştir. Carr, c. 3, s.83. L. D., Trotski, L. D., **K İstorii Russkoy Revolutsii**, Moskova, Palititiçeskoy Literaturı, 1990, s. 149-150. Brest-Litovsk antlaşması için: John W. Wheeler-Bennett, **Brest-Litovsk**, New York, MacMillan, 1966.

64 **STMA**, c. 2, s. 591; D'encausse, **op.cit.**, s. 265.

muhalif grup ortaya çıktı. Başını Osinski'nin çektiği bu grup üretimde Taylorizm'in benimsenmesine karşıydı. Uzmanlara karşı çıkmamakla birlikte, üretimin tamamen bunlara bırakılmasını eleştiriyorlardı.[65] Lenin bu muhalefeti "sol çocukluk hastalığı" olarak nitelendirerek, "muhallebi çocuğu gibi yaşayan manyak" olmakla suçladı.[66] Grup, İç Savaş'la birlikte 1918 yazında dağıldı. Böylece, örgütlenme modeli değişmiş oldu: Tabandan merkeze demokratik merkeziyetçilikten, merkezin tabana uyguladığı disipline geçildi.[67]

Parti içinde askeri konularda da aralıklarla anlaşmazlıklar çıkıyordu.[68] Mart 1919'da, İç Savaş'ın en şiddetli döneminde toplanan 8. Kongre'de "askeri muhalefet" Trotski'nin Çarlık subaylarından yararlanma önerisine karşı çıktıysa da buna engel olamadı.[69] 1920'de Varşova'yı alma girişimi ve 1921'de Gürcistan'a müdahale de Bolşevikler arasında ayrılığa yol açtı. İlki büyük bir bozgunla sonuçlandı, Şubat'ta Menşevik iktidar devrilirken artık Devrim sona eriyordu.[70]

"İç Savaş işçilere... köylülerden daha fazla zarar vermişti."[71] 1920 Sonbaharı'nda sendikalar üzerinden büyük bir bölünme yaşandı Parti'de. Bir yanda Trotski, Buharin, Andreyev, Derjinski, Kresinski, Preobrajenski, Rokovski ve Serebriyakov vardı. Bu grup sendikaların tamamen devletleştirilmesini savunuyordu. Diğer yanda ortaya çıkan bürokrasi karşıtı *İşçi Muhalefeti* Şilyapnikov ve Kollontay önderliğinde, 10. Parti Kongresi'nde boy gösterdi. 8 Mart 1921'de toplanan Kongre, "...Bolşevizm tarihinde dönüm noktası" olarak nitelendirilir.[72] Muhalefet, işçilerin yönetime etkin katılımını, merkezi denetim yerine sendikaların denetimini istiyordu. Lenin önderliğindeki "Onlar Platformu" ise sendikaların egemen sınıfın örgütü olduğunu kabul etmekle birlikte devletin zor gücünü ellerinde tutmalarına karşıydı. Lenin muhalefeti "parti birliğini tehdit eden sendikalist ve anarşist sapma" olarak niteledi. Şöyle diyordu: "...Yoldaşlar, muhalefete hiç ihtiyacımız yok, şimdi bunun zamanı değil! Hangi yandan olursa olsun, muhalefetle değil, silahla tedavi edeceğiz".[73] Böylece Parti içinde fraksiyonlar yasaklanmış oldu. Sonunda Lenin kazandı.[74]

SONUÇ

Devrim varolan yapıları altüst eden ve çok karmaşık bir dönemdir. Bir de buna İç Savaş eşlik ederken iktidarda kalmak "maharet ister". "Devrim döneminde azınlığın çoğunluğa dönüştüğü ve görüş ayrılığının kamp değiştirdiği görülür".[75] Lenin önderliğindeki Parti bunu becerdi. Gerek bunu beceriş biçimi (izlenen ve değiştirilen politikalar), gerekse sonrasında kurulan SSCB yüz yıldır tartışılıyor ve tartışma sürecektir.

Aralık 1920'de toplanan Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi Menşevik ve solSR'lerin davetli olarak (oy kullanmaksızın) katıldıkları

65 Aydemir Güç ve Saruhan Oluç, "Bolşevik Partisi'nde *Muhalefet*", **STMA**, c. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 686.

66 "'Sol' Çocukluk ve Küçük Burjuva Düşünceler Üzerine", V.İ. Lenin, **Ekim Devrimi Dosyası**, çev. Kenan Somer, Ankara, Sol, 1999, s. 483. "Muhallebi Çocuğu Gibi Yaşayan Manyak" Anton Çehov'un bir öykü kahramanı ve yeniliklere kapalı bir kişiliği anlatıyor. Dipnot 180, s. 664; **STMA**, c. 2, s. 592-3; Carr, **op.cit.**, 1989, s.178; Kenan Somer, **100 Soruda Ekim İhtilali**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, t.y., 317-320. Serge, bu dönemde Buharin ve Radek'in başını çektiği sol komünistlerin solSR'lerle birlikte Lenin'i tutuklatma girişiminde bulunduğunu öne sürüyor. Serge,**op.cit.**, s. 111.

67 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 180-181. Demokratik merkeziyetçiler muhalefetlerini Mart 1920'deki 9. Kongre'de sürdürdü. Carr, **op.cit.**, 1989, s. 184.

68 Örneğin, 1918 sonbaharında Çariçin (Stalingrad)'deki 10. Ordu komutanı Voroşilov'la Trotski arasında anlaşmazlık çıktı. Stalin Voroşilov'u destekledi. Deutscher, **op.cit.**, s. 497-499. 3 Temmuz 1919'da Trotski'nin karşı çıkmasına rağmen Genel Kurmay Başkanlığı'na Kamenev getirilince iş istifaya dayandı. İstifası kabul edilmedi. Anlaşmazlık konusu Denikin'le savaştı. Deutscher, **op.cit.**, s. 510-512.

69 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 184; Anweiler, **op.cit.**, s. 38. Eski subayların görevlendirilmesine Menşevik Dan ve Martov karşı çıkarken solSR'ler karşı çıkmadı. Yine en sert muhalefet Bolşevikler'den geldi. Deutscher, **op.cit.**, s. 480-481.

70 Trotski Gürcistan harekatının iki Gürcü Bolşevik'in (Stalin ve Orconikidze) işi olduğunu söylüyor. Deutscher, **op.cit.**, s. 546-556.

71 Bookchin, **op.cit.**, s. 342

72 Bookchin, **op.cit.**, s.362.

73 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 187; Tony Cliff, **Lenin, Bolşevikler ve Dünya Devrimi**, c. 4, çev. Bernar Kutluğ, İstanbul, İde, 2000, s. 156-159.

74 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 185; Cliff, **op.cit.**, s. 142-150; Serge, **op.cit.**, s. 111; Deutscher, **op.cit.**, s. 593-594.

75 Serge, **op.cit.**, s. 72.

son Kongre oldu.[76] "...1918 yazından sonra diğer partilere sadece göz yumuluyordu... 1921'den sonra fiilen ortadan silindiler".[77] "Ekim Devrimi ile Lenin'in ölümü arasındaki dönemi belirleyen belli başlı üç gelişme, otoritenin küçük bir merkezi parti önderliğinin elinde toplanması; partinin mevcut sosyal kurumları yıkmayı amaçlayan devrimci bir örgüt olmaktan çıkıp, hükümet ve yönetim aygıtının beyni haline gelmesi; ve nihayet, diğer partileri ortadan kaldırarak, kendi yararına bir tekel durumunun yaratılmasıydı".[78]

Devrim'in sonu ise trajik oldu. 1921'e gelindiğinde kitlesel bir hoşnutsuzluk söz konusuydu. Yılın başında 2,5 milyon asker terhis edilmişti. Yalnızca Şubat ayında 118 köylü ayaklanması yaşandı. En büyüğü SR Antonov önderliğinde Tambov'daki ayaklanmayı Tukaşevski'nin birlikleri bastırdı.[79] 28 Şubat'ta Putilov metal işletmelerinde Menşevikler'in çıkarttığı ayaklanmayı Zinovyev bastırdı. En kötüsü ise Kronştad'ta yaşandı. Devrim'e destek veren donanma devlete karşı ayaklandı ve zorla bastırıldı. Kronştad'taki Bolşevik örgütlenmenin zayıflamasıyla Menşevikler, SR'ler ve diğer Sovyet karşıtları burada denetimi ele geçirmişlerdi.[80] Ayaklanma 18 Mart'ta Trotski önderliğindeki Kızıl Ordu birliklerince kanlı biçimde bastırıldı.[81]

1921'de NEP'le başlayan, 1922 sonunda devletin kurulmasının ardından bambaşka yönlere evrilen tek ülkede sosyalizm deneyimi bugün hala çok büyük önem taşıyor. İktidar kurulurken ona karşı yürütülen muhalefet ve iktidarın bu muhalefete rağmen ayakta kalabilme becerisi de... •

76 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 166-167. Lenin Martov ve Dan'ı Kongreler'e davet ediyordu. Serge, **op.cit.**, s.110.

77 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 176; Deutscher, **op.cit.**, s. 592.

78 Carr, **op.cit.**, 1989, s. 174.

79 Bookchin, **op.cit.**, s.384 vd.

80 "1920 yılının Ağustos ayıyla 1921 yılının Mart ayı arasında Kronştad'ta Komünist Parti üyesi 4000 kişinin yarısı ya kendi isteğiyle partiden ayrıldı ya da atıldı". Bookchin, **op.cit.**, s. 376. Deutscher, Kronştad'ın başında "Üçüncü Devrim"i hedefleyen Anarşistler'in olduğunu söylüyor. Deutscher, **op.cit.**, s. 584-588.

81 Somer, **op.cit.**, s. 328-329; Cliff, **op.cit.**, s. 150-154. Bookchin, **op.cit.**, s.382. Paul Avrich, **Kronstadt 1921**, çev. Gün Zileli, İstanbul, Versus, 2006.

KAYNAKÇA

Anweiler, Oscar, **Rusya'da Sovyetler (1905-1921)**, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul, Ayrıntı, 1990.

Ascher, Abraham, **Rus Devriminde Menşevikler**, çev. Celal Kanat, İstanbul, Metis, 1992.

Avrich, Paul, **Rus Devriminde Anarşistler**, çev. Celal Kanat, İstanbul, Metis, 1992.

Avrich, Paul, **Kronstadt 1921**, çev. Gün Zileli, İstanbul, Versus, 2006.

Boffa, Juseppe, **İstoriya Savyetskava Sayuza**, c.1, Moskova, Mejdunarodnıye Atnaşeniya, 1994.

Bookchin, Murray, **1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri**, çev. Ali İhsan Başgül, Ankara, Dipnot, 2011.

Carr, E.H., **The Soviet Impact on the Western World**, New York, The MacMillan Company, 1948.

Carr, E. H., **Bolşevik Devrimi**, c. I, çev. Orhan Suda, İstanbul, Metis, 1989.

Carr, E. H., **Bolşevik Devrimi**, c. III, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2004.

Carr, Edward Hallett, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929**, çev. Levent Cinemre, İstanbul, Yordam, 2010.

Chauvier, Jean-Marie, **Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917/1988)**, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul, BDS, 1990.

Chicherin, George, **Two Years of Foreign Policy**, New York, The Bureau, 1920.

Cliff, Tony, **Lenin, Bolşevikler ve Dünya Devrimi**, c. 4, çev. Bernar Kutluğ, İstanbul, İde, 2000.

Coquin, François-Xavier, **1917 Rus Devrimi**, çev. Attila Tokatlı, İstanbul, İzlem, 1966.

D'encausse, Helene Carrere, **Lenin**, 2. B., çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2002.

Deutscher, Isaac, **Troçki**, c. 1, çev. Rasih Güran, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1969.

"Foreign Military Intervention and the Civil War", **The Great October Socialist Revolution**, Moscow, Progress Publishers, 1977, pp. 461-469.

Glavetstki, M. E., ed., **İstoriya Rasii 1917-1940**,

Yekaterinburg, Uralskiy Litsey, 1993.

Güç, Aydemir ve Saruhan Oluç, "Bolşevik Partisi'nde *Muhalefet*", STMA, c. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 686-687.

Lenin, V. İ., **Ekim Devrimi Dosyası**, çev. Kenan Somer, Ankara, Sol, 1999, s. 472-487.

Liebman, Marcel, **Rus İhtilali**, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1968.

Malinkoviç, Vladimir, **Tri Revolutsii i Dive Perestroyki**, Moskova, Mejdunarodnıy İnstitut Gumanitarno-Politiçeskih İslodovanii, 2008.

Schapiro, Leonard, **The Origins of the Communist Autocracy**, London, London School of Economics, 1955.

Serge, Victor, **Bir Devrimin Kaderi**, çev. Metin Cengiz, İstanbul, Pencere, 1997.

Somer, Kenan, **100 Soruda Ekim İhtilali**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, t.y..

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (STMA), c. 2. ve 3., İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.

Tellal, Erel, "Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden Rusya Federasyonu Komünist Partisi'ne", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, 204/XXI, 1997, s. 34-38.

Tellal, Erel, "Mirsaid Sultan Galiyev", **SBF Dergisi**, 56/1 (2001), s. 105-133.

Trotski, L. D., **K İstorii Russkoy Revolutsii**, Moskova, Palititiçeskoy Literaturı, 1990.

Togan, Zeki Velidi, "Lenin'e Yazdığım Mektup", **Hatıralar**, İstanbul, Tan Matbaası, 1969, s. 460-463.

Wheeler-Bennett, John W., **Brest-Litovsk**, New York, MacMillan, 1966.

Mustafa Suphi'nin Rus İç Savaşı'ndaki Rolü

İsmet KONAK

Yüzyıl önce gerçekleşen Sovyet Devrimi, çekirge afetine uğrayan bir tarlayı kurtarırcasına etkide bulunmuş ve sömürülen sınıfın özneleşmesi için mühim bir rol oynamıştı. V. İ. Lenin'in deyimiyle birbiriyle savaşan emperyalist ülkelerin ücretli köleleri, bu devrim sayesinde karşılıklı dayanışma (mutualité) ruhuna kavuştu. Bu anlamda Türkiyeli bir şahsiyet olarak Mustafa Suphi'nin Ekim Devrimi'ne gösterdiği ilgi ve Rus İç Savaşı'ndaki (1918-1922) Bolşevik yanlısı çabaları oldukça önem arz etmektedir. Bu yazıda Suphi'nin Rus İç Savaşı'ndaki faaliyetlerini ve karşı-devrimcilerle verdiği mücadeleyi tahlil etmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere 1917 yılının ilk günlerinden itibaren alevlenen toplumsal öfke, 27 Şubat'ta (12 Mart) çarlık rejiminin (самодержавие: samoderjaviye) yıkılmasıyla amacına ulaşmıştı. Şubat Devrimi'nin iki siyasî aktörü vardı: Petrograd Sovyeti ve Geçici Hükümet.[1] İnkılâbın ilk günlerinde Bolşevikler dışındaki diğer "sol" fraksiyonlar (Sosyalist-Devrimciler ve Menşevikler) tarihsel bir hata yapmış ve iktidarı burjuvazinin tahakkümü altındaki Geçici Hükümet'e bırakmışlardı. Tek amacı savaşı kaldığı yerden devam ettirmek olan burjuva hükümet, kitlelerin temel sorunlarına çözüm bulamamış ve aksine ülkedeki keşmekeşi derinleştiren bir takım adımlar atmıştı. Dolayısıyla proletarya ve onun yakını (apparentés) yoksul köylü katmanları için "mutlak barış ve ekmek" adına yeni bir mücadele dönemi başlamıştı. Nisan Tezleri (Апрельские Тезисы: Aprelskiye Tezisıy) adı altında burjuva hükümeti ve mevcut politikasını tenkit eden Lenin, gerekli sınıfsal dönüşümü şöyle formüle etmişti: *"Bugünkü*

1 Paul Dukes, **A History of Russia Medieval, Modern, Contemporary (Rusya Tarihi Ortaçağ, Modern Çağ ve Günümüz)**, The Macmillan Press Ltd., London 1990, s. 222.

TKP Merkez Heyeti üyeleri Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve İsmail Hakkı

Rusya'da özgün olan şey, proletaryanın bilinç ve örgütlenme düzeyinin yetersizliğinden ötürü, iktidarı burjuvaziye vermiş olan devrimin birinci aşamasından, iktidarı proletaryaya ve köylülüğün yoksul katlarına devredecek olan ikinci aşamasına geçiştir."[2]

Bolşevikler, ikinci aşamaya geçiş yani sosyalist devrime gidiş için kitleler arasında öncelikle barışçıl, özenli ve sabırlı bir örgütsel çalışma yapılmasından yanaydı. Ancak örgütlenmede gösterilen "azamî legalite", sosyalist sistemin inşası için yeterli olmadı. Bilhassa burjuva hükümetin liderliğini üstlenen Sosyalist-Devrimci A. F. Kerenskiy'in Bonapartist hayalleri ve General L. G. Kornilov'un askerî-otokratik düşleri, Bolşevikleri yeni bir yöntem arayışına sürükledi. Bu çerçevede Ağustos 1917'de gerçekleştirilen 6. Parti Kongresi'nde silahlı mücadele kararı alındı. Tüm iktidar Sovyetlere (вся власть к советам: vsya vlast k sovyetam) şiarı, yerini "proletarya diktatörlüğü ve silahlı ayaklanmaya" bıraktı. Bu doğrultuda parti içi bazı fikir ayrılıklarına (L. B. Kamenev-G. Y. Zinovyev kliği) rağmen Lenin'in ısrar ettiği silahlı ayaklanma başarıya ulaşmış ve 25 Ekim (7 Kasım) 1917'de burjuva-demokratik sistem sona ermişti.[3] Karl Marx'ın deyimiyle ayaklanma, Rusyalı sosyalistler için bir sanattı. Bolşevikler bu sanatı başarıyla icra eden "muzaffer sanatkârlar" olarak tarihe geçmişlerdi.

Sosyalist inşa, devrimin ilk günlerinden itibaren şekillenmeye başladı. Barış, toprak ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı üzerine ilan edilen kararnameler bunun ilk adımlarıydı. Özellikle toprak ağalarının özel mülkiyetine son verme ve emekçinin üretim üzerindeki otoritesini güçlendirmeye dönük çabalar, devrimin kararlı bir sınıfsal karaktere sahip olduğuna işaretti. Kuşkusuz Bolşeviklerin tahayyül ettiği "Sovyet modeli", devrime muhalefet eden grupları her geçen gün tehdit etmekteydi. Zira bu sisteme göre bireylerin doğrudan yönetime katılımı amaçlanmakta ve "Sovyet aygıtı" parlamentonun üstünde bir yetkiye sahip olmaktaydı. Başka deyişle parlamentoyu kutsayan kapitalist demokrasinin yerine devrimci demokrasi amaç edinilmişti. Çünkü Marksist düşünce, parlamentoyu birbirinin lafını dinlemeden çene çalan bir ventrus (şiş göbekler) yığını olarak görüyordu.

Karşı-devrimciler ise parlamentarist taleplerde ısrar etmiş ve Sovyet sistemini kesin bir tutumla reddetmişlerdi. Bunun üzerine Bolşevikler, kurucu meclisi veya parlamentoyu Ocak 1918'de feshetti. Sonrasında Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasıyla (3 Mart 1918) birlikte Rusya'da çetin bir iç savaş süreci başladı.[4] 1922 yılına kadar süren

2 V. İ. Lenin, **Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi,** Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara 2010, s. 10.

3 A. M. Pankratova, G. D. Kostomarov, **Letopis Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoy Revolyutsii (Büyük Sosyalist Ekim Devrimi'nin Yıllığı),** İzdatelstvo "Akademii Nauk Soyuza SSR", Moskva 1942, s. 7.

4 İsmet Konak, **Türkiye'nin İç Savaş (1918-1922) Döneminde Sovyet Rusya İle İlişkileri,**

savaşta Bolşeviklere karşı Menşevikler, Sosyalist-Devrimciler, Kadetler, Kossaklar, Müsavatçılar, Taşnaklar, Basmacılar, Petluristler, Antonovcular, Dağlılar ve Beyazlar çarpışmıştı. Söz konusu savaşa İngiltere, Fransa, ABD, Almanya, Osmanlı Devleti ve Japonya gibi yabancı devletler de dolaylı olarak veya doğrudan iştirak etmişlerdi.[5]

Devrimin vaki olduğu dönemde Rusya'da bulunan Mustafa Suphi, şüphesiz devrime kayıtsız kalmamıştı. Bir süreden beridir Bolşevik örgütlenme içinde yer alan Suphi, 1918 yılının mart ayı başlarında bir neşve-i zafer içinde Moskova'ya gelmiş ve sosyalist inşa sürecinde yer almak için faaliyetlere başlamıştı. Amacı Müslüman Komiserliği bünyesinde bir Türk şubesi açmak ve bu şubeye bağlı bir de gazete neşrederek Rusya'daki Türkler arasında örgütlenme yapmaktı. Nitekim Suphi, Müslüman Komiserliği'nde görev yapan Şerif Manatov'un delaleti sayesinde Stalin'le görüşme olanağı bulmuş ve olumlu bir netice almıştı. Buna göre Mustafa Suphi'nin riyasetinde bir Türk şubesi açılmış ve *Yeni Dünya (Новый Мир: Noviy Mir)* adındaki gazete 27 (14) Nisan 1918 tarihli ilk sayısıyla yayım hayatına başlamıştı.[6]

Yeni Dünya gazetesi, Stalin'in öncülüğündeki Milliyetler Halk Komiserliği tarafından denetlenmekteydi. Mustafa Suphi'nin yazıları dâhil olmak üzere gazetede neşredilen çeşitli makaleler, ideolojik yönden ağır eleştirilere maruz kalmıştı. Suphi'nin Marksist kişiliği ve gazetenin ideolojik karakterini tenkit eden Milliyetler Halk Komiserliği, bu bağlamda bazı gizli raporlar hazırlamıştı. Eylül 1918 tarihli bir rapor, Suphi ve arkadaşlarının küçük burjuva fikirlere sahip olduğunu aktarmakta ve şu eleştiride bulunmaktaydı: "*Yeni Dünya yazarlarından hiçbiri Türk realitesini sınıfsal ve proleter bir bakış açısıyla aydınlatmaya çalışmamakta ve bunu arzu etmemektedir. Sözü geçen gazetenin yazarları açısından bütün Müslüman çevresinin hepsi birdir. Gazete işçi sınıfına çok az değinmektedir.*"[7]

Raporda dikkat çeken eleştirilerden biri de Bakü Sovyeti ve Azerbaycan'da yaşanan iç buhranla ilgiliydi. Suphi, Temmuz 1918'de kaleme aldığı bir yazıda Azerbaycan'da zuhur eden karışıklıkları Ermeni milletvekillerinin Bakü Sovyeti'ndeki artan etkisine bağlamaktaydı. Stalin'in komiserliği, bu tespite çok içerlemiş ve Suphi'yi milliyetçilik yapmakla itham edip şu izahta bulunmuştu: "*Makale yazarının iddiası gerçekle örtüşmemektedir. Zira Ermeniler, yazarın iddiasının aksine Bakü Sovyeti'nin sadece yüzde 30'unu oluşturuyorlar. Bu yüzde 30'un içinde yüzde 6 oranında Bolşevikler, yüzde 6 oranında Sosyalist-Devrimciler ve geri kalanında Taşnaklar yer almaktadır. Sovyet'teki diğer yüzde 70 ise Ruslar, Türkler ve Lezgilerden oluşmaktadır.*"[8]

Söz konusu raporun önem arz eden tenkitlerinden biri de Mustafa Suphi'nin Mayıs 1918'de yazdığı "*Türkiye'de Devrim Mümkün Mü?*" adlı makalesine yönelikti. Zira bu makalede Marksist tutumla pek uyuşmayacak bir üslupla Alman monarşisine övgüler yağdırılmıştı. Buna göre Suphi, Prusya'da kanlı despotizmin olmadığını, imparatorun emekçi tabakaların kaderiyle ilgilendiğini ve devrimin ihtimal dışı olduğunu düşünmekteydi. Milliyetler Halk Komiserliği, Suphi'nin bu mütalaalarını şu şekilde yermekteydi: "*Yeni Dünya gazetesinin saf sosyologu, hükümetin Prusya'da sınıf çıkarlarının uzlaşmasına yönelik faaliyetleri kendi başına yürüttüğünü, Almanya'da Sibirya gibi bir yerin olmadığını, siyasî cezaevlerinin olmadığını... ileri sürmektedir. Yazar sanki özel olarak Prusya emperyalizmi tarafından teşkil edilen kürek sisteminden hiç bahsetmemektedir. Alman proletaryasına mensup en iyi insanların cezaevinde azap çektiğini hiç dile getirmemekte ve susmaktadır.*"[9]

Mustafa Suphi, Milliyetler Halk Komiserliği ile yaşadığı ideolojik muarazanın aksine

(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2017, s. 178.

5 J. Frederic, Jr. Fleron, P. Hoffman Erick, F. Laird Robbin, **Soviet Foreign Policy: Classic and Contemporary Issues (Sovyet Dış Politikası: Klasik ve Güncel Sorunlar)**, Aldine De Gruyter, Newyork 1991, s. 52.; S. Kara-Murza, **Grajdanskaya Voyna 1918-1921 (İç Savaş 1918-1921)**, İzdatelstvo "Algoritm", Moskva 2008, s. 50.

6 Yavuz Aslan, **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 26-27.

7 GARF, Fond: P-1235, Opis: 93, Ed. Xr.: 163, L. 206.

8 GARF, Fond: P-1235, Opis: 93, Ed. Xr.: 163, L. 210.

9 GARF, Fond: P-1235, Opis: 93, Ed. Xr.: 163, L. 211.

Rusya topraklarında yaşanan iç kargaşaya seyirci kalmamış ve Bolşevikler lehine mühim bir faaliyette bulunmuştu. Bu çerçevede 1918 yılı 22-25 Temmuz tarihleri arasında Moskova'da Türk Sol Sosyalistleri Kongresi düzenlenmişti. Söz konusu kongrede Türklerden müteşekkil bir askeri birliğin kurulması yönünde karar alınmış ve akabinde Türk Kızıl Bölüğü teşkil edilmişti. Bu bölük Ağustos 1918'de Ufa ve Kazan üzerine taarruz eden Çekoslovak Lejyonu'na karşı önemli çarpışmalarda bulundu.[10]

Orenburg'taki karşı-devrimci Ataman A. İ. Dutov güçleriyle de savaşan Kızıl Türk birliklerinin Bolşeviklere muaveneti 1919 yılında Volga, Ural, Kırım ve Azerbaycan üzerinde devam etmişti. Mustafa Suphi'nin direktifi doğrultusunda bir taraftan Yüzbaşı Yakup Bey komutasında gönüllü Türklerden oluşan bir bölük Astrahan'da Enternasyonal Tabur içinde mücadele ederken, diğer taraftan bazı Türk enternasyonalistleri Odessa'da Fransızlara ve Beyaz Ordu'ya karşı savaşmaktaydı. Özellikle Fransız İşgal Müfrezesi içindeki birçok Müslüman asker, başarılı örgütlenme sonucu Kızıl Ordu saflarına iştirak etmişti.[11]

Kızıl Türklerin 1919 yılında faaliyet yürüttüğü bölgelerden biri de Kırım'dı. Bu dönemde Mustafa Suphi, Komintern tarafından güney bürosuna gönderilmiş ve Kırım'da çalışma yapmak üzere tavzif edilmişti. Kırım'da örgütsel faaliyetlere ağırlık veren Suphi, Simferepol (Akmescit) kentinde *Yeni Dünya* gazetesini neşretmeye devam etti. Örgütsel çalışma sonunda Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayı vücuda getirildi. 12. Sovyet Ordusu bünyesinde yer alan bu alay, bilhassa 1919 yılı yaz mevsiminde Kırım'ı tehdit eden A. İ. Denikin kuvvetlerine karşı ciddi bir mukavemet sergilemişti.[12]

Suphi'nin Kırım'dan sonra faaliyet yürüttüğü savaş alanlarından diğeri Türkistan'dı. Buraya temayül etmesinin en önemli sebeplerinden biri Afganistan ve İran üzerinden Anadolu'ya geçip Türkiye'de bir sosyalist devrime öncülük etmekti. Türkistan'da *Yeni Dünya* gazetesini yayımlamaya devam eden Suphi, burada da bir Türk Kızıl Bölüğü teşkil etti. Bu dönemde Başkırdistan Cumhuriyeti Askerî İşler Halk Komiseri olan Zeki Velidi Togan, Lenin ve Trotskiy'e yazdığı bir telgrafta bölükle ilgili şu malumatı vermişti: *"Bu bölük Frunze komutanlığında, Türk komünistleri Lütfi Ömer ve Mustafa Suphi tarafından Taşkent'te kuruluyor."*[13] Komutasını Yüzbaşı Nedim Agâh'ın üstlendiği bölük, Bolşeviklerin Türkistan'daki mücadelesine önemli bir katkıda bulunmuştu.

1920 yılının sonbahar mevsimine gelindiğinde Mustafa Suphi, artık Sovyet Rusya'nın iç savaşından ziyade daha çok Türkiye'de yapılacak bir sosyalist devrime ağırlık vermeye başlamıştı. Nitekim Eylül 1920'de Bakü'de Türkiye Komünist Partisi kurulmuş ve ilk kongresi gerçekleştirilmişti. Ankara yönetiminin verdiği sözler itibariyle Anadolu'ya gidilecek ve sosyalizme geçiş için Türkiye toplumunun bilinç seviyesi yükseltilecekti. Lakin Sovyet Rusya'nın "Ankaralı muhipleri", Suphi ve 14 omuzdaşı için Ocak 1921'de bir "kurt kapanı" kurmuştu. Bu bağlamda Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nde Maşa Katinova ismiyle yazılmış bir makalede şu satırlar geçmektedir: *"Âlemşümul emperyalizme karşı devrim cephesinde yer alan Türk devrimcileri... 28 Ocak 1921'de başında Mustafa Suphi'nin yer aldığı 15 değerli evladını devrim tanrısına kurban verdi."*[14]

Sonuç olarak sınıfsal karaktere sahip Rus İç Savaşı'nda Mustafa Suphi'nin dikkate değer bir mücadele yürüttüğü müşahede edilmektedir. Her ne kadar Milliyetler Halk Komiserliği gizli tuttuğu bazı raporlarda Suphi'nin Marksist kişiliğini ve sosyalist duruşunu tenkit etse de Rusya'daki Türk esirler Suphi sayesinde örgütlenmiş ve Bolşeviklerin safında sebatkâr bir şekilde savaşmışlardı. •

10 **Mustafa Suphi ve Yoldaşları: 28-29 Ocak 1921'i Unutma,** Haz: İnfo-Türk Ajansı, Güncel Yayınları, İstanbul 1977, s. 60.

11 O. İ. Gigineişvili, V. İ. Danilov, S. F. Oreşkova, A. M. Şamsutdinov, **Velikiy Oktyabr i Turtsiya (Büyük Ekim ve Türkiye),** İzdatelstvo "Metsniereba", Tbilisi 1982, s. 12.

12 Önder Sağlam, **Ölümsüz Savaşçı Mustafa Suphi,** Ürün Yayınları, İstanbul 1978, s. 41.

13 Aslan, **a.g.e.,** s. 48.

14 GARF, Fond: 5402, Opis: 1, Ed. Xr.: 245, L. 287.

Anı Yakalayın: Lenin'in Mirası

Slavoj ZİZEK
Çeviri: Onur YILDIZ

Solcular sarsıcı bir deneyim yaşamaktalar. İçinde bulunduğumuz zamanda ilericiler için tüm siyasal programlarını yeniden tasarlamak bir mecburiyet haline geldi. Fakat unutulan bir nokta var ki Leninizm de tam olarak böyle bir ortamda doğmuştu. 1914 sonbaharında, Sırbistan dışındaki tüm Avrupalı sosyal demokrat partilerin "vatansever" yolu yani savaşı seçmesinin ardından Lenin'in yaşadığı şoku düşünün. Savaşın tüm Avrupa kıtasını ikiye böldüğü bir zamanda, tarafsız kalmak Lenin için zor bir tercihti. Bu dönemde Freud da dâhil olmak üzere, kendince özgür düşünceli kaç entelektüelin kısa bir süreliğine olsa bile milliyetçiliğin büyüsüne kapıldığını da hatırlamak gerek.

1914 senesinde, tüm dünya yıkılırken, onunla beraber yıkılanlar arasında tarihsel ilerlemeye dair burjuva inancı ve bu inanca eşlik eden sosyalist hareket de vardı. Fakat Lenin'in (*Ne Yapmalı?* kitabını yazan haliyle) bu yıkım karşısında dehşete kapılarak verdiği tepkiler arasında ne daha önce uyarmış olmanın verdiği tatmin ne de "ben size demiştim" deme arzusu vardı. Bu kıyamet hali, Leninizmi ortaya çıkaran temel gelişmeyi mümkün kıldı. İkinci Enternasyonal'in evrimci tarihselciliği aşıldı. Leninist "ütopyanın" çekirdeği olan burjuva devletini yıkmaya dair radikal tutku ile ordusu, polisi, bürokrasisi olmayan, herkesin yönetime katıldığı yeni bir komünal toplum inşa etme fikrinin temelleri, 1914 yılının küllerinden doğdu. Bu fikir uzak bir gelecek için tasarlanmış teorik bir proje değildi. 1917 yılının Ekim ayında Lenin: "20 milyon olmasa bile 10 milyon insanı kapsayacak bir devlet aygıtı kurabiliriz." demekteydi. Dikkat etmemiz gereken nokta bu ütopyanın içerdiği "delilik"ti (Kierkegaardcı anlamda). Bu anlamda Stalinizm ise bir tür sağduyuya dönüş demektir. *Devlet ve Devrim*'in patlayıcı gücünü yeterince vurgulamak mümkün değil. Neil Harding'in *Leninizm*(1996) kitabında yazdığı gibi bu kitabın say-

falarında "Batı'daki siyaset geleneğinin dili ve işleyişi tümden ekarte edilmiştir".

Takip eden süreçte Lenin'in halini tanımlamak için, Althusser'in Macchiavelli üzerine yazdıklarından bir tabir ödünç alarak, *la solitude de Lenin* [Lenin'in yalnızlığı] diyebiliriz. Bu dönemde Lenin tek başına, kendi partisi içindeki akımlara karşı durmuştur. 1917 tarihli *Nisan Tezleri'nde*, devrim yapmak için bir fırsat gördüğünü söylediğinde, partili arkadaşlarının büyük bir çoğunluğu ya kendisini görmezden gelmiş ya da fikirlerini küçümsemiştir. Önemli Bolşevik liderlerden hiçbiri bu devrim çağrısını desteklememiş, *Pravda*'nın yayın kurulu ise kendilerini ve partiyi Lenin'in tezlerinden uzaklaştırmaya girişmiştir. Bogdanov, *Nisan Tezleri*'ni "deli bir adamın hezeyanları" olarak nitelemiş, Nadezhda Krupskaya ise "Sanırım Lenin delirdi" demiştir.

Lenin'in bireysel müdahalesi ne kadar önemli olsa da Ekim Devrimi'ni yalnız bir dehanın ürünü olarak gören bir mite dönüştürmemeliyiz. Lenin'in çağrısı başarılı oldu çünkü parti yönetimi onu anlamamış olsa bile fikirleri devrimci mikro politika düzeyinde karşılık bulmuştu. Rusya'nın büyük şehirlerinde "meşru" hükümetin otoritesine aldırmadan işleri kendi eline alan yerel komiteler kuruldu.

1917 baharında Lenin duruma dair çelişkilerin farkındaydı. Şubat Devrimi, Çarlık rejimini devirmişti. Rusya tahmin edilemez ölçülerdeki kitle örgütlenmelerine ilaveten hâkim olan basın ve örgütlenme özgürlüğü sayesinde Avrupa'daki en demokratik ülke haline gelmişti. Fakat bu özgürlük her şeyi daha da belirsiz yapmaktaydı. Şubat ve Ekim Devrimleri arasında geçen sürede Lenin'in yazdıklarına hâkim olan ortak bir tema varsa bu da siyasal mücadele ile bu mücadelenin önüne koyduğu hedefler arasında var olan yarıktı. Hemen barışın ilan edilmesi, toprağın yeniden bölüştürülmesi ve tabii ki "tüm yetki ve iktidarın Sovyetlere" verilmesi olarak ifade edilen, varolan iktidar aygıtının dağıtılması ve yerine komün benzeri toplumsal yönetim birimlerinin kurulması gibi hedefler ile özgürlüğün imgesel bir patlaması ve "her şeyin mümkün" olarak gözüktüğü görkemli bir evrensel dayanışma anı olarak devrim arasında bir boşluk vardı. Bu boşluğun doldurulması ve devrimci patlama anının toplumun dokusunda kalıcı izler bırakması ancak ve ancak

Isaak Brodsky'nin 1919 yılında yaptığı Lenin portrelerinden biri, , "Lenin and Manifestation"

toplumsal yeniden kurulum için yapılacak sıkı çalışmaya bağlıydı.

Bu boşluk - bize Fransız Devrimi'nde 1789 ve 1793 arasındaki zamanı hatırlatır - Lenin'in özgün müdahalesinin alanıdır. Devrimci materyalizmin temel hissesi şudur: devrim iki kere vurmalıdır. Bu, ilk darbenin devrim formunda olacağı ve sonrasında içeriğin ikinci darbe ile doldurulacağı anlamına gelmez. Tam tersi doğrudur. İlk darbe, özgürlük ve adaletin var olan hükümet araçları ve eski demokratik mekanizmalar kullanılarak getirilebileceğine dair eski fikirleri taşır. "İyi" bir partinin özgür seçimleri kazanıp, sosyalist dönüşümü "yasal" olarak gerçekleştirebileceğini sanır. (Bu yanılgının en somut örneklerinden biri Karl Kautsky'nin 1920'lerde yazdığı tezlerinde kapitalizmden sosyalizme geçişin ilk aşamasının burjuva ve sosyalist partiler arasında mecliste yapılacak bir koalisyon ile olacağını söylemesidir.) Tereddüde düşenler ve eski fikirleri alt üst etmeye dair ikinci adımı atmaya çekinenler, (Robespierre'in deyişiyle) "devrimsiz devrim" isteyenlerdir.

Lenin, 1917 yılında yazılarındaki en iğneleyici ironiyi devrim için bir tür garanti arayanlara saklamıştır. Bu garanti arayışı bir tür somutlaştırılmış toplumsal gereklilik ("sosyalist devrim için daha çok erken, işçi sınıfı yeterince olgunlaşmadı") ya da bir tür normatif demokratik meşruiyet ("toplumun çoğunluğu bizim tarafımızda değil bu nedenle devrim demokratik olmayacaktır") arayışı şeklinde olabilir. Sanki devrimci öznenin, devlet iktidarının ele geçirme riskini almadan önce Öteki'nin bir temsilcisinin iznini alması gerekiyor gibidir. Jacques Lacan için olduğu gibi Lenin için de devrim, kendi kendini meşru kılacak olandır. İktidarı vaktinden önce almaya dair ihtiyat ya da bir garanti arayışı, boşluktan önce duyulan korkunun ifadesidir. Lenin'in "oportünizm" diye ifşa ettiği budur. Korkunun sözüm ona nesnel olgular, kurallar ya da değerler arkasına saklanmasıdır. Mücadele etmenin yolu ise olanı biteni apaçık dile getirmektir: "Peki o halde ne yapmalı? Olanı olduğu gibi söylemeliyiz. Merkez Komitemiz'de bir eğilim, bir fikir olduğu gerçeğini..."

Peki Lenin Bolşevik iktidarın sınırlılıklarının farkına vardığında ne oldu? Bu noktada Lenin ile Stalin arasında bir karşıtlığı ortaya koymalıyız. Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de tarif ettiği ütopyadan vazgeçtiği geç dönem yazılarında, Bolşevikler için makul derecede "gerçekçi" bir projenin hatlarını çizer. Rus kitlelerin ekonomik az gelişmişliği ve kültürel geri kalmışlığı dikkate alındığında, Rusya'nın "doğrudan sosyalizme geçişi" mümkün değildir. Sovyet iktidarının yapabildiği "devlet kapitalizminin" makul politikaları ile köylü kitlelerin kültürel eğitimini birleştirmektir. Her şey ortadadır: "Sıradan bir gelişmiş Batı Avrupa ülkesi standartlarına ulaşmamız için yapmamız gereken ne kadar çok şey var... Hala kurtulamadığımız Yarı-Asyalı cehaletini akılda tutmamız gerek". Lenin sürekli olarak "komünizmin doğrudan kuruluşu" konusunda uyarılar yapar; "hiç bir koşulda komünist fikirleri kırsalda doğrudan uygulamaya kalkmamalıyız. Kırsal kesimlerde komünizmin maddi koşulları olmadığından, bu komünizm için zararlı ve hatta söylemek gerekirse ölümcül olacaktır." Tekrar tekrar belirttir ki: "En zararlı şey acele etmektir". Lenin'in "kültürel devrim" konusundaki ısrarına karşın, Stalin ise Lenin karşıtı bir fikir olan "tek ülkede sosyalizmi" seçmiştir.

Bu durum Lenin'in, Menşevikler'in Bolşevik ütopyacılığına dair eleştirisi ile devrimin belirli bir hat izlemesi gerektiğine ve ancak maddi koşullar olgunlaştığında ortaya çıkacağına dair fikirlerini kabul ettiği anlamına gelmez. Lenin, 1920'lerin başlarındaki yazılarında Bolşevikler'in yapması gerekenin ilerici bir burjuva rejiminin sorumluluklarını (herkese eğitim hizmeti vermek gibi) yerine getirmek olduğunun farkındadır. Fakat bu hizmetleri sunacak öznenin proleter devrimci bir özne olması durumu temelinden değiştirmektedir. Bu düzenlemeler öyle bir şekilde tasarlanacaktır ki sahip oldukları burjuva ideolojisi kalıplarından kurtulacaklardır. Örneğin eğitim artık gizliden gizliye burjuva sınıfının çıkarlarını teşvik etmek yerine gerçekten halka hizmet edecektir. Hakiki diyalektik paradoks şudur ki Rusya'daki durumun umutsuzluğu (proleter iktidarı medenileşmeye dair burjuva metotlar izleme zorunda bırakan geri kalmışlık) bir avantaja dönüşebilir: "Peki, ya işçi ve köylüleri on kat daha fazla çalışmak zorunda bırakan bu umutsuz koşullar, aynı zamanda bize uygarlığın temel gereklerini Batı Avrupa ülkelerinden farklı bir şekilde

yaratma imkânı veriyorsa?"

Demek ki devrime dair iki uzlaşmaz modele sahibiz. İlki, tarihsel evrimin gerekliliklerine göre devrimin "uygun zamanda" patlayacağı son kriz anını beklemeyi önerirken, diğeri devrimin "uygun zamanının" olmadığını ve fırsat oluştuğunda bu fırsatın kullanılması gerektiğini söyler. Lenin, 1917 Rusya'sındaki gibi olağanüstü koşulların kuralı değiştirmek için bir fırsat sunduğu konusunda ısrarcıdır. Ben bu inancın günümüzde her zaman olduğunda daha fazla ikna edici olduğuna inanıyorum. Bugün, devlet ve siyasal özneler dâhil olmak üzere devlet araçlarının, önem taşıyan konularda giderek daha az yeterli hale gelmesi söz konusudur. 1917 Rusya'sının problemlerinin (barış, toprağın bölüşümü vs.), meclis içinde çözüleceğine dair yanılsama ile bugün yaşadığımız ekolojik tehdidin piyasa mantığı içinde (kirlilik yaratanların verdikleri zarar için ücret ödemesi) çözüleceğine dair yanılsama aynıdır.

Peki tüm bunların ardından Hélène Carrère d'Encausse'ün yeni çalışması ne anlama gelir? Bu çalışmanın temel tezi, komünizm döneminin bittiği ve Lenin'in sahici katkısının ne olduğu konusunda nesnel bir değerlendirme yapmanın vakti geldiğidir. Bu sınırlar içinde çalışmada Lenin'e hakkı teslim edilmeye çalışılır. Carrère d'Encausse, Stalinci devlet aygıtının Yeni Ekonomi Politikası (NEP) ile verilen tavizden doğduğu konusunda açıktır. Eğer devlet biraz geri çekilip piyasa ve özel mülkiyet gibi şeyler için alan açacaksa, doğacak olan yeni sınıfların devrimi tehdit etmemesi için toplum üzerinde daha fazla kontrol gerekli olur. Kapitalist bir altyapı, sosyalist siyasal ve ideolojik üst yapı tarafından dengelenmelidir.

Carrère d'Encausse aynı zamanda Lenin'in halefi olmak için yapılan mücadelede Troçki, Buharin ve diğerlerinin, Stalin'in yeni idari rolü olan genel sekreterliği hor gördüğünü, bunu sadece idari bir iş olarak algıladıklarını ve bu rol ile beraber gelen iktidarı fark etmediklerini söyler. 1922 senesinde Lenin, *Pravda* Gazetesine Stalin'in otoriterliğini eleştiren "Daha Az Daha İyi, Ama Mutlaka Daha İyi" makalesini gönderdiğinde, gazetenin editörü olan Buharin yazıyı yayınlamak için bir neden görmemiştir. Hatta Politbüro'nun bir üyesi makalenin basılı olduğu tek bir gazete nüshası basmayı ve o nüshayı Lenin'e göndermeyi önermiştir.

Lenin, 1917 yılında yazılarındaki en iğneleyici ironiyi devrim için bir tür garanti arayanlara saklamıştır. Bu garanti arayışı bir tür somutlaştırılmış toplumsal gereklilik ("sosyalist devrim için daha çok erken, işçi sınıfı yeterince olgunlaşmadı") ya da bir tür normatif demokratik meşruiyet ("toplumun çoğunluğu bizim tarafımızda değil bu nedenle devrim demokratik olmayacaktır") arayışı şeklinde olabilir. Sanki devrimci öznenin, devlet iktidarının ele geçirme riskini almadan önce Öteki'nin bir temsilcisinin iznini alması gerekiyor gibidir.

Carrère d'Encausse, ulusal sorun konusunda Lenin'in büyük ülke milliyetçiliğine koşulsuz olarak karşı çıktığını ve kontrolün kimde olduğuna bakmaksızın küçük milletlerin egemenlik hakkını savunduğunu yazar. Lenin, Rusya'nın içinde baskılanmış küçük milletleri gözeten bir politikayı savunur. Bu yaklaşım bugün her zamankinden daha fazla yankı uyandırıcıdır. Avrupa'da, Amerikan karşıtlığının "büyük" ülkelerde daha görünür olması bir sürpriz değildir. Küreselleşmenin ulus devletin egemenliğini yok edeceğinden şikâyet edilir. Fakat burada söz konusu olan ulus devletler Birleşik Krallık, Almanya, Fransa'dır ki, bu ülkeler yeni oluşan küresel imparatorluğa tam olarak dâhil olduklarında Avusturya, Belçika, Lüksemburg gibi bir seviyeye düşmekten korkarlar. Fransa'da hem solcular hem de sağcı milliyetçiler tarafından dile getirilen Amerikan karşıtlığı sonuç olarak Fransa'nın Avrupa'da kaybettiği hegemonyayı kabul etmeye direnmesinin ifadesidir.

Küçük ve büyük ulus devletlerin aynı seviyeye gelmesi küreselleşmenin yararlı etkileri arasında sayılmalıdır. Mesela, komünizm sonrası ortaya çıkan Doğu Avrupalı devletler için Batı'da gösterilen küçümseme yaralı bir narsisizmi ele verir. İlginç bir şekilde aynı mantık eski Yugoslavya'da da görülmekteydi. Sadece Sırplar değil pek çok Batılı güç de, ken-

di başına devlet kurmaya yetecek gücün sadece Sırbistan'da olduğuna inanıyordu. 1990'lar boyunca Milosevic'in aynı zamanda Sırp milliyetçiliği karşıtı olan radikal muhalifleri bile, Milosevic'in devrilmesinden sonra sadece Sırbistan'ın sağlam bir demokrasi kurabileceğine inanıyordu. Diğer eski Yugoslavya ülkeleri bunu başarmak için fazla köylüydü. Bu durum akla Engels'in küçük Balkan devletlerini gerici kalıntılar olarak ciddiye almamasını getiriyor.

Carrère d'Encausse, Lenin'in gaddar ve acılara duyarsız bir kişiliğe sahip olduğu hakkındaki tüm eski önermeleri yeniden ele alır ve konuyu 1921'deki İşçi Muhalefeti'ne getirir. Ona göre bu konu "Lenin'in müstesna yönteminin bir örneğidir. Bu yöntem ile Lenin muhaliflerini değil onların fikirlerini saf dışı eder. Kaybedenler hala yönetimdeki yerlerini koruyabilirler". Stalinci yöntemlere daha ters bir uygulama düşünülemezdi herhalde. Lenin'in karşıtları, Beethoven'ın *Appassionata* adlı eserinde ağladıktan sonra bir devrimcinin böyle bir duygusallığı göze alamayacağını söylemesini, onun kendini kontrol etme konusundaki aşırı yetkin kişiliğinin bir örneği olarak gösterirler. Ama bu anekdot şiddetli bir duygusallığı ve Lenin'in bu duygusallığın siyasal mücadelenin seyri için kontrol edilmesi gerektiğine dair bilgisini gösteriyor olamaz mı?

Bolşeviklerin 1917 ve sonrasındaki gündelik hayatlarının sıradan ayrıntıları, onları Stalinci yönetici sınıftan net bir şekilde ayırır. 24 Ekim akşamında evinden Smolny Enstitüsü'ne gitmek için ayrılan Lenin, bir tramvaya binmiş ve tramvaydaki bilet görevlisine acaba bugün şehir merkezinde bir çatışma var mı diye sormuştur. Ekim Devrimi'ni takip eden aylarda sadece bir şoför ve koruması Gil ile beraber seyahat ederken üzerine ateş açılmış, polis tarafından durdurulmuş ve onun kim olduğunu bilmeyen güvenlik görevlileri tarafından tutuklanmıştır. Bir keresinde şehrin kıyılarındaki bir okula yaptıkları ziyaret sonrası eşkiyalar polis kılığına girip arabalarını çalmış ve koruma Gil en yakın polis merkezine yürüyerek gidip hırsızlık ihbarında bulunmuştur. 30 Ekim 1918'de Lenin, ziyaret ettiği bir fabrikanın önünde işçiler ile sohbet ederken vurulmuştur. Gil tarafından Kremlin'e götürülmüş ve orada bir doktor olmadığı anlaşılınca Nadezhda Krupskaya birilerini en yakın manava koşarak limon almaya göndermiştir.

Lenin'in tarihsel başarısının ne olduğu konusunda Carrère d'Encausse onun dehasının devrime dair bilindik anlatının ötesine geçmek olduğunu söyler. Bu bilindik anlatı, devrimin ütopyacı enerjinin kısa ve coşkulu bir anda patlama yapmasından sonra devam eden zamanlarda bir sakinleşme dönemine girildiğidir. Lenin bu ütopyacı anı uzatma gücüne sahipti. O, hiçbir zaman Lacan'ın "kayıp dava narsisizmi" diye adlandırdığı, devrimin başarısız olmasını bekleyip sonrasında devrime dair takdir ve sızlanmalarda bulunmak anlamına gelen histen bir iz taşımamıştır. Bu durum Lenin'i gerçeğin tutkusunun yüzyılı olan 20. yüzyılın siyasetçisi yapar.

Alain Badiou'nun dediği gibi 19. yüzyıl, gelecekte tamamlanacak ütopyacı ya da "bilimsel" proje ve ideallerin damga vurduğu bir zaman olsa da 20. yüzyıl doğrudan o tasavvur edileni gerçekleştirmeye ve arzulanan Yeni Düzen'i gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. 20. yüzyılın nihai ve tanımlayıcı deneyimi toplumsal gerçeklikten ayrı olan bir gerçeğe dair doğrudan bir deneyimdir. Gerçeğin üzerini kapamış yanıltıcı katmanların sökülmesi için gerekli olan bedel ise aşırı bir şiddet halidir. Ernst Jünger, Birinci Dünya Savaşı'nın siperlerine referansla göğüs göğüse çatışmayı sahici öznelerarası karşılaşma olarak kutlamıştır. Buradaki sahicilik şiddetli bir aşmadan kaynaklanır. Bu aşma hali Lacancı anlamda gerçek ile bir temas -Antigone'nin şehrin düzenini bozduğunda karşısına çıkan gibi- ya da Bataille'ci anlamda fazlalık olarak düşünülebilir. Cinsellik alanında, bu gerçeğin arzusuna dair bir ikon, içindeki çiftin sevgisinin önce karşılıklı olarak yapılan işkenceye, sonrasında ise ölüme dönüştüğü film olan Oshima'nın *Ai No Corrida*'sıdır [Tutku İmparatorluğu]. Bu aynı zamanda Bataille'ın *Story of the Eye'ın* [Gözün Hikayesi] bir yansımasıdır. Bir başka örnek bir vibratörün ucuna takılmış kameranın bakış açısında vajinanın içini gözlemenize imkan veren pornografik web sayfalarıdır. Ne zamanki birisi arzulanan nesneye çok yakından bakar, o zaman erotik büyülenme hali etin gerçekliğinden kaynaklı bir iğrenmeye dönüşür. Brecht, 1956 yılında tiyatrosuna doğru yürürken Stalinallee'de işçi isyanını bastırmaya giden Sovyet tankları konvoyunun

yanından geçti. Sonradan günlüğüne yazdığına göre tanklara el sallayan Brecht, ilk kez Komünist Parti'ye katılma isteği duymuştur. Bunu gerçeğin arzusunun bir örneği olarak görebiliriz. Brecht'in şiddet yanlısı olduğunu düşünmeyin o yalnızca şiddeti sahiciliğin bir işareti olarak algılamış ve teşvik etmişti.

Badiou'ya göre, işlerin idaresinin asıl anlamıyla siyasetin yerini aldığı içinde yaşadığımız siyaset-sonrası dönemin altında yatan ilke, açıkça söylemek gerekirse, 20. yüzyılın yaşanmadığıdır. O zalim yıllarda yaşanan ise sonuçları Gulag ve Holokost olan canavarlaşmış bir nafile arzu ile olumsal bir sapkınlıktır. Çıkarılması gereken sonuç, toplumu daha İyi hale getirmeye yönelik çabaların yalnızca, bugün kabul edilen tek Mutlak olan radikal bir Kötülük ile sonuçlandığıdır. Bu sebeple hayatlarımız pragmatik tavizler, sinik bir bilgelik, sınırlarımızın farkındalığı ve Mutlak olanın çekiciliğine karşı direnerek yaşama gereğidir. Bu eğilimlere karşı ise, Lenin'in mirası bize 20. yüzyılın olumsal bir sapkınlık hali olmadığını söyler. O çağda olanlar aynı zamanda özgürlükçü potansiyelin patlamasıdır. Asıl zorluk - sahici teorinin görevi- bu patlama ile trajik sonuçları arasındaki bağlantıyı kurmaktır.

Lenin'i normalleştirmeye ve onu da tutkusuzca değerlendirilen diğer tarihsel figürlere dönüştürmeye dair girişiminde Carrère d'Encausse, Lenin'in gerçek atılımını, onun Olay'ını gözden kaçırır. Bu atılım trajik tarihsel şartlar bağlamına indirgenemez veya bu bağlam ile değerlendirilemez. Onun düzlemi farklıdır. Carrère d'Encausse'nin hatası en çok *Devlet ve Devrim*'e dair yaptığı değerlendirmede görünürdür. Lenin'in devrimci kendiliğindenlik ile parti elitlerinin etkisini kontrol etmeye yönelik farkındalık arasında gidip geldiğine dair sıkıcı argümanı tekrarlar. Açıkca söylediği, Ekim Devrimi'nden sonra yayınlanan Bolşeviklerin 'Barış Kararnamesi'nin varolan devleti aradan çıkaran yeni bir siyaset dönemi açtığı ve bu kararnamenin diğer devletlere değil halka, yani toplumun tamamına yönelik olduğudur. Ama gözünden kaçırdığı, *Devlet ve Devrim*'in devleti aradan çıkarmaya dair vizyonu, aynı zamanda toplumu yeniden kurmaya yönelik çabasında da taşıdığıdır. Böylelikle Lenin'in elitizmi (aydınlanmış profesyonellerin işçi sınıfına bilinç taşıması gerekliliğine dair inancı) ile "kendiliğindenliğe dair açık çağrısı" arasındaki sözümona çelişki anlaşılır olur. Modern toplumlarda elde edilmesi en zor şeylerden birinin kendiliğinden haz olduğunu söyleyen Adorno gibi Lenin de sahici kendiliğindenliğin çok nadir ortaya çıktığının farkındaydı. Sahici kendiliğindenlik için önce yanlış, empoze edilmiş ideolojik kendiliğindenlikten kurtulmak gerekiyordu. Dolayısıyla Lenin'in pozisyonu devlet için Bolşevik Diktatörlük, devlet dışında ise halkçı "kendiliğindenlik" ti.

7 Ekim 1920'de, Ekim Devrimi'nin 3. yıldönümünde, Petrograd kentinde Kışlık Saray Baskını'nın bir canlandırması yapıldı. Performansı hazırlamak için on binlerce işçi, asker, öğrenci ve sanatçı gecesini gündüzüne katarak çalışırken onlara yemek olarak verilen sadece *kasha* (tadı tuzu olmayan bir yulaf yemeği), çay ve donmuş elmalardı. Performans asıl olayın olduğu yerde gerçekleşti. İşler subaylar kadar avangard sanatçılar, müzisyenler ve Malevich ile Meyerold gibi yönetmenler tarafından denetleniyordu. Her ne kadar bu "gerçek" değil yalnızca bir tiyatro olsa bile, rol alan asker ve denizciler kendilerini canlandırıyorlardı. Pek çoğu 1917 devriminde bizzat yer alanlardan ve aynı zamanda süregiden iç savaşta savaşanlardan oluşuyordu.1920 yılında Petrograd kuşatma altındaydı ve ciddi gıda kıtlığı yaşanmaktaydı. O zaman yapılan bir yorum; "gelecekte bir tarihçi, tarihin en kanlı ve şiddetli devrimlerinden birinde Rusya'nın tamamının rol yapmak ile meşgul olduğunu yazacak diyordu. Formalist düşünür Viktor Shklovsky ise "hayatın canlı dokusunun bir tiyatroya dönüştürüldüğü ilkel bir süreç yaşanıyor" diye yorumda bulunuyordu. Bu performanslar - özellikle Stalin'in 1 Mayıs kutlamalarına kıyasla - Ekim Devrimi'nin küçük bir grup Bolşevik tarafından gerçekleştirilmiş bir darbe olmadığını, devrimin aynı zamanda muhteşem bir özgürlükçü potansiyeli harekete geçirdiğini gösteriyordu.

"Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı" ve ekonomizm eleştirisi gibi Lenin'in atılımının diğer unsurları da günümüzde geçerliliklerini korumaktadırlar. Lenin, siyasal "aşırılığın" ve "aşırı radikalliğin" her zaman ideolojik-politik bir kaymanın kanıtı olarak anlaşılması ve elde edilebileceklerin sınırına dair bir işaret olduğunun farkındaydı. Jakobenler'in terörü seçmeleri histerik bir rol

Sonuç olarak, kapitalizmin zorbalıklarından bizi kurtaracağı varsayılan özgürlük ve demokrasiye dair evrensel çağrıyı sorgulamanın vakti gelmiştir. Gerçekte liberal demokrasi kapitalizmin en iyi şekilde işlediği sistemin adıdır. Lenin'in nihai dersi budur: sadece özel mülkiyet olmaksızın sürdürülemez olan liberal demokrasi ile bağımızı kestiğimizde etkili birer anti-kapitaliste dönüşürüz.

yapmadan ibaretti. İktisadi düzenin temellerini (özel mülkiyet vs.) değiştirmeye dair yetersizliklerinin bir kanıtıydı. Bugünün siyasal doğruculuğunun "aşırılıkları" da ırkçılık ve cinsiyetçiliğin gerçek nedenleri ile başa çıkmaya dair bir yetersizliğin işaretidir. Belki de pek çok modern solcu tarafından inanıldığı şekilde, totaliterliğin maddi üretim ve teknolojinin insan ilişkileri ve kültürü üzerindeki egemenliğinden kaynaklandığına dair inancı sorgulamanın vakti gelmiştir. Ya tam tersi doğruysa? Ya siyasal "terör" maddi üretimin siyasetin egemenliği altına girdiğine dair bir işaretse? Belki de gerçekte, Jakobenlerden Mao'nun Kültür Devrimi'ne kadar tüm siyasal "terör" üretimin siyasal mücadele alanına sokulmasını gerektirmiştir.

Radikal çevrelerin ekonomik konulara dair farklı görüşlerine bakarak söyleyebiliriz ki Lenin'in ekonomik belirlenimciliğe karşı çıkışı bugün çok anlamlıdır. Bir yanda siyasetçiler ekonomiyi mücadele ve müdahalenin alanı olarak görüp terk etmiş, diğer yanda ise ekonomistler siyasal müdahaleye dair her türlü olasılıktan uzak günümüz ekonomisinin işleyişi ile büyülenmiş durumdadırlar. Lenin'in bakış açısına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyuyor gibiyiz. Ekonomi elbette asıl olandır - mücadele orada belirlenecektir ve küresel kapitalizmin büyüsü bozulmalıdır - fakat mücadele tam olarak siyasal olmalıdır, ekonomik değil. Herkesin anti-kapitalist olduğu günümüzde - Hollywood'da bile komploya dair pek çok filmde (The Enemy of the State [Devlet Düşmanı] ve The Insider [Köstebek]) düşman, kâr peşinde koşan büyük şirketler olarak tasvir edilmiştir - artık bu kelimenin yıkıcı tarafı kaybolmuş durumdadır.

Sonuç olarak, kapitalizmin zorbalıklarından bizi kurtaracağı varsayılan özgürlük ve demokrasiye dair evrensel çağrıyı sorgulamanın vakti gelmiştir. Gerçekte liberal demokrasi kapitalizmin en iyi şekilde işlediği sistemin adıdır. Lenin'in nihai dersi budur: sadece özel mülkiyet olmaksızın sürdürülemez olan liberal demokrasi ile bağımızı kestiğimizde etkili birer anti-kapitaliste dönüşürüz. Komünizmin 1990'daki çözülüşü siyasal demokrasinin ekonomik temelinin üretim araçlarının özel mülkiyeti -kendisine eşlik eden sınıf ayrımları ile beraber kapitalizm - olduğuna dair kaba Marksist tezi doğruladı. Siyasal demokrasiye geçişin ardından teşvik edilen ilk pratikler özelleştirmelerdi. Komünistler tarafından kamulaştırılan şeyleri her ne yolla ya da bedelle olursa olsun yeni sahiplerine vermeye dair çılgınca çaba sonucu eski parti üyeleri ve mafya üyelerine demokrasinin "temelleri" teslim edilmiş oldu. Fakat tüm bu olanlar geç kalmış çabalardı. Çünkü artık sanayi sonrası birinci dünya toplumlarında özel mülkiyet merkezi düzenleyici rolünü kaybetmekteydi.

John Berger yakın zamanda Internet üzerinden borsa işlemleri yapan bir şirket olan Selftrade ile ilgili Fransa'da yayınlanan bir reklam hakkında yazdı. Reklamda saf altından bir çekiç ve elmaslar ile süslenmiş bir orak altında, "Ya borsa herkese kazandırıyorsa?" yazıyordu. Buradaki mesaj açık. Reklama göre günümüzde borsa eşitlikçi komünist hayali gerçekleştiriyor ve herkes katılabilir. Berger bir karşılaştırma yapmayı önerir: "Bugün saf altından yapılmış bir gamalı haç kullanan bir iletişim kampanyasını hayal edebilir misiniz? Elbette bu mümkün değildir. Neden? Çünkü gamalı haç potansiyel galiplerin işaretidir, mağlupların değil. Adaleti değil baskıyı çağrıştırır." Tersi şekilde orak ve çekiç ise, "tarih eşitlik ve kardeşlik için mücadele edenlerin yanında olacaktır" fikrini çağrıştırır. Tam olarak, baskın "ideolojilerin sonu" ideolojisi tarafından bu umudun öldüğünün ilan edildiği bir zamanda, paradigmatik bir sanayi-sonrası işletme (Internet üzerinden borsa işlemleri yapmaktan daha fazla sanayi-sonrası bir şey var mı?) bu umudu bir kez daha ateşler. Umut bir defa daha hayalet olup dolaşmaktadır. •

Arendt ve Devrim

Duygu TÜRK

"(...) politika alanında önceden öngörülemeyeni ve tahmin edilemeyeni aramak, politika alanında 'mucizeler' hazırlamak ve beklemek gerçekçiliğin elifbasıdır."
(Hannah Arendt, İnsanlık Durumu)

Devrim, güncel bir meseledir. Yalnızca Ekim Devrimi'nin *henüz* 100. yılını yaşadığımız için değil; dünya genelinde bir isyan dalgasıyla başlayan yeni yüzyıl her geçen yıl bir yeninin ihtiyacını daha fazla hissettirdiği ve kapitalizmin insanlığa verecek bir şeyinin kalmadığı artık daha sık duyulur olduğu için de böyledir bu. Fakat dahası var: Devrim, tüm olgusal istisnailiğine karşın, politik düşüncenin tam merkezinde duran bir *fikir*dir -bu anlamda, her daim günceldir. Politika, "birlikte ama nasıl?" yaşayacağımız sorusuna verilen yanıtların alanı ise, devrim, soruyu güncellemenin ve yanıtı inşa etmenin ikili momentine karşılık düşer -bu anlamda politikanın başat temasının aldığı bir biçimdir. Başka türlü de söylemek mümkün: Devrimi öncelikle ve yalnızca bir yıkım, eskiyi devirme anına özgülemek kavramı bulanıklaştırır -eğer öyleyse, devrimi herhangi bir çatışmadan, iç savaştan veya darbeden nasıl ayrıştırırız? Kitlelerin dahli meseleyi netleştirmez, çünkü örneğin faşizmin devrimin hanesine yazılamayacağını da biliriz -faşizm, kendisini daima *karşı*-devrimle özdeşleştirir. Öte yandan açık ki devrim, olağan bir siyasal rejim değişikliğiyle, birlikte yaşamın nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair verilmiş herhangi bir yanıtla da aynılaştırılamaz -yani, bir anayasa referandumundan söz etmiyoruzdur. Öyleyse nedir devrim fikrinin ayrıksı tarafı -yalnızca 'devirmek' ile 'yeni bir devri başlatmak' arasındaki kaçınılmaz kesişim anını içermesi mi?

Devrim sözcüğünün ve fikrinin yepyeni anlamlar kazadığı '68 Paris'inden bir sokak gösterisi...

Bu yazının konusu özel olarak Hannah Arendt'in "devrim üzerine" fikirleri ve aslında düşünürün de mesele ettiği şey bu, yani devrimin anlamına ilişkin bir çerçeve çizebilmek, böylece politik terminolojinin benzer terimlerinden ayrıştırmak ve atfettiği özgün anlamıyla devrimin güncelliğini yeniden işaret etmek. Bu kısa yazıda Arendt'in bu çabasının hakkını vermek, oldukça yüklü bir metin olan *Devrim Üzerine*'nin tüm çağrışımlarını izlemek olası veya gerekli değil. Önemli bulduğum bir temayla, 'evrensellik' nosyonunun rolüyle yetinmek, bu temaya temas edebilmek için de önce kimi varsayımları sıralamak isterim.

DEVİR DAİM

"Revolution" sözcüğünün Kopernik'in astronomik incelemesinin başlığı olduğu ve yıldızların yörüngesel hareketini anlattığı; sözcüğün 17. yüzyıl İngilteresi'nin "şanlı devrim"iyle ilk kez politikaya uyarlandığı kabul edilir. Fakat sözcük, bir 'sapmanın' onarılması olarak restorasyona karşılık gelmektedir henüz -yani, modern öncesi dönemde siyasal rejim değişikliklerini anlamlandırmada başvurulan modelin dışında bir anlam edinmemiştir bu aşamada. Bahsi geçen model, siyasal rejimlerin -tıpkı gök cisimlerinin yörünge hareketinde olduğu gibi- hesap edilebilir, öngörülebilir bir devir daim içinde olduğu kabulüne dayanır ve Platon'dan beri oligarşiden sonra demokrasinin, demokrasiden sonra tiranlığın baş göstereceği 'bilinir.' Aslında ille bir sıralama varsayılmak da zorunda değil; örneğin olgulara bakan Aristoteles 'geri dönüşler'in olduğuna da dikkati çeker ve fakat sonuçta bir rejimin karakteristikleri, eğilimleri, dayandığı ve yeniden ürettiği insan modeli, nereye doğru evrileceği bellidir. Döngüsel model bu anlamda 'feleğin çarkı' gibi işler; siyasal rejimlerin hareketinde öngörülemez bir unsur, hesap edilemez bir 'yenilik' yoktur; 'sapma'lar dahi döngüye dahildir. İşte bu kurguyu kırılmaya uğratan, yani 'feleğin çarkı'nı kıran, Fransız Devrimidir; eski'yi -tüm toplumsal yapısı, sınıfsal ilişkileri, değerleri, adlandırmaları ve politik temsiliyle birlikte- alaşağı etmiş ve yerine yeni'yi inşa etmeye girişmiştir. Böylece devrim, eski olandan keskin, şiddetli bir kopuş ile yeni bir toplum/insan/dünya 'yaratma' arzusunun, tarihsel akışa 'bilinçli, kasti' bir yön verme çabasının adı olmuştur. Öyleyse Fransız Devrimi hem yeni'yi, hem de çarkı kırarak yeni'yi yaratan özneyi sahneye çıkarmıştır -*özne* ve *yenilik*.

Bu genel varsayımın kimi çatlaklarının olduğu görülmez değil: Fransız Devriminden önce politik özne yok mudur? Veya, bu iki unsur, yani tarihin akışına yön veren özne *ile* tanımı gereği önceden verili veya öngörülebilir olmayan, şimdiki zamanda bir icatçı-

lığı işaret eden "yenilik" nasıl birarada varolabilir? Fransız Devriminin beş yıla yayılan çalkantılı macerası, biliyoruz ki, hemen her aktörün başlangıçta sahip olduğu fikirlerin, programın da değiştiği, süreç içinde öngörülemez biçimde devindiği bir dönemdir -yani başından beri olaylara yön veren/verebilen sabit bir 'bilinçli özne'den bahsetmek hakikaten mümkün müdür? Sanırım bu sorulara yanıt üretebilmek ancak varsayımı yenilemekle mümkündür: Devrimi, özne ve yenilik nosyonlarına "evrensellik" kavramını katarak düşünmek gerekir. Aslında rejimlerin döngüsünden çıkış ancak bu yolla, yani evrenselliğe referansla mümkündür; politik öznenin varlığına rağmen rejim döngüsünün yenilik üretemeyişinin nedeni de bu olsa gerektir. Öyleyse baştan alalım.

Platon'un neredeyse Fransız Devrimine dek bir şekilde referans olmayı sürdürmüş olan siyasal rejimler tablosu, değişim her ne kadar bozulma anlamını taşısa da, sürekli bir devinimi tespit eder. *Politeia*'daki anlatı, bir istisna hariç, rejimlerin kendilerine içkin niteliklerdeki dönüşüm sonucu bir sonraki rejime yavaş yavaş evrildikleri -aslında kapanmayan- bir çemberdir. Dönüşüm yavaş, yumuşak, kendiliğindendir; sonraki rejim bir öncekinin içinde olgunlaşır ve böylece rejimin baskın karakteri de adı da değişir. Örneğin savaşçı üstünlük ve şan-şöhret arzusunun hakimiyetiyle karakterize olan timokrasi, bu arzunun zenginlik arzusuna dönüşmesiyle yerini oligarşiye bırakır. Dolayısıyla 'geçiş' sürecinin belirgin bir öznesi yoktur fakat her bir rejimin 'insan modeli' ayrıntılarıyla resmedilebilir. Yüzyıllar sonra Montesquieu'nun adlandıracağı üzere, her siyasal rejim insanların karakterlerini, davranışlarını belirleyen bir 'ilke'ye dayanır ve aynı zamanda bu ilkeyi, bu ilkeye göre eyleyen insan modelini yeniden üretir. Örneğin, oligarşide hakim tutku zengin olmak ise, demokraside özgür olmaktır. Rejim ve insan modeli eşleşmesi açıktır; döngü her bir momentte bu eşleşmeyi sergiler ve dolayısıyla 'yeni' bir şey beklenmez -sürpriz yoktur.

İstisna, oligarşi ve demokrasi arasındadır. Bu 'geçiş' istisnaidir çünkü döngünün diğer uğraklarındaki yumuşak ve kendiliğinden geçiş, burada yerini oligarklar ile demos, zenginler ve yoksullar arasında bir 'karşı karşıya geliş'e bırakır. Çatışmalı bir karşılaşma, veya 'devrime benzer' karşılaşma ancak burada kendini gösterir ki Aristoteles bu konuda daha açık sözlüdür: "bir kişinin aynı anda olamayacağı iki şey vardır: zengin ve yoksul." Yani uzlaşmazlık bu iki pozisyon arasındadır; Aristoteles *polis* içinde farklı roller üstlenen çeşitli gruplardan söz edilebileceği ve fakat siyasal birliği oluşturanın iki temel sınıf olduğu konusunda da nettir: mülk sahipleri ve mülksüzler. Türkçe'ye "devrim" olarak çevrilen, aslında "iç çatışma" demenin daha doğru olacağı *stasis* kavramını en temelde oligarklar ile demos'un karşı karşıya gelişine özgülemesi elbette tesadüfi değildir. Bu bize, döngüsel şemadan devrime devreden bir unsur çıkarsayabileceğimizi de gösterir -uzlaşmaz karşıtlığın tarafları bellidir ve dönüşümün "özne"si demos'tur. Fakat yine de demokraside "yeni" bir şey yoktur; demokrasinin insan modeli de tiranlığa evrileceği de 'öngörülebilir.' Nedir Platon'u bu denli öngörülü kılan şey? Aslında çok açıktır: demos bir sınıftır ve demokrasi bir sınıf iktidarıdır. Dolayısıyla demos'u demos yapan tikel çıkarlar, ihtiyaçlar, arzular, değerler veri alındığı ölçüde, demokratik bir rejimin nasıl işleyeceği gündelik yaşama varana dek hesap edilebilir. Kısacası, rejimlerin devri daiminde, her uğrakta, çıkarlar-değerler-pozisyonlar sabit kalır; değişen sadece yönetimden alınan 'pay'dır. Yani döngü, kimseyi değiştirmeyen bir döngüdür.

Bu 'kısır' döngüyü bir de Fransız Devriminin dünyada sarsıntı yaratan şiarıyla karşılıklı düşünelim: "eşitlik-özgürlük-kardeşlik". Böylesi bir formül, her sınıfın verili pozisyonunda kalacağı, sadece yönetimden aldığı payın değişeceği bir hale referansla karşılanabilir değildir. Bu iddianın özgünlüğü ve yeniliği, tikel ve kısmi olanın yeniden ihya edilmesine olanak tanımamasında yatar; çünkü eşitlik-özgürlük-kardeşlik, sabit ve tikel pozisyonların temas edemeyeceği şeyi, yani evrensel olanı işaret eder. Denilebilir ki devrimin hemen başlangıcında formüle edilen bu büyük iddia, telaffuz edenlerin sınırlı niyetlerinden bağımsızlaşıp "herkes" tarafından 'ciddiye alındığında' devrim radikalleşmiş ve yeninin icadının sahnesi olmuştur -*sans-culottes*'un "mülk esasına dayalı yurttaşlığı", kadınların cinsiyete dayalı yurttaşlığı, "siyah Jakoben" diye bilinen Haitililerin ise köleliği 'imkan-

sızlaştırdığını' ilan ettikleri, hep bu evrensel şiardır. Devrim, insanların zihninde böyle anlamlanmış, insanlar evrensel iddiayı ciddiye alarak devrimde kendilerine yer açmışlardır. Bir sonraki aşamada, 1871 Komününde "evrensel cumhuriyet" adıyla sahneye çıkan da aslında aynı "yeni insanlık", yani, 'eşit ve özgürlerden oluşan bir evrensel küme' iddiasıdır. Lenin'in Ekim 1917'den hemen önce altını kalın kalın çizdiği şey de farklı değildir: Demokrasi -veya aynı anlama gelmek üzere proletarya diktatörlüğü- hala bir sınıf iktidarı olmakla bir devlet biçimidir -'döngünün parçasıdır' diye tercüme edelim biz- ve devrim, ancak sınıfları yani tikel pozisyonları ortadan kaldıran bir tümellik iddiası-hedefi taşıdığı ölçüde devrimdir. Her durumda döngü, ancak evrensel olana referansla kırılabilir ve yeninin icadı ancak bu yolla mümkündür ki bu, evrenselliğin taşıyıcısı olmaya soyunan tikel öznenin de kendisini yenilemesi, aslında iptal etmesi, anlamına gelir. Enternasyonal'de dendiği gibi, "*hiçbir* şeyiz, *her şey* olalım!" iddiası, hiyerarşi yapılandıran ayrıcalıklara sahip olmamakta eşitlenmeyi işaret eder; tabi olan öznenin bu kez hükümran olacağını değil, -süreç, geçiş vs tartışmalı olsa da- tabi ve hükümran olma pozisyonlarının ilgasını anlatır. Yönetimden alınan payda değişiklik yaratan öznenin varlığı, yeni'yi yaratmaya yetmez; devrimi, olağan bir rejim değişikliğinden ayrıştıran şey, doğrudan bu pay edişi ortadan kaldırmayı hedefleyen bir evrensel şiara sahip olmasıdır.

BAŞLANGIÇ: ŞİDDET Mİ, YOKSA SÖZ MÜ?

Eğer durum buysa, yani devrim fikrinin özgünlüğü özne-yenilik-evrensellik arasındaki ilişkide yatıyorsa, denilebilir ki Arendt'in devrim kavrayışı ilginç biçimde bu üç nosyona da yönelttiği itirazla şekillenir. Arendt hem özneyi sınırlandırır, hem de yeniliği görelileştirir ve sanırım bu, evrensellik taşıyan herhangi bir iddiaya olan mesafesinden kaynaklanmaktadır. Öyleyse tersinden de söylemek mümkün: Arendt'in yaklaşımı, evrensellik nosyonu ile devrim fikrinin arasını açmada sergilediği kararlı çabayla, bu ikisinin içkin ilişkisini de işaret etmiş olur.

Devrim Üzerine, iki devrimci 'geleneği' -Fransız ve Amerikan Devrimlerini- birbirinden ayrıştırma, devrimle ilişkilendirilebilecek temaları bu iki örnek arasında pay etme çabasıyla şekillenen bir metin. Arendt için devrimi modern siyasal sahneye özgü kılan şey, baskıdan, tiranlıktan "özgürleşme" biçimindeki her zaman var olmuş arzunun -yani 'isyan'ın- yanına "özgürlüğün barınabileceği yeni bir yer inşa etme hevesi"nin eklenmiş olmasıdır. Bu yeni bir siyasal sahne kurma arzusu, yani devrimin kurucu rolü, aynı zamanda "yeni, başlangıç, şiddet" temalarını da meselenin odağına yerleştirir. Ne var ki tutarlı biçimde özgürlüğü amaçlayan, özgür yurttaşların üzerinde eyleyeceği siyasal sahneyi kurabilen ve anayasa-kurumlar eliyle koruma altına alabilen yalnızca Amerikan Devrimi olmuştur. Fransız Devrimi ise özgürlük hedefinden sapmış, "toplumsal sorun"u çözmeye ve halkı yoksulluktan kurtarmaya soyunmuştur. Amerikalılar 'kurucu', Fransız devrimciler ise 'kurtarıcı' olmaya çalışmışlardır -fakat kurtarıcılık, gerçekte, sefalet karşısında duyulan apolitik bir acıma duygusunu, yoksullara yönelik bir 'doğal iyilik' atfını ve insanı 'doğal ihtiyaçları' üzerinden eşitlemeyi (aslında zorunlu ihtiyaçlar alanına 'indirgemeyi') beraberinde getirmiştir. Böylece özgürlüğü hedeflemek yerine tarihin veya doğanın zorunluluklarına tabi olmak olumlanmış, bu tabiyeti de 'sefilleri kurtarmak' gibi bir misyonla meşrulaştırmak mümkün olmuştur. Yani Fransız Devrimi hızla insan özneler arası siyasal bir girişim -iknaya, müzakereye dayalı yeni bir siyasal sahneyi inşa etme çabası- olmaktan çıkmış; insan üstü ve karşı konulamaz bir gücün kendini dayattığı öznesiz bir sürece dönüşmüştür. Fransız Devriminin, hem devrimcilerin hem izleyicilerinin zihninde bir 'kasırga' gibi veya önüne çıkanı sürükleyen coşkun bir 'sel' gibi canlanıyor oluşu da gerçekte özneleri silen niteliğini gösterir. Öte yandan bu 'kasırga', eski rejimi yerle bir etme yıkıcılığı nedeniyle, eskinin tüm dayanaklarından keskin bir kopuş olma iddiası taşıması nedeniyle aynı zamanda devrimci aktörü mutlaklaştırmaya yarayan bir rol de üstlenir. Devrim, mutlak bir başlangıç noktası gibi, verili olan ne varsa onu kökünden kazımaya yeltenir; kendisini yeni düzenin mutlak otoritesi ve uygulayıcısı olarak kurar. Böylece devrimciler, doğal veya tarihsel zorunlulukların 'taşıyıcısı' olarak 'silinirken', aynı anda da yeniyi inşa etme sürecinin 'egemenleri', veya

diktatörleri olurlar. Oysa Amerikan örneği, baştan sona, insanlar-arasındadır; karşılıklı 'söz vermenin' alanındadır; devrimciler kendi aralarında 'sözleşerek' durumu kuralsız bir 'doğa durumu' olmaktan uzak tutmuş, böylece sürecin ne zorunluluk seli tarafından sürükleneni ne de mutlak egemeni olmamayı başarmışlardır. Devrimin kurumsallaşabilmesi de bu sayededir; Amerikalılar Roma'ya uzanan bir referans silsilesi ile her kuruluşun bir 'yeniden kuruluş' olduğunun -yani hiçbir yeniliğin mutlak bir sıfır noktası olmadığının- örneğini sergilemişler, böylece de gerçekte yeni ve biricik bir kuruluşu koruma altına almayı sağlayabilmişlerdir. Tutarlı biçimde özgürlüğü hedefleyen Amerikan Devrimi, Arendt'in gözünde, egemenlik-mutlaklık-zorunluluk arasındaki ilişkiyi çözüp geri durabilen, yerine cumhuriyetin kamusallığını, kamusal alanın çoğulluğunu geçirebilen bir başarı öyküsüdür. Oysa Fransız geleneği, Ekim Devriminde yeniden canlanmış ve fakat aynı akıbete uğramış, özgürlük hedefinden sapmıştır.

Arendt'in burada ne yaptığı açık: Devrimin imlediği yenilik ve başlangıç olma mefhumlarını, *mutlaklaştırılmadıkları ölçüde* olumlayıp Amerikan Devrimiyle özdeşleştirmek; mutlak olanı, şiddeti ve -devrim sözcüğünün astronomik kökeninden devralınan- "karşı konulamazlık" veya zorunluluk mefhumlarını ise Fransız Devriminin siciline işlemek. Şöyle de söylenebilir: Arendt kavramsal ve olgusal düzeyde problemli gördüğü tüm nitelikleri geleneklerden birinin, Fransız Devriminin hanesine yazıp diğerini, yani Amerikan geleneğini idealleştirmekte ve yeniden biçimlendirdiği haliyle de devrim kavramına sahip çıkmaktadır. Fransız Devriminden çıkan sonuç, kendisine mutlak bir başlangıç noktası yaratmaya ve yoksulluğu, yani toplumsal sorunu, siyasal düzlemde çözmeye çalışan her devrimci girişimin terör felaketi ile sonuçlanacağıdır. Amerikan Devrimi ise "en büyük Amerikan icadı" olarak egemenlikten vazgeçmeyi miras bırakmıştır -egemenlik, tiranlıkla eş görülmüş ve yerine federal ilke geçirilmiştir. Öyleyse mesele, devrimin modeli addedilen Fransız örneğinin yerine, unutulan oysa aslında devrim adını hak eden yegane örnek olan Amerikan modelini işaret etmektir. Aslında, devrimin özgünlüğü, özgürlüğü sürekli

Arendt kavramsal ve olgusal düzeyde problemli gördüğü tüm nitelikleri geleneklerden birinin, Fransız Devriminin hanesine yazıp diğerini, yani Amerikan geleneğini idealleştirmekte ve yeniden biçimlendirdiği haliyle de devrim kavramına sahip çıkmaktadır. Fransız Devriminden çıkan sonuç, kendisine mutlak bir başlangıç noktası yaratmaya ve yoksulluğu, yani toplumsal sorunu, siyasal düzlemde çözmeye çalışan her devrimci girişimin terör felaketi ile sonuçlanacağıdır. Amerikan Devrimi ise "en büyük Amerikan icadı" olarak egemenlikten vazgeçmeyi miras bırakmıştır -egemenlik, tiranlıkla eş görülmüş ve yerine federal ilke geçirilmiştir.

kılacak bir anayasa ve anayasal kurumlar inşa etmeyi başarmakta yatıyorsa, Fransız Devrimi yeterince devrimci bile değildir. (Arendt'in gözünde karşı-devrimin hiç suçu yoktur.)

Arendt, "başlangıç"a şiddeti değil, sözü yerleştirmeye, insanlığın öyküsünün buradan da yazılabileceğini söylemeye çalışmaktadır -belki buna, politika ile şiddet arasındaki 'kadersel' bağı çözmeye yönelmiş yeni bir kurgu üretmek de denebilir. Ne var ki bu girişim, evrensel bir vaadi taşıyan -veya şöyle diyelim- tüm insanları evrensel bir iddiaya davet eden bir geleneği olumsuzlamakla sonuçlanır.

KATKILAR VE SORUNLAR

Elbette bu kurgu, Arendt'in özgürlük ve zorunluluk alanları arasında çizdiği keskin çizgi, *vita activa*'nın faaliyet alanları arasında varsaydığı ilişkisizlik ve egemenlik nosyonuna yönelttiği keskin itiraz gibi düşünsel pozisyonunu boydan boya kat eden kabullerle biçimlenir. Problemler de büyük ölçüde aynı yerden türer: 'Toplumsal sorun' olan yoksulluğu çözme girişimini, "zorunlulukların siyasal alanı istilası" addedebilmesi örneğin, alanlar arasında kati ayrımlar yapma çabasının bir uzantıdır. Bunlar kolaylıkla tespit edilebilir. Fakat tam da bu tespitlerin devrim

bahsinde altı çizilmesi gereken anlamı, bana kalırsa, Arendt'in evrensellik nosyonuna karşı tutumunda yatar: Arendt evrensellikte herhangi bir politik kapasite görmediği içindir ki eşitlik-özgürlük-kardeşliği yoksulların dilinden duyduğunda bunu ancak herkesi 'doğal' ihtiyaçlar düzeyinde aynılaştırmak olarak anlamlandırabilir. Başka türlü de söylemek mümkün: Evrensellik, politik olarak inşa edilebilir, yani yapay bir üretim olamıyorsa ancak doğal zorunluluklara referansla 'aynılaştırmanın' veya zorun alanında işlevselleşebilir. Yani, Arendt'in gözünde evrensel iddia bir toplumun içinde formüle edildiğinde 'en altta', minimumda eşitlenmek -insanı hayvani biyolojisine indirgemek veya kölelikte sabitlemek- anlamına gelir; diğer toplumlar karşısında dile getirildiğinde ise evrensel iddianın taşıyıcısı ancak militer bir dayatmanın, zorun aktörü rolünü oynayabilir. Demos'un, onu demos yapan tikel niteliklerinin ötesine geçerek bir siyasal aktör olabilmesi Arendt için büyük ölçüde hiç doğmamış veya fazlasıyla riskli bir ihtimaldir. Emek ile emekçi arasında nadiren ayrışan bir özdeşlik kurma eğilimi, öznelerin evrensel olana referansla oldukları şeyden başka bir şeye dönüşebilme kapasitesine sahip olduklarını göz ardı etmesine de neden olur. Jakoben Saint-Just'ün 'mutluluğu Avrupa'da yeni bir olgu' olarak ilan etmesinde örneğin, Arendt yalnızca zorunlu ihtiyaçların ahlaki olarak ihyasını görebilir ve fakat mutluluğun özgürlüğü içerdiğine, özgürlüğün tümel bir özgürlük olması gerektiğine prim vermez. Olgusal düzeyde bunun karşılığı olarak Fransız Devriminde alt sınıfların, kölelerin, kadınların gerçekte politik alanın 'nasıl kurulacağına' dair müdahalelerinden bahis açmayışı, dahası Komünden 'geçerken' söz etmekle yetinişi düşünülebilir. Politik bir karşılığı da var kuşkusuz; Arendt evrenselliği politik bir kategori addetmediği ölçüde, Fransız Devrimine karşı muhafazakar kabulleri formüle etmiş olan Burke'ün de yanında saf tutar. (Arendt'in "insan hakları" bahsinde geliştirdiği son derece etkileyici eleştiri, bana kalırsa başka bir bahistir.)

Arendt daima olgular üzerine yazar ve tarihçilerin sıklıkla olguları çarpıtarak 'hikaye anlattığı' eleştirisine maruz kalır. Bu eleştirinin haklılığı bir tarafa, Arendt'in akıl yürütüşünden öğrenilecek daima çok şey vardır. Bu aklın *Devrim Üzerine* yaptığı katkılar da son derece değerlidir. Söylemeye gerek yok ki devrim ile şiddet arasında zorunlu olduğu varsayılan ilişkiyi bozma, her devrimin bir devrim ve karşı-devrim sarmalında boğulma kaderine karşı teorik önlemler alma çabası tek başına üzerine düşünülmesi gereken bir düzlemdir. Katkılar çoğaltılabilir: Devrimi bir kurucu eylem olarak ve kurucu eylemi siyasetin tanımlayıcı unsuru olarak tanımlaması, tüm devrimlerde kendiliğinden oluşan konsey sistemini kalıcı kurumlar olarak önermesi, eşitlik ve özgürlüğü doğal değil politik düzeyde anlamlandırma ısrarı gibi. Arendt'in yaklaşımındaki sorun, Rousseau'dan Robespierre'e ve Saint-Just'e devrolan transparanlık ve doğallık yüceltmelerinin yarattığı "ahlakçılık" riskine, veya kendi başına yoksulluğun merhamet, mağduriyet, öfke sarmalı yaratma ihtimaline dikkati çekmesi değildir kuşkusuz. Tersine bana kalırsa tüm bunlar da önemli birer uyarı niteliğindedir. Fakat sorun, Arendt'in evrensel olanı olumsuzladığı ölçüde, bizi döngünün bildik, tikel pozisyonlarına sabitleyen tutumunda, yani devrimin, öznenin kendisi için imlediği dönüşümü olanaksızlaştırmasındadır. Yani, evrensellik mefhumunda politik bir potansiyel görmeyişinin, evrensel olanı zorunluluk düzeyine indirgeyici bir tehdit olarak anlamlandırışının yarattığı ironik sonuçta. •

Anti-Stalinist Sanat

Benjamin, Şostakoviç ve Hikâyenin Sonu

Susan BUCK-MORSS
Çeviri: Abdurrahman AYDIN

Temmuz 1997'de Amsterdam'da ilki gerçekleştirilen Uluslararası Walter Benjamin Derneği Kongresi'nde yapılan sunum. "Devrimci Zaman: Öncü ve Avangart" başlığıyla şurada yayınlanmıştır: Benjamin Studies, Studien 1, ed. Helga Geyer-Ryan (Amsterdam: Rodopi) 2002.

Uluslararası bir Walter Benjamin Kongresinde akademisyenler olarak burada toplanmış olmamıza ilişkin ironiye işaret eden ilk konuşmacı ben değilim. Ama Büyük Düşünürün kendisini açımlamak üzere şunu söyleyeceğim: Pek çok Benjamin konferansı yapılıyor, fakat hâlâ iyi bir Benjamin konferansı ile bunun kötü bir örneği (bizzat kendisinin verdiği örnek Faust'un bir film versiyonuydu [V 573]) arasında büyük bir fark bulunuyor. Uluslararası Walter Benjamin Derneğinin yöneticilerinin meydana getirdiği muazzam pozitif enerji sayesinde, bu, özellikle iyi bir konferans oldu. Genel oturumların son konuşmacısı olarak onlara hepimiz adına teşekkür etme fırsatını değerlendirmeme izin veriniz.

Fakat insan merak etmeden duramıyor. Kendisini reddetmiş bir akademi için, bu akademi tarafından, bu akademide, durmak bilmeden bütün bir deha kültü düşüncesini küçümsemiş bir Büyük Düşünürü kutlamak üzere düzenlenen bir Uluslararası Walter Benjamin Konferansı, üstelik de çok fazla zaman geçmemişken küresel güçler –Benjamin'in insanın teknoloji potansiyellerini zapt etmiş olmaktan sorumlu tuttuğu güçler– tarafından kolaylaştırılmış bir konferans, bu fazlasıyla çelişkili bir fenomen değil mi? Ve eğer böyleyse, bunun ne olduğuna, yani burada ne yapmakta olduğumuza dair çelişkileri aydınlığa kavuşturacak diyalektik bir kavrayış geliştirilebilir mi, ya da en azından bunun çabasına girmekle mi mükellefiz? Elbette bu, 'diyalektiğin' ne anlama geldiğini bildiğimiz varsayımını da içeriyor ki adında 'diyalektik' sözcüğü geçen iki

Walter Benjamin Bibliotheque National'de (1937)

kitap yazdıktan sonra ben hâlâ diyalektiğin ne olduğunu bildiğimden emin değilim.

Genel olarak Frankfurt Okulunun ve özel olarak da Walter Benjamin'in, bu yüzyıla damgasını vuran ve hâlâ hayranlık uyandıran, hatta şimdilerde eskisinden de daha büyük bir hayranlığı tetikleyen teorilerindeki bir veçhe –buna diyalektik diyelim– radikal, toplumsal-devrimci bir siyaset ile ilerleme olarak 'tarihe' yönelik mutlak bir güvensizliği birleştirmeleridir – yani önceden karşıtlık içerisinde oldukları düşünülen iki konumu birleştirmeleri: Tarihsel ilerlemeye inananlar geleneksel olarak sosyalist solda yer alanlardı ve buna karşılık sağcılar, toplumsal muhafazakârlar ise tarihin seyrinin nostaljik eleştirmenleri durumundaydılar. Fakat bu yüzyılda, devrimci siyaset ve tarihsel kötümserlik bir araya gelmiştir, çünkü entelektüel bütünlük başka türlüsüne imkân vermeyecekti. Biz konuşurken gıcırdayarak kendi kapanışına toslamakta olan ve yoksulların dualarına bir yanıt olarak kapitalizme ya da aklın bir gerçekleşimi olarak tarihe yönelik sarsılmaz bir kanıyı hâlâ ayakta tutan yirminci yüzyıl çekilir, yaşanır bir yüzyıl değildi. Küre üzerindeki her anakarada çok sayıda karşıt örnek bulunmaktadır. Her etnik grubun ve her dünya uygarlığının içerisinde insan zulmü fazlasıyla vardır ve bunlar ister baltayla ve palayla isterse de gittikçe artan bir teknolojik incelmişlikle gerçekleştirilsin, barbarca niteliklerini muhafaza etmektedirler. Bu arada bu siyasal olayların bulanık arka planı olarak yoksullar ile zenginler arasındaki ekonomik açıklık varlığını sürdürürken, [tarihin kazananı olduğu aşikar olan] kapitalizmin yeni küresel örgütlülüğünün artık özür dilemeye bile tenezzül etmediği bir durum, bir cehennem çıktı ortaya. Böylelikle, eğer tarihsel 'ilerlemenin' ortaya koyduğu şey kapitalizmse ve kapitalizm de toplumun makul bir örgütlenmesini sunamıyorsa, insan kendisinin karşı konulmaz bir biçimde Benjaminci ya da Frankfurt Okulununkine paralel bir konumda buluveriyor.

Karşı konulmaz bir biçimde... Burada siyasal çoğulculuğu kasten reddediyorum (üniversitedeki hocalarımdan birinin –elbette tesadüf olmayarak, Nazi Almanya'sını geride bırakmış sosyalist bir göçmendi– bir keresinde söylemiş olduğu üzere, "Liberaller o kadar açık fikirliler ki zihinleri ortalığa saçılıyor").

Bu nedenle tekrarlamama izin verin: Entelektüel bütünlük, bizden, hem kapitalizmin hem de tarihsel ilerlemenin radikal bir eleştirisiyle meşgul olmamızı talep ediyor. Bu, toplumsal konumların bir çoğulluğundan –ırkın, cinsiyetin, etnisitenin, post-kolonyal durumun vb. inşası– hareketle yapılabilir, fakat konforlu bir biçimde de yapılamaz. İster artık yerleşikleşmiş, dünyayı dolaşan at sinekleri durumundaki Benjaminci akademisyenler olalım, isterse de şimdilik bunların peşi sıra dolanan genç hayranlar durumundaki geleceğin Benjaminci akademisyenleri olalım, eğer fazla konforluysak, sorunun bir parçası olduğumuz anlamına gelir bu. Finansal konforsuzluktan ziyade entelektüel konforsuzluğa gönderim yapıyorum; bu ikisi sıklıkla birlikte beliriyor olsalar da. Ayrıca özellikle dinleyiciler arasındaki daha genç Benjamincilere, kendilerini sürekli bir konforsuzluğun içinde bulan, Walter Benjamin'in yazılarındaki entelektüel radikalliğin ve siyasal-varoluşsal bütünlüğün çekimine kapılmış (öyle umalım), ama yine de, entelektüel bakımdan en fırsatçı ve tedbirli adaylar için ayrılmış bulunan akademideki birkaç iş için çılgınca bir mücadele veren bu insanlara konuşuyorum. Bu, özellikle de, üniversite sisteminin özel olarak fonlanmış kurumlardan yönetildiği, bugünün şirketleşmiş dünyasındaki her türlü 'iyi' iş pratiğini kucaklayan Birleşik Devletler üniversiteleri için geçerlidir: Öğretim kadrolarını azaltmak, öğretim üyelerinin yüklerini çoğaltmak, kârı azaltan, 'yetersiz' bölümleri kapatmak, bölüm çalışanlarının yerine elektronik makineler getirmek, müşteri haline getirilmiş öğrencilerin ödemelerini yükseltmek ve en radikal değişim olarak kadroları ortadan kaldırmak suretiyle, varoluşsal bakımdan zayıf genç araştırma görevlisi ve doktorları daha düşük ücretlerle çalıştırmak üzere günümüzün özerk hocalarının yerine getirmek. Eğer bu şirket mantığı, kendisinin meydan okunmaksızın devam ederse, durum katlanılmaz bir hal alacaktır. İyice daralan akademideki özgür düşünceli entelektüel hayatın verdiği ödünler, çok büyük düzeylere ulaşacak, bir şeylerin patlamasına neden olacaktır. Böylesi bir durumdan yarar sağlayanların da garantisi olmayacaktır. Durum biraz biz entelektüellerin kolektif olarak –belki bir sınıf olarak bile denilebilir bunu– ne yapacağına bağlı. Kolektif sınıf eylemi için kullanılan isim şimdiye kadar sosyalist nitelikliydi. Terimin eski haline döndürülmeye ihtiyacı var. Sosyalist siyaseti yakın geçmişin bir kalıntısı olarak kapı dışarı edenlere karşı, diyalektik, daha doğrusu Hegelci bir epistemolojik noktaya işaret etmeme izin veriniz: Sosyalizm biçimleri icat edilmeye devam edecek, çünkü kapitalizmin mantığı bunu talep ediyor. Kapitalizmin çarpık mantığı sosyalist alternatiflerin vazedilmesini kaçınılmaz kılıyor, çünkü bu alternatifler olmaksızın insan aklı tatmin bulamaz.

Bizim gibi güvenli bir şekilde akademide olanlar için zorlu görev, bir sonraki kuşağa radikal düşünce geleneğini aktarmak biçimindeki kendi kendine dayatılmış, diyalektik bir talebe yanıt verme görevidir. Talebin diyalektik olmasının nedeni açık çelişkisinde yatmaktadır: Bir geleneğin aktarılması nasıl olur da radikal bir edim olur? Bu sorunun yanıtı, bir tarih felsefesini zorunlu kılıyor. Formel bakımdan hangi disiplinden geliyor olursak olalım, akademide bulunup da geçmişin metinlerini okuyan bizler, hepimiz, biraz da tarihçiyiz; en azından konumlanışımız itibariyle tarih melekleri durumundayız. Yüzümüz geçmişe dönük bir halde, geleceğe doğru hareket ediyoruz.

Bu görev doğrultusunda, Benjamin'in tarih felsefesini bu kadar kullanışlı kılan şey, bu tarih felsefesinin tarihselcilik ve evrenselcilik ikiliklerini reddetmesidir. Tarihte anlam ne Von Ranke'nin "wie es eigentlich gewesen ist" ("Nasılsa öyleydi") önermesinde dile gelen şeydir, ne de tüm zamanlar boyunca erişilebilir durumda olan ve değişmeden kalan transandantal bir hakikattir.[1] Tarihsel anlam geçicidir; geçmişe şimdiye, olguların gerçek durumuna olduğundan daha bağımlı değildir geçmişe. Bu nedenle akademik bir alıştırma içerisinde, bir vakitler insansı bir ırk Mars'ta yaşamışçasına yaklaşılamaz tarihe. Bizler tarihin içerisindeyiz ve tarihin zamanı henüz sonuna gelmiş değil. Her iki geçici doğrultuda –geçmiş ve şimdi– tarh yaparız. Yaptığımız ya da yapmadığımız şeyler şimdiyi yaratır; bildiğimiz ya da bilmediğimiz şey-

1 Bk . *Pasajlar*: "Tarihin, şeyleri 'gerçekten oldukları gibi' gösterdiği kanısı 19. Yü yılın en güçlü uyuşturucusuydu" (N3,4). "Bu sunumların ilişkisini kestiği hakikat kavrayışı 'Hakikat kaçıp gitmeyecek ve bizi terketmeyecek' ifadesinde dışa vurulmaktadır" (N3a, 1).

Tarihin nedenselliği, zamansal bir süreklilik üzerindeki ardışık adımlar olmaktan ziyade nachträglich'tir; ertelenen eylemdir. Biz söz konusu nedenselliği geçmişteki olaylara anlam yüklemek suretiyle şimdide üretiriz ve bu, çok büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirir. Geçmişte ne gördüğümüz ve onu nasıl betimlediğimiz çok büyük önem taşır. Aynı zamanda, tarihin potansiyel inşaları neredeyse sonsuz olduğu için -ve şimdinin denizi de sınırsız olduğu için- hangi yoldan gitmenin daha doğru olacağını önceden bilmemiz imkânsızdır.

ler de geçmişi inşa eder. Bu iki edim, geçmişi inşa etme tarzımızın şimdiki gidişatı nasıl anladığımızı belirlemesi bakımından birbiriyle ilintilidir. Benjamin'in bir metaforunu kullanırsak, dünya tarihinin rüzgârı geçmişten eser; sözcüklerimiz yelkenlerimizdir; sözcüklerimizin düzenlenme biçimi onları kavramlar olarak belirler (V 591-92, N9,6, N9,8). Tarihin nedenselliği, zamansal bir süreklilik üzerindeki ardışık adımlar olmaktan ziyade nachträglich'tir; ertelenen eylemdir. Biz söz konusu nedenselliği geçmişteki olaylara anlam yüklemek suretiyle şimdide üretiriz ve bu, çok büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirir. Geçmişte ne gördüğümüz ve onu nasıl betimlediğimiz çok büyük önem taşır. Aynı zamanda, tarihin potansiyel inşaları neredeyse sonsuz olduğu için –ve şimdinin denizi de sınırsız olduğu için– hangi yoldan gitmenin daha doğru olacağını önceden bilmemiz imkânsızdır. Doğrusu, belki de daima tarihin olgularının değil de bu olguların ilintili oldukları yolların altını oyarak, bu yolları içine alarak görünür olmalarını sağlayan takımyıldızlarını daima değiştirerek hep başka bir yolun arayışında olmaktır sorumluluğumuz.

Takımyıldızları. Benjamin'in metaforlarından bir diğeri olan bu sözcük, onun erken dönem metafizik yazılarını geç dönem materyalist yazılarına bağlıyor. Benjamin'in hakikat teorisinde merkezi bir rol oynayan bu metafor, bana göre çok üretken bir fikir durumunda. Eğer yıldızları sayı bakımından adeta sınırsız, varlıkları bakımından neredeyse zamansız ampirik veriler –olgular ve geçmişin kırıntıları– olarak anlarsak, akademisyenler olarak bizim bilimsel görevimiz de onları keşfetmek (bu itibarla belirtmeliyim ki ben hâlâ arşiv çalışmasına inanan biriyim) olarak belirir; buna karşılık felsefi ve buradan hareketle de siyasal (Benjamin gibi ben de bu terimleri eşit tutuyorum) görevimiz ise hakikatin (bu sözcüğü kullanmamıza olanak tanıyan şey arşiv çalışmasıdır) değişik biçimleri olan 'takımyıldızları' üreterek, şimdiki zamanımızda okunabilir olan bu kırıntıları ve olguları rakamlarla birbirine bağlamaktır. Benjamin, bizlere, ideal bir toplumda bütün yıldızların içerileceğini ve her takımyıldızının okunabilir bir çehreye kavuşacağını söylüyor. Fakat bizim toplumumuzda durum böyle değil. İktidar göklerin görünümünü çarpıtmakta; devasa teleskoplarını belirli bölgelere odaklayarak bunların önemini abartmakta, diğerlerini o kadar baskıcı bir biçimde tıkamaktadır ki bunlar görünür olamamaktadır. Bu türlü bir iktidar yalnızca devlet tarafından dayatılmakta değildir. Disiplinlerimizin tam da yapısına yerleşmiştir bu iktidar; bu disiplinlerin kendileri de abartıcı aygıtlar durumundadırlar ve yalnızca zamanın gelgitlerine uyum sağlamak için odaklarını hafifçe kaydırarak, yeni keşiflerin, kendilerinin zaten şemalandırılmış olan söylem takımyıldızları içerisine kaydedilmelerini teşvik ederler. Biz entelektüeller, onların astrolojik işaretleriyle bağlı olmayı reddettiğimizde eleştirel bir faillik pratiği sergilemiş oluruz. Fakat olguları (yıldızları) göz ardı ederiz ve kendimizi riske atarak bizzat kendi zamanımızın cereyanlarını da göz ardı ederiz – eğer yelkenlerimizi akımın tersine doğru açmak istiyorsak risk daha da büyür. Bir kere daha Benjamin'in yaklaşımının terimleriyle söylersek, kadınların tarihinin, siyahların tarihinin vb. diğer takımyıldızlarını üretmek için yeterli değildir bu. Bu çalışmaların gün yüzüne çıkardığı olgular, kültürel sürekliliği parçalamak ve onun yerine de yeni bir sürekliliği yerleştirmemek amacındadır.[2] Bunlar kendinde son durumunda değillerdir, daha

2 Irving Wohlfar , "Smashing he Kaleidoscope" başlıklı yazısında bu noktayı güçlü bir biçimde vurgulamaktadır. Ed. Michael P. Steinberg, *Walter Benjamin and the Demands of History*, Ithaca (Cornell Universi y Press) 1996 içinde, ss. 198, 204-5.

ziyade, bizzat kendi zamanımızda dümenimizi kendilerine göre yönlendireceğimiz yıldızlardırlar ve yelkenlerin düzeni ile yolculuğun doğrultusunu bile henüz keşfedilmemiş şeyler olarak bırakırlar.

Bu fikrin ruhuyla, geçmişin kuytularından çekilip çıkarılmış kırıntıların şimdi ile yeni takımyıldızları oluşturmak üzere girdiği ilişkinin ışığıyla, tarihin göklerine ilişkin olarak Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından açılan farklılaşmış görüş biçiminin, Benjamin'in kendi biyografisi ile [eğer böyle bir şey söylenebilirse] sol-devrimci hareketin biyografisi arasında nasıl da farklı bağlantı hatları kurabileceğimizi gösterdiğini ileri sürmek istiyorum.

Geleneksel olarak yerleşikleşmiş disiplinlerde bizlere Walter Benjamin'i Batı Avrupa'nın tarihsel gelişimleri bağlamında anlamamız öğretildi: Avrupa Marksizm'i, Fransız Sürrealizmi, Weimar kültürü ya da Alman-Yahudi entelektüel düşüncesi içinde. Bizzat kendi çalışmalarım da bu geleneğin bir parçası durumunda. Fakat Benjamin'in kendisi kendi tarihsel bağlamını bu sınırlı Soğuk Savaş üslubu içerisinde deneyimlemedi. Ona göre, en azından 1924'te Asja Lacis'i tanıdıktan sonra, yakıcı entelektüel meseleler, etnik ya da coğrafi konumdan bağımsız olarak sol-kanat entelektüel pratikler içerisinde dövülmüştür.[3] Ve bu pratiklerin sorunlu da olsa en yoğun yaşandığı yer Sovyetler Birliğiydi. Gershom Scholem'in, 1026-27 kışındaki Moskova seyahati sırasında Benjamin'in Sovyet sosyalizmine ilişkin "bütün yanılsamalarını yitirdiği" yönündeki ısrarını kabul etmem mümkün değil[4] (Scholem'e verdiği onca söz rağmen Kudüs'e ve geç dönem çalışmalarından birinin başlığının hasret çeken bir biçimde Central Park olmasına rağmen Frankfurt Okulunun ardı sıra New York'a hiç gitmemiş olmasına rağmen Moskova'ya gitmiş olduğunu hatırlatmama izin veriniz). Benjamin'in Scholem'e karşı yazdığı yazılar, Sovyet sosyalizminin onun düşüncesi açısından önem taşımayı sürdürdüğünün kanıtlarını içermektedir. 1930'ların ortalarında, Moskova'daki konukluğundan on yıl sonra Benjamin'in çalışmaları, Sovyet sanatçıların on yıldan uzun bir zamandır sürdürdükleri eleştirel tartışmalara yönelik bir ilgi ve farkındalığı ortaya koymaktadır. Bunu doğrulayan tek şey, Komünist bir organizasyon olan Paris'teki Faşizm Araştırmaları Enstitüsünde 1934'te yapmış olduğu "Üretici Olarak Yazar" başlıklı konuşması değildir.[5] 1935'te yazdığı ve ilk olarak 1936'da yayınlanan, kendisinin büyük bir gururla "materyalist sanat teorisi" (VI 814) olarak ilan ettiği yazı da doğruluyor bunu; fakat Birleşik Devletlerde hâlâ kültür endüstrisinin iyiden iyiye siyaset-dışılaştırılmış bir savunusu olarak okunuyor bu metin. Elbette "Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit" (Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı) başlıklı yazıdan söz ediyorum. Bu yazıda ve daha açık olarak da *Pasajlar*'a eklediği kısımlarda, Benjamin yeni teknolojilerin sanatı 'yaratıcı formlardan'[6] hangi yollarla özgürleştir-

3 Benjamin'in Sovyetler Birliğindeki entelektüel tartışmalara ilişkin derin bilgisi 1924'te Asja Lacis'le ilişkisiyle başlamıştır. Lacis'in entelektüel ve politik tutkusunun Benjamin üzerinde derin bir etki bıraktığını bu konuda çalışan herkes teslim etmektedir. Girdikleri politik tartışmaların bir sonu gelmiyordu. Lacis'in bir tiyatro yönetmeni olarak kendi pratiği Benjamin için burjuva tiyatrosuna karşı kendi komünist alternatifinin bir örneği durumundaydı. Lacis'le konuşmaları bittikten sonra Benjamin bu konuları Bertolt Brecht'le (tanışmalarını 1929'da Lacis sağlamıştı) tartışmaya devam etti. Yine aynı düzeyde önemli bir başka mesele de Benjamin hep yakın ilişki içinde olduğu kardeşi Georg'un 1920'lerde Alman Komünist Partisine girmesiydi. 1933'te tutuklanmış, fakat salıverilmişti ve 1930'ların ortalarında yeraltı basını için çalışmayı sürdürmüş; Almanca yayınlanan Halk Cephesi için İngilizce, Fransızca ve Rusça makaleler çevirmiş; ayrıca Temmuz 1935'teki 7. Dünya Komünist Enternasyonal Kongresinde çevirmenlik yapmıştı. Georg ikinci kez tutuklanmış, hapse mahkum edilmiş ve ardından da Mauthasen Toplama Kampına gönderilmiş ve 1942'de burada hayatını kaybetmişti. Walter Benjamin "politik alter-egosu" olarak da betimlenmiştir. Bkz. Momme Broderson, *Walter Benjamin: A Biography*, trans. Malcolm R. Green and Ingrida Ligers, ed. Martina Dervis, London [Verso] 1996, 208-9)

4 Gershom Scholem, Önsöz, *Walter Benjamin in Moscow Diary*, ed. Gary Smith, trans. Richard Sieburth, Cambridge/Mass. (Harvard University Press) 1986, s. 6.

5 Benjamin'in editörü Rolf Tiedemann, Benjamin'in Paris'teki Enstitüde böyle bir konuşmayı gerçekten yapmış olduğuna dair bir kanıt bulamamış olduğunu belirtmektedir; fakat Benjamin'in mektuplarında bu metni bu konuşma için hazırlamış olduğu iddiası bulunmaktadır (bkz. II, 1460-2).

6 Bkz, *The Dialectics of Seeing: Walter Benjamin and the Arcades Project*, Cambridge/Mass. (The MIT Press) 1989, ss. 124-5 / *Görmenin Diyalektiği: Walter Benjamin ve Pasajlar Projesi*, çev. Ferit Burak

diğini betimler; şüphe götürmez bir biçimde Bolşevik avangardın "ayrı bir disiplin olarak sanatın tasfiyesine dönük eğilimin"[7] teknolojik olarak üretilmişliğini onaylamasını yankılayan bir betimlemedir bu. Benjamin'in sinemanın bilişsel potansiyeline epistemolojik bir soruşturma kipi olarak ayrıcalık tanıması, örneğini Dziga Vertov'un sinemasında, *Kameralı Adam*'da (1929) bulur.[8] Benjamin'in Sanat Yapıtı üzerine yazısı 1920'lerin ortalarında Rus avangartlarının "üretim sanatı" –sanatın endüstriyel üretim aracılığıyla gündelik hayata girmesi– adını verdikleri şey karşısında olumlu bir tutum takınırken, Üretici Olarak Yazar yazısı ise Rus Konstrüktivistlerinin türettiği bir terim olan "sanatçı-mühendis" fikrini ödünç alır ve bu terimi, kültürel üretimin teknik aygıtlarını "yeniden işlevlendirmek" yönündeki kendi çağrısını tanımlamak üzere kullanır.[9] Bu yazılarda Benjamin bireysel deha kültünü reddeder ve kültürel üreticiler ile tüketiciler topluluğu arasındaki iş bölümünün çöküşünü ilan ederken, 1920'lerde Parti'nin kültürel elitizmine karşı "yaratıcı amatörlüğü" savunan proleter kültür örgütlenmelerinin, Proletkült'ün konumunu yankılar.

Benjamin, Devrim sonrası Rusya'da epey okunan[10] Charles Fourier'ye yönelik saygısından tutun da Meyerhold ve Eisenstein gibi Sovyet tiyatro ve sinema yönetmenleri arasında dönen biyo-ritim ve biyo-mekanik tartışmalarını merak uyandırıcı bir biçimde yankılayan kendi mimesis ve inervasyon teorilerine kadar, Sovyet avangardıyla pek çok ortak ilgiye sahipti.[11] Hatta Benjamin'in Bertolt Brecht'i dehşete düşüren eksantrik nesne teorisi, yani insan-biçimli nesne teorisi –nesneler bize bakarlar ve biz onların bakışlarını geri onlara çevririz– bile avangartların kapitalist metaların yerini alacak 'sosyalist nesne' üzerine ütopyacı spekülasyonlarına[12] çarpıcı bir şekilde benzemektedir. Rodchenko 1925 yazında Paris'ten (burada l'Exposition internationale des art décoratifs[13] etkinliğine iştirak etmekteydi) Moskova'ya yazdığı mektupta bir tür sosyalist 'aura'dan söz ediyordu. Bu aura içerisinde "şeyler kucaklayıcı bir hal alıyorlar, kişinin arkadaşları ve yoldaşları haline geliyorlar ve kişi de nasıl güleceğini, nasıl mutlu olacağını ve şeylerle nasıl konuşacağını öğreniyor."[14]

Elbette Benjamin'in hiçbir metni, ne Sanat Yapıtı ve hatta ne de Üretici Olarak Yazar, Sovyetler Birliğinde ayrıntılı bir şekilde anlaşıldığı ve Komintern tarafından uluslararası düzeyde yaygınlaştırıldığı biçimiyle sosyalist gerçekçiliği kabullenmektedir. 1926'da Moskova'yı ziyaret ettiğinde de olduğu üzere, Benjamin hiçbir zaman sosyalist sanat pratiğini Komünist partinin resmi çizgisiyle eşitlememiştir. Fakat Sovyet sanatçılar da yapmadılar bunu; ne 1926'da, ne de 1936'da, böyle davranmalarının cezası, belirli durumlarda, korkutucu derecede şiddetli olmasına rağmen. Batılı tarihçiler ile Sovyet tarihçilerin olağanüstü arşiv çalışmalarıyla yakın dönemde gerçekleştirdikleri katkı, Batı'nın Komünist sanata dair sahip olduğu basitleştirici Soğuk Savaş anlayışının, yani en tepedeki liderlikten dogmatik bir şekilde dikte edilen bir şey olarak Komünist sanat anlayışının düzeltilmesi . Gerçekten de Franco Borsi gibi akademisyenler, eskiden 'totaliter sanatın' ayırt edici nitelikleri –anıtsalcılık, neo-klasizm, tekrarlama

Aydar, Metis, İstanbul, 2015.

7 Ivan Puni (1919), aktaran Christina Lodder, *Russian Constructivism*, New Haven (Yale University Press) 1983, s. 48

8 Meyerhold'un Gogol'ün *Müfettiş*'inden uyarladığı ihtilaflı prodüksiyon karşısındaki tepkisi için bkz. *Moscow Diary*, pp. 32-34 (*Moskova Günlüğü*, çev. Cemal Ener, Metis, İstanbul, 2014). Benjamin'in Eisenstein'ın Potemkin Zırhlısı filmi üzerine görüşleri için bkz. II, ss. 751-55

9 Walter Benjamin, Understanding Brecht, trans. Anna Bostock, giriş Stanley Mitchell, London (NLB) 1966, s. 102 (*Brecht'i Anlamak*, çev. H luk Barışcan & Güven Işısağ, Metis, İstanbul, 2014). Bir mühendis olarak yazar imgesi Benjamin'in 1926 tarihli metni olan *Tek Yönlü Yol*'da belirir.

10 Fourier'in 'phalanteries'inin 100. yıldönümü Paris'te 1932'de kutlandı. Devrim sonrası Rusya'da Fourier'in önemi için bkz. S. Frederick Starr, *Melnikov: Solo Architect in a Mass Society*, Princeton (Princeton University Press) 1978, ss. 50-51.

11 Bkz. 8. Dipnot.

12 "Baktığımız bir nesnenin aurasını algılamak, onu, karşılığında bize bakabilir kılmak anlamına gelir" (*Illimunations*, s. 188). Brecht'in Benjamin üzerine düşünceleri konusunda bkz. *Dialectics of Seeing*, s. 246; sosyalist nesne teorisi için Christina Kaier'in aşağıda zikredilen kitabına bkz.

13 Tasarımı, mimar Melnikov tarafından yapılmış olan Sovyet Köşkünde, Tatlin'in Üçüncü Enternasyonal Anıtının bir maketinin yanı sıra Rodchenko'nun "İşçinin Okuma Odası" da burada sergileniyordu.

14 Aktaran Kaier, "Rodchenko in Paris," October 75 (Winter 1996), s. 30.

aracılığıyla düzenleme– olarak tanımlanan öğelerin 1930'ların Avrupa'sındaki, diktatörlüklerin yanı sıra demokrasilerdeki sanat çalışmalarında da bir hayli yaygın olduklarını açıkça göstermişlerdir.[15] Yeni araştırmaların açığa çıkardığı bir olgu, Sovyetler Birliğinde kültür ile siyaset arasında bulunan karmaşık ilişkiler olgusu (örneğin Brandon Taylor'ın[16] hazırladığı iki ciltlik muhteşem çalışma ya da 1992'de New York'taki Guggenheim'da açılan şu muhteşem Büyük Ütopya[17] (The Great Utopia) sergisi, elbette sergi kataloğuna yapılan yazılı katkılar da dâhil olmak üzere) bizlerin geçmişe ilişkin görüşlerini tartışmasız bir biçimde değiştirmektedir. İster Bolşevik avangarda hayranlık duyalım, ister duymayalım, reel sosyalizm içerisindeki kültür ve siyasete ilişkin tekyönlü görüşümüzü terk etmeye mecbur ediliyoruz. Bu, geçmişin acılarının en azından bir kısmının kefaretini mümkün kılabilir; Sovyetler Birliğindeki devrimci bir kültür üreticileri kuşağının bizim zamanımız için anlamlı olacak bir biçimde kurtarılabilmesi manasında bir kefaretin sözünü ediyorum. Yalnızca Kahramansı Yıllarda (1917-1922) değil, ayrıca 1920'ler boyunca ve hatta 1930'ların başları boyunca, tartışmaların ve pratiklerin çokluğu ve çeşitliliği, Benjamin'in "sanatın siyasallaşması" yönündeki çağrısının bir iflas olmaktan çok uzak olduğuna, aksine günümüzün sanatçılarının keşfine bile çıkmadığı "tarih-sonrası" zenginlik potansiyellerine sahip bulunduğuna işaret ederek, şimdiki pratikler için yeni miraslar oluşturma yolunda sayısız üretken imkân sunmaktadır. Bu keşif cesaretlendirilmelidir, çünkü günümüzün sözde "politik" sanatı, Sovyet avangardının daha önceki çalışmalarıyla kıyaslandığında, acınası derecede sönük ve esinden yoksundur.

Bu bağlamda, şimdi Batı Almanya'da Münster Üniversitesinde profesör olan Rus göçmeni Boris Groys'un etkili çalışmaları üzerine eleştirel bir söz geliştireceğim. 1988 tarihli *Gesammtkunstwerk Stalin* kitabı, ironik bir biçimde ve Stalin'in avangart sanatçılara yönelik zulmüne rağmen, bu sanatçıların bütünüyle dönüşmüş, sosyalist bir toplum ve bu toplum içinde yerleşik yeni bir insan yaratmak yönündeki ütopyacı toplumsal amaçlarını yürürlüğe koyanın ve böylelikle de avangart sanatçıların şevkle (ve bir tür ön-totaliterlik içerisinde) başladıkları işi tamamlayanın bizzat Stalin olduğunu ileri sürerek bütünüyle yeni bir 'takımyıldızı' üretmişti.[18] Groys'un takımyıldızındaki sorun, bizzat kendisinin, şikâyetçi olduğu totaliter mantığın bir örneği olmasıdır. Bütün ineklerin gri olduğunu – bütün toplumsal ütopyacı kültürel projelerin içsel olarak totaliter olduğunu– ileri sürerek tartışmayı kapatmakta ve politik sanatın toplam geleneğini görmezden gelmektedir. Onun sunduğu muhasebede, ampirik araştırmaların keşfetmekte olduğu yeni malzemenin heyecan verici teçhizatına yer yoktur. Olgular, yıldızların kendileri, Groys'un kışkırtıcı eleştirisinin yakıtı durumundaki postmodern sinizme meydan okuyamaz. Groys eski mitleri parçalamak üzere yol alırken yeni olguların aydınlatıcı potansiyeli bu parıltının içinde kaybolup gitmektedir.

Öbür yandan, yakın dönemli araştırmalar Benjamin'in Moskova ziyareti sırasında yakın temas içinde olduğu entelektüellerin belirli bir çizgideki entelektüeller olduklarını açıklığa kavuşturmuştur; bunların, Benjamin üzerine çeşitli inceleme kitaplarında ima edildiği gibi, kültürel-politik bakımdan "iyi çocuklar" olduklarını söylemek zordur. Batıda daha önce yapılmış olan betimlemelerin aksine, 1920'lerin sonlarının Sovyetler Birliğinde kültür içindeki siyaset-dışılaştırıcı, sınıf-temelli-olmayan eğilimlere karşı konum alma durumu hiç de tepeden gelen bir şey değildi; bu, Stalin'in dikte ettiği bir durum değildi. Kültürel tahammülsüzlük durumu, daha ziyade, VAPP gibi organizasyonlarda yer alan sanatçıların bizzat kendileri tarafından ateşleniyordu ki Benjamin'in Moskova'da en çok temas halinde olduğu kişi olan Bernhard Reich bu organizasyonun bir üyesiydi ve Benjamin ziyareti sırasında neredeyse her gün buraya uğramıştı. 1920'de kurulan VAPP

15 Franco Borsi, *The Monumental Era: European Architecture and Design 1929-1939*, New York (Rizzoli) 1986.

16 Brandon Taylor, *Art and Literature under the Bolsheviks*, 2 vols. London (Pluto Press) 1992.

17 *The Great Utopia: The Russian and Soviet Avant Garde, 1915-1932*, New York (Guggenheim Museum) 1922.

18 Boris Groys, *Gesammtkunstwerk Stalin: Die gespaltene Kultur in der Sowjetunion*, trans. from Russian by Gabriele Leupold, Munich (Carl Hanser Verlag) 1988.

Öbür yandan Benjamin, bir öncülük fikrini içeren zaman görüşünü hiçbir zaman kabul etmemiştir. Sonuç olarak, kültürel çoğulculuğa yönelik tahammülsüzlük, yargısal mahkumiyetler olarak 'ilerici' ya da 'gerici' denkleminin ucuz retoriğine geri düşürülemezdi. Bunlar, malzemeye ilişkin fenomenolojik deneyim içerisinden, aktüel koşullar -Benjamin'in ömrünün son on yılında bu aktüel koşullar, faşizmin "olağanüstü hali"ydi- göz önünde bulundurularak ileri sürülmeliydi.

(Vserossiiskaya Assotsiatsiya Proletariskikh Pisatelei – Rusya Proleter Yazarlar Birliği) 1926-27'nin atmosferi içerisinde gittikçe daha aşırılıkçı bir tutum geliştirmiş ve kültürel sesi tekelleştirme ve muhalefeti susturma yönünde proletarya sınıfı adına mücadeleye girişmişti. Revizyonist tarihçi Sheila Fitzpatrick'e göre VAPP "yazın alanındaki sert çizginin başlıca aktörüydü." Fitzpatrick VAPP'ı "genç, atılgan, agresif, öz-bilinçli bir biçimde Komünist ve eski yazınsal entelejiansiyaya düşman olmaları bakımından da *proleter*" biçiminde tarif etmektedir[19] (Benjamin de henüz yalnızca otuzlarının ortalarındaydı). Onların konumu, Stalin'in onaylamadığı bir karşıtlık konumuydu; dilde sadeleşmeye karşı çıkıyorlardı; fakat yine de Stalin, Fitzpatrick'in de gösterdiği gibi, bu grubun enerjisini oportünist bir tarzda kullanmıştır.

Söylemek istediğim şu ki Benjamin'in en çok ilişki içerisinde olduğu Komünistler liberaller değil, radikallerdi; sanatlardaki yalnızca belirli eğilimlerin ilerici olduğuna inanıyor ve ifade özgürlüğü adına argüman geliştirmiyorlardı. Benjamin'in tarih felsefesi, bu bağlam içinde daha da anlamlı hale gelmektedir. Çünkü gerçek şu ki sanatçıların en avangart olanları, 1920'lerin söylemi içindeki tarihsel zaman biçimindeki öncü kavrama adanmış durumdaydılar (bunun ilginç bir istisnası belki de Malevich'tir);[20] yani avangart ve öncü zamansallıkların bir bileşimini benimsemiş durumdaydılar – iki ucu bir araya gelmez bir bileşim, çünkü avangart zamansallık köklü bir biçimde anarşist nitelikliydi ve Lenin (1918 Nisan'ına kadar) Parti'nin bu konumla yan yana gelmesine yalnızca kısa bir süreliğine izin vermişti. Öbür yandan Benjamin, bir öncülük fikrini içeren zaman görüşünü hiçbir zaman kabul etmemiştir. Sonuç olarak, kültürel çoğulculuğa yönelik tahammülsüzlük, yargısal mahkumiyetler olarak 'ilerici' ya da 'gerici' denkleminin ucuz retoriğine geri düşürülemezdi. Bunlar, malzemeye ilişkin fenomenolojik deneyim içerisinden, aktüel koşullar –Benjamin'in ömrünün son on yılında bu aktüel koşullar, faşizmin "olağanüstü hali"ydi– göz önünde bulundurularak ileri sürülmeliydi.

Farklı zamansallıklar meselesi önemli ve ben de bu konuya geri dönmek istiyorum. Fakat önce, Benjamin'in çalışmalarında Sovyetler Birliğindeki tartışmaların uzun süre taşımış olduğu önemi dikkate almanın doğruluğunu ortaya koymak üzere bir felsefi örnek daha vermeme izin verin.[21] Bu, Benjamin'in 1936 tarihli yazısıyla ilgili: Hikâye Anlatıcısı. Benjamin'in akademik okumalarında sıklıkla karşılaştığımız bir durum var: Benjamin'in hikâye anlatıcılığının devrinin sona erdiği yönündeki teorisini geliştirdiği bu yazıda tartıştığı hikâye anlatıcısının gerçekte kim olduğunu soruşturmak pek az insanın aklına geliyor. Bu hikâye anlatıcısı, Dostoyevski'nin çağdaşı bir 19. yüzyıl yazarı olan Nikolai Leskov'du ve Leskov'un hikayeleri, taşralı arka planını geride bırakmış bir insanın perspektifinden geleneksel Rusya hakkındaydı.[22] Ve Benja-

19 Sheila Fitzpatrick, *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*, Ithaca (Cornell University Press) 1992, s. 104.

20 Malevich, 1920'lerden itibaren, yalnızca edimsel zamanda bir 'gelişme' önerisi getirerek, kendi resimlerinin kronolojisini kasten birbirine karıştırmıştır. Fakat bu müdahalesine rağmen Malevich'in üslubu döngüsel bir zamansallık biçimini almış ve geç dönem resimlerinin üslubu ve içeriği, savaş-öncesi çiftçilik temasına tekrar yaklaşmıştır; bir oto-portre de dahil olmak üzere son çalışmaları ise Rönesans kıyafetleri giymiş gerçek kişiler biçimindeydi.

21 Bu örneği Cornell Üniversitesi Bölgesel Planlama Bölümünden Jennifer Tiffany'ye borçluyum.

22 Bkz. Hugh McLean, *Nikolai Leskov: The Man and His Art*, Cambridge/Mass. (Harvard University Press) 1977

min yorumcuları Leskov'u okumaya karar verdiklerinde bile Benjamin'in artık tarihsel olarak mümkün olmadığını düşündüğü bir kültürel üretim biçiminin tipik örneği olarak neden başka pek çok mümkün örnekle değil de Leskov'la ilgilendiğini anlamayacaklardır. Ancak Leskov, çağdaş tartışmalarda Almanların dediği gibi hâlâ 'aktuell'dir.[23] Ve Benjamin, *Passagen-Werk* ile fazlasıyla meşgul olduğu için bu yazı üzerinde çalışmak konusunda "gar keine Lust" (pek de istekli olmadığını) itiraf etmiş olmasına karşın, Mart 1936'da –tam olarak, katı bir çizgiyi benimsemiş olan Sovyet sanatçıları ile Sovyet liderliği arasındaki bir çatışmaya, militan devrimci avangartla özdeşleşmiş olan Sovyet besteci Dmitri Şostakoviç'in Leskov'un hikâyelerinden birini müzikleştirmesinin bir sonucu olarak Leskov'un da adının karıştığı bir sırada– *Orient and Okzident* dergisi için "Hikâye Anlatıcısı"nı yazmayı kabul etmiştir.

Hikâye (ve Şostakoviç'in operasının adı), Mtsensk İlçesinin Leydi Macbeth'i, büyüleyicidir. Başkişi olan Keterina İzmailova bir açıdan tipik bir 19. yüzyıl kahramanıdır: Tutkuyla âşık olur ve bu aşk hayatını tüketir. Fakat bir başka açıdan da bu tipik kahramanın tam karşıtıdır; 19. yüzyıl kurgusunda öngörüldüğü üzere basitçe ölmek yerine, bu kadın, Rönesans dönemindeki adaşı gibi, aşk için öldürür. Bir âşığı (kocasının uşağıdır bu âşık) olduğunu fark eden kayınpederini öldürür. Bir şamdanla vurarak kocasını öldürür ve (aşığının da yardımıyla) koca tarafından bir akrabasını boğar. Aşığının yeni kız arkadaşını (bu defa aşığının yardımı olmaksızın) öldürür. Ve ancak bundan sonra, dördüncü kurbanını Volga'nın buzlu sularına atmak için onunla boğuşurken kendisi düşer suların içine. Fakat 1930'larda çok büyük bir ihtilafa neden olan şey Leskov'un hikayesinin sansasyonel teması değildi. Buna neden olan şey, daha çok, Şostakoviç'in modernist, anlatı-sonrası sunum biçimiydi.

Opera 1934'te Leningrad'da ilk gösterimini yaptığında çokça beğenilmiş; müziksel ve teatral yenilikleri nedeniyle resmi basın tarafından göklere çıkarılmıştı. Sergei Eisenstein bu operayı, bütün bir mizansenin nasıl üretilip inşa edileceği konusunda bir örnek olarak derslerinde kullanmaya başlamıştı.[24] Fakat Ocak 1936'da Stalin ile Molotov, Bolşoy Tiyatrosunun İkinci Kumpanyasında Moskova'da gerçekleştirilen bir performansa katıldılar. İki gün sonra Pravda gazetesi şiddetli bir biçimde operanın avangart bir ucube, "müzikten ziyade bir keşmekeş" olduğunu duyuruyordu.[25] Şostakoviç'in kendisi de afallamış, sarsılmıştı. Opera Avrupa'da ve Amerika'da da zaten sahneleniyorken, hadise uluslararası bir tanıtım haline dönüşmüştü.[26] Bu bağlam içinde Benjamin'in Hikâye Anlatıcısı'ndaki (Pravda'daki kınamadan iki ay sonra yayınlanmıştı) argümanı, çağdaş Komünist sanatı Sovyet devletinin liderlerinin modernizm-karşıtı siyasal eleştirilerine karşı savunmak amacını güdüyordu. Bu, Benjamin araştırmacılarının Hikâye Anlatıcısı üzerine sunduğu genel yorum olan modern-öncesi bir edebi formun geçip gidişini işaretlemekten çok farklı bir gündeme tekabül etmektedir.

Fakat tartışmayı burada sonlandırmak çağdaş yorumları eleştirmek için tarihsiciliğe başvurmak olur ve bu seçeneğin kendi içinde uygunsuz olduğunu zaten söylemiş bulunuyorum. Daha da ötesi, Benjamin'im Şostakoviç üzerine dönen çekişmeye dâhil olma niyetinin olduğu konusunda hiçbir kanıtımız yok; doğrusu buna ihtiyacımız da yok – eğer hakikatle ilgilenmiyorsak ki Benjamin hakikatin niyetlerden bütünüyle bağımsız olduğunu söylüyordu. Trauerspiel'in girişinde "Hakikat" diyordu, "niyetin ölümüdür."[27] Benjamin'in kendi müdahalelerini Sovyetlerdeki ihtilaflar bağlamında anlayıp anlamadığı sorusundan daha önemli olan, bizim meseleyi böyle anlamamızın verimli olabileceğidir. Ve böylesi bir takımyıldızı önerisi getirerek, söz vermiş olduğum üzere, zamansallık sorununa ve tarih felsefesine geri dönmek istiyorum.

Beni çeşitli zamansallık kavrayışlarının içerdiği siyasallıklar üzerine felsefi olarak

23 Benjamin, Leskov'u ilk olarak 1928'de, Leskov'un çalışma arının Alınanca bir edisyonu (II, 1277) aracılığıyla tanımıştı. Fakat öyle görünüyor ki Orient and Okzident dergisi, Mart 1936'daki yazının Leskov üzerine olmasını istemiştir.

24 Bkz. David Bordwell, *The Cinema of Eisenstein*, Cambridge/Mass (Harvard University Press) 1993, ss. 156-7.

25 Fitzpatrick, *The Cultural Front*, s. 187.

26 Bordwe , *The Cinema of Eisenstein*, s. 156.

27 "Die Wahrheit ist der Tod der Intention" (I 216).

düşünmeye iten şey Peter Osborne'un yakın zaman önce çıkan kitabı *The Politics of Time* (Zamanın Siyaseti) oldu; özelikle de bu kitabın benim Benjamin okumamı açıkça eleştiren bölümü oldu.[28] Benjamin'in devrimci zamanını "fenomenal düzeyde yaşanmış" bir kırılma, gündelik hayatın kesintiye uğraması ve böylelikle de Hegelci-Marksist kavrama –ve elbette Lenin'in ve öncü Parti'nin kavrayışına– damgasını vurmuş olan kozmolojik zamansallıktan köklü bir biçimde farklı oluşu konusunda söylediklerinde haklı olduğunu düşünüyorum. Fakat Osborne'un yaptığı gibi Benjamin'in zaman kavramını avangardın zamansallığıyla eşitlemek sorunludur – çünkü bu teorik ayrım gerçek tarihi yok saymaktadır ve bir Marksist, hatta Marksist bir filozof olarak Osborne'un bunu yapmaması gerekir. Osborne, 'şimdi'ye ilişkin Benjaminci deneyimin (Osborne belirsiz bir Heideggerci yönelimle buna "andaki-Varlık" diyor) "avangart deneyimin bir biçimi olduğunu" söylüyor; "çünkü avangart tarihin çoğunu geride bırakmış olması (...) anlamında tarihsel olarak en gelişmiş olan şey değildir."[29]

Ama eyvah ki bu, zaten tam da avangardın kendi kendisini anlama biçimiydi. Kısaca hatırlayalım: 'Avangart' terimi 19. yüzyılın ortalarında Fransa'da kullanılmaya başlandı.[30] O sıralarda hem siyasal hem de kültürel radikalliğe uygulanan bir sözcüktü ve bunların ikisi de bir Saint-Simonculuk ruhu içerisinde, bir ilerleme olarak tarih fikrini onaylıyordu. Yüzyılın sonlarına doğru, burjuva Paris'inde (Rus avangart sanatçılarının pek çoğu Devrim'den önce burada yaşamıştı) merkezlenmiş bulunan sanatsal modernizm ikliminde 'avangart' spesifik bir kültürel anlamla yüklendi. Bunların büyük çoğunluğunun (fakat tamamının değil) kendilerini siyasal olarak 'solda' kabul etmelerine karşın, terim zorunlu olarak siyasal bir duruşu içerimliyor değildi. Kurulu burjuva kültürüne yabancılaşmış olmak ve kültürel tarihin kesici ucunda yer almak anlamına geliyordu, fakat bu konumu herhangi bir siyasal partiyi destekleyerek bir noktaya bağlamak söz konusu değildi. Bununla beraber, en azından Rus avangardıyla birlikte, Ekim 1917'deki Bolşevik başarıyla böyle bir şey söz konusu olmuştur. Lenin bu devrimci olayı derhal kozmolojik bir zamansallığın terimleriyle eklemledi. Ekim dünya-tarihsel bir olaydı; burjuva Paris'in öncü bir rol oynadığı, ama bu rolün geçmişte kalmış olduğu devrimci bir sürekliliğin doruğuydu; Fransız Devrimi ve Paris Komünü yol üstündeki ilerici adımlar olarak görülüyordu. Bu tarih görüşü sanat aracılığıyla güvenceye alınacaktı: Lenin, 'sosyalizm savaşçılarının', Rusya'dan olduğu kadar Batı Avrupa'dan da birtakım tarihsel figürlerin –kent mekânlarında yükselecek kamusal anıtlarla bu figürler abideleştirileceklerdi– listesini oluşturarak bir Anıtsal Propaganda Planını yürürlüğe koydu. Bolşevikler, kendi kültürel programlarına avangardı da katmaya özen gösteriyorlardı (Plana Tatlin ve Korolev de dahil edilmişti). Sanatçıların genel tepkisi Ekim Devrimini desteklemek yönünde olmuştu, fakat entelektüel konumları belirsiz görünüyordu. Önde gelen avangart sanatçıların pek çoğu, siyasal söylemlerinde alenen 'anarşist' idi (bu, özellikle de 1918 baharında, Almanya ile yeniden beliren savaşın baskısı altında, Leninist önderliğin anarşizme karşı sert önlemlere[31] başvurduğu sırada böyleydi) ve 'radikal' sanatçılar arasında, yeni ortaya çıkmış olanları da dahil olmak üzere her türlü devletle aşırı yakın bir işbirliğine gitmenin yaratıcı özgürlük konusunda ödettiği bedele ilişkin kayda değer bir huzursuzluk söz konusuydu. Çatışmalı zamansallıkların siyasetinin önem kazandığı yer de burasıdır.

Tam olarak ilerleme-olarak-tarih biçimindeki entelektüel önyargı, kültürel üretimin radikallerini, siyasal devrim ile kültürel devrimin bir madalyonun iki yüzü gibi olmaları gerektiği varsayımına sürüklemişti. Avangartların, sanatın tarihsel varış yeri olduklarını yönündeki iddiaları, Parti'nin kozmolojik zamansallığına ram oluşlarıyla doğrulanmış oluyordu, fakat tam da bu jestin kendisiyle avangart sanat kendi 'hakikatini' tarihselleştiriyordu. Daha 1920'lerin ortalarında Rusya'da avangardın artık eskimiş olduğu konuşulu-

28 Peter Osborne, *The Politics of Time: Modernity and the Avant-Garde*, London (Verso) 1995, ss. 150-53.

29 Osborne, *Politics of Time*, s. 150.

30 Bkz. Linda Nochlin, "The Invention of the Avant-Garde: France, 1830-80", Thomas B. Hess & John Ashbery (ed.), *Avant-Garde Art*, London (Collier-Macmillan Ltd.) 1968 içinde, s. 5.

31 Hubertus Gassner, "The Constructivists: Modernism on the Way to Modernization", *Great Utopia* içinde, ss. 302-305.

yordu. Parti'nin gittiği doğrultuda gitmeyen her sanat tarihsel olarak, proleter olmaktan ziyade 'gericiydi', burjuvaydı ve bu nedenle de en nihayetinde karşı-devrimciydi. Sanatçılar siyasal öncünün kozmolojik zamanını bir kere kabul ettikten sonra, bunu kültürel anlamda devrimci olmanın Parti'nin başarılarını yüceltmek ve başarısızlıklarının üzerini örtmek anlamını alması izledi.

Sanatın toplumsal yaşamın içine dahil edilmesi yönündeki Konstrüktivist çağrıya rağmen, 'sanatı' aşırı bir ısrarla tutma, yani tarihsel ilerlemenin kozmolojik sürekliliğine paralel ilerleyen sanatın tarihsel bir sürekliliği fikrini muhafaza etme girişiminin tam da Bolşevik avangardı yok ettiği ileri sürülebilir. Ekim Devriminin ardından, burjuva avangardını damgalamış olan reddin saf jesti artık yeterli görülmüyordu. Sanatçılar, yüzlerini geçmişe değil de geleceğe dönerek, siyasal iktidarla birlikte muzaffer bir biçimde geleceğe doğru hareket ederek ölümcül bir tercih yaptılar. Tek tartışma, Tatlin ve Lissitzky'nin ileri sürdüğü, kronolojik bakımdan Komünist Parti'nin öncülüğü altında bulunan sanatsal pratiğin göreli hızı ya da Trotsky'nin "Sanat kendisini daima tarihin yük vagonunda bulacaktır" iddiası üzerineydi. Öncünün devrimci zamana ilişkin kozmolojik kavrayışını kabul etmekle, avangart, Osborne'un avangarda atfetmek istediği zamansallığı, kesintinin Benjaminci zamansallığını, kesintinin, yabancılaşmanın, durdurmanın zamansallığını terk etmişti – yani avangart pratiğin fenomenolojik deneyimini terk etmişlerdi. Bu sonuncusu, burjuva düzeninin altını oyan bir strateji olarak, fakat ayrıca gelecekte 'sosyalist' adını hak edecek her türlü toplumun kültürel pratiği açısından da köklü bir şey olarak anlaşılmalıdır. O halde devrimci zaman da tarihin kronolojik sürekliliğine sonsuza dek karşıt bir zamansal deneyim olarak, yani bizim çağımızda avangart maskesine bürünmüş modanın 'yeni'ye dair sürekli yinelenen jestine de sonsuza dek karşıt bir şey olarak anlaşılmalıdır. Zamanı kesintiye uğratan takımyıldızlarının daimi bir inşası olarak, şimdiki zamandan çıkarım yapmak suretiyle düşüncesiz bir biçimde geleceği öngören ekonomik ve siyasi liderlere dönük değişmez bir mücadele olarak, zamanın da metalar gibi modası geçebilir bir şey olarak görülmesi işine katkı sunan moda oluşturuculara karşı daimi bir karşıtlık olarak, sosyalist kültür ile avangart kültür bu zamansallığın terimleriyle yeniden düşünülmelidir.

Tarihin treninin yolcuları olarak imdat frenine ulaşmamızı sağlayacak ve erişimimiz dâhilinde bulunan biricik güç geçmişten –bizim çabalarımız olmazsa unutulacak bir geçmişten– gelen güçtür. Geçmişin özellikle unutma tehlikesiyle yüz yüze olduğumuz bir olgusu kültürel teslimiyet sürecinin gerçekleşmesine neden olan şu açık zararsızlıktır. Bu, basitçe, entelektüel trendleri takip etmek, piyasada rekabete girmek, uyumlu kalmak, gözde bir konumda kalmak meselesidir. Bizim zamanımızda bu, yirminci yüzyılın diğer tarihini, sosyalizmin "yenilmişliğinin" tarihini gözden çıkarmayı muazzam ve tözsel bir biçimde içerimlemektedir. Fakat bunu yapmak, ilerleme mitinin en yeni versiyonunu –tarih tarafından 'yenilgiye uğratılmış' olan Doğu'dakilerin Batı'nın muzaffer, yeni barbarlarına öğretecek hiçbir şeylerinin olmadığı biçimindeki yanlış kabul– kabul etmektir.

O halde, Tanrı aşkına, ne yapıyoruz biz burada? Entelektüel üretimin turnusol testi, dış dünyayı nasıl etkilediğidir; yoksa şu anda burada olduğu gibi akademik bir kapanım içerisinde nelerin olup bittiği değil. Benjamin'in kendisi de bir ölçüt olarak, sunduğu kavramların, "faşizmin amaçları açısından bütünüyle kullanılamaz nitelikte"[32] olduklarını belirtmiyor muydu? İçimizden biri, kendi çalışmalarının, sınıf sömürüsünün ayan beyan ortada olduğu fakat bunu tanımlaması gereken dilin yıkıntılar içerisinde kaldığı yeni dünya düzeninin amaçları bakımından bütünüyle kullanılamaz nitelikte olduğunu söyleyebilir mi? Hiç kuşku yok ki akademik mesleklerde ve terfilerde tercihler çalışmalarımızın sınıf mücadelesine yaptığı katkılara göre yapılsaydı hepimiz dehşete düşerdik. Fakat rahatsız edici hakikat şu ki bu tercihler çalışmalarımızın sınıf mücadelesiyle hiçbir ilgisinin bulunmaması temelinde yapılıyor zaten. Ve dostlarım, asıl sorun tam olarak bu. •

32 Benjamin, "The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction" (Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı) yazısına önsöz; *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, trans. Harry Zohn, New York (Schocken Books) 1969, içinde, s. 216.

Sosyalist Tahayyülü Yeniden Alevlendirmek

Ütopyacı Tasavvur ve İşçi Sınıfı Kapasiteleri

Leo PANITCH & Sam GINDIN
Çeviri: Ali İPEK & Onur ACAROĞLU

Birleşik Devletler'in nispeten başarılı sosyal demokrasisini örnek alan kıta Avrupa'sının refah devleti. Tam da ihtiyaç duyulan şey. Bu işi Amerikalılar gibi çözün. Avrupa'nın izlemesi gereken bu yol tarifi, yeni realizm için çağrıda bulunan *Economist*'ten ya da *Wall Street Journal* aracılığıyla konuşan Amerikan emperyalizminin sesi veya Tony Blair kabinesinin bir üyesinin özel görüşmesinde yakalanmış bir çalıntı söz değil. Bir zamanlar yaratıcı Marksizm'in canlandırılması için umut ve mesken olmuş *New Left Review*'de Avrupa için bir alternatif üzerine yayınlanan bir makalenin son satırları bunlar.[1]

Sosyalist tahayyülün bu dejenerasyonu solun içine sinmiş bir karamsarlığı yansıtıyor. Bu durum kendimizi içinde bulduğumuz daha genel bir siyasal bataklıktan hem etkileniyor hem de bu siyasal bataklık için bir miktar sorumluluk taşıyor. Daha iyi bir dünya imkânı için umudun engellendiği bir dönemde yaşıyoruz. Hayatlarını gözden geçiren ve bütün hepsi bu kadar mı diye merak eden insanlar bile kapitalizmin ötesinde bir yaşamı gerçekleştirmenin bir yolunu görmüyor ya da bunu gerçekleştirmeye yönelik herhangi bir girişimin sadece başka bir kabusla sonuçlanabileceğinden korkuyorlar. Bu güçten düşüren siyasal kötümserliği aşmak ve bir miktar dönüştürücü ihtimallerin hissini diri tutmak toplumsal değişim ile ciddi bir şekilde ilgilenen herkesin yüzleşmek zorunda olduğu en önemli meseledir.

1 James K. Galbraith, Pedro Conceição, and Pedro Ferreira, "Secrets of U.S. Economic Strength," *New Left Review* 237, September-October 1999.

1989 yılından itibaren Reel Sosyalizm deneyimlerinin birbiri ardına başarısızlığa uğraması, sosyalist tahayyülün de dünya çapında geri çekilmesine neden oldu.

Kimi zaman solda bugün alternatiflere yönelik bir ilgisizlik olduğu ileri sürülmesine rağmen, aslında son yıllarda ütopik hedefi yeniden düşünmeye ve yeniden formüle etmeye yönelen girişimlerin eksikliği çekilmemiştir. Sadece geçtiğimiz yıl önde gelen ilerici fikir adamları tarafından ortaya konan üç kitap bu tür bir projeye odaklandı. Fakat her biri farklı çağdaş düşünce akımlarından etkilenen bu eserler maalesef bugün daha ziyade ütopik düşünüşün cesareti kırılmış mahiyeti üzerine net bir bakış açışı sağlamaktadır.

Postmodernizmin tesirini yansıtan James C. Scott'un "Devlet Gibi Görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu?" kitabı ütopik ideali kurtuluş ve özgürlük açısından çok "incelikli bir şekilde ayarlanmış toplumsal denetimin" sınırlandırılması yönünden nitelendirir.[2] Tehlike, Sovyet kolektivizasyonu ve Tanzanya *Ujamaa* zorunlu köyleştirme (villigization) örneklerinde somutlaşan "yirminci yüzyılın devlet destekli büyük felaketleri"dir.[3] Bu nedenle Scott aşina olunan yerel kurumlara (aile, küçük topluluk, küçük çiftlik ve belirli iş kollarındaki aile işletmesi) inanır ve "el yordamıyla amaçları gerçekleştirme bilimi" ve "kopuk adımlarla ilerleme"ye geri döner. Öte yandan, "Recasting Egalitarianism: New Rules for Communities, States and Markets" kitabında arz-yönlü iktisadın harekete geçirdiği Sam Bowles ve Herb Gintis bize işçilerin sahip olduğu firmalar arasındaki rekabetin ütopyasını sunar.[4] Robert Unger'in "Gerçekleştirilmiş Demokrasi: İlerici Alternatif" kitabı ise sosyalist ütopyacı tasavvurun radikal demokrasisine en iyi şekilde olanak sağlayacak bir biçimde devletin yeniden yapılandırılması hakkında önemli şeyler söylemektedir.[5] Ancak bunun da temelini, Unger'in işçilerin ve "öncü" firmaların ihracata dayalı ortaklık

2 James C. Scott, Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed (New Haven and London: Yale University Press, 1998).

3 Çn. *Ujamaa* Swahili dilinde bir aileye mensup olma veya aile durumu olma anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Ujamaa, 1964-1985 yılları arasında Tanzanya başkanı J.K. Nyerere tarafından geliştirilen ve 'zorunlu köyleştirme' sürecinin altında gerçekleşen tarımın kolektivizasyonun merkezinde olduğu, aynı zamanda bankaların ve sanayinin kamulaştırılması gibi uygulamaları da içeren sosyal ve ekonomik politikalardır.

4 S. Bowles and H. Gintis, Recasting Egalitarianism: New Rules for Communities, States and Markets (New York: Verso, 1998).

5 Roberto Mangabeira Unger, Democracy Realized: The Progressive Alternative (New York: Verso, 1998).

stratejisinin iğvasına kapılması teşkil eder.

Bu tür alternatiflerin kurumsal içeriği sosyal demokrasinin ötesine geçtiği halde, aynı yenilgiyi kabul etme hali ve buna ilişkin aşırı ihtiyatlı pragmatizm müşterek kalmaktadır. Bunlar değişim ideasından vazgeçmedilerse de konuklarının büyüklüğünü yatağının boyuna sığdıran Yunan tanrısı Procrustes gibi, değişimin manasını sermayenin ve devletin yerleşeceği yere uyacak şekilde daraltıp kısaltırlar. Sonuç, Ernst Bloch'ın "soyut ütopyalar" olarak adlandırdığı şeydir: büyük vaatlerini yerine getiremeyecek kadar küçük ve oraya varmak için politik bir çizgiden yoksun dünyalar.[6]

Bütün sınırlarına rağmen eski zamanların ütopyaları en azından var olan toplumun değerlerine özünde meydan okuduļar. Yüzyıllar boyunca, ütopyacı yazarlar alternatifi seçilmiş kurumsal değişikliklerden ziyade başka türlü bir dünya olarak ifade ettiler. Marx'tan çok önce, özel mülkiyeti –ve dolayısıyla sınıfların varlığını- verili olarak kabul eden bir ütopyanın, ütopya olarak adlandırılmaya değer olmadığı konusunda ısrarcıydılar. "Eski büyük ütopyacı kitapların gücü", diyor Bloch, "hepsi neredeyse her zaman aynı şeyi söylemiş olmalarıydı: *Omnia sint communia*, her şey müşterektir" Thomas Moore'un (1516) Ütopya'sındaki başkahramanın açıkça öne sürdüğü gibi, "... özel mülkiyet tamamıyla terkedilmekçe, malların eşit ve adil bir yöntemle dağıtılması ya da insanların yaşamının refaha kavuşması olanaksızdır." [7]

Buna karşılık, alternatifleri ortaya koyan son zamanlarda yazılmış kitaplar, "gerçekçi olmak" adına devletten demokratik beklentilerini ve iktisadi dönüşümlerin ölçeğini kısıtlıyor. Ayrıca bütün "mega-projeler" den vazgeçerek, mevcut var olan kapitalizm ve kapitalist devlet ile baş edebilmenin "mega-gerçekliğini" göz ardı etmeyi başarabiliyorlar. Kapitalist firmanın doğasını değiştirmeye odaklanan Bowles, Gintis ve Unger gibi yazarlar hem firmanın hem de sendikanın politizasyonuna yöneliyorlar. Yazarlar sermayenin toplumsal gücünü ve ister istemez bunu değiştirmek çabasında olan muhalif siyaseti hafife alıyorlar. İktisadi rekabeti ilerici olan bir şeye dönüştürme fikrine bağlı bu kişiler, alternatifler üzerine eğilmenin bütün meselesinin sadece rekabetçilik ile üretken kapasitelerimizin gelişimini karşılayabileceğimiz düşüncesinden kendimizi kurtarmak olduğunu akıllara durgunluk verircesine göremiyorlar. Rekabetin gaye olarak kabullenilmesi –hatta yoksul bir ülke için ve "ilerici rekabetçilik" olarak nitelendirilse bile- daha başlamadan sosyalist projeden vazgeçmektir.

Bütün bu çalışmalarda faillik (agency) ve tasavvur (vision) örtüşür. Scott için, faillik sorunu devletin bir kenara itilmesine indirgenmiştir. Bowles ve Gintis, eğer en nihayetinde verilen iktisadi kararlar rekabetçi piyasalar tarafından belirlenecekse neden işçiler sermaye varlıklarının kontrolü için mücadeleye kalkışılar ki sorusunun üzerinde durmaya zahmet bile etmezler. Unger ise ihracata yönelik "öncü" firmalarla sınıflar arası ortaklıklar önerir ve dolayısıyla bir zamanlar çağrısında bulunduğu "ezilenin, yoksulun ve öfkelinin" militan örgütlenmesinin imkanını erozyona uğratır.[8] Eğer dikkate alınan dönüşüm hiçbir suretle gerçekten bir dönüşüm değilse, faillik hakkında endişelenmek için çok az neden vardır –tıpkı eğer o hayalleri gerçekleştirebilecek failliğin mevcudiyetine olan itimat az miktarda ise, hayal kurmak için çok az neden varmış görünmesi gibi.

Marx ütopyacı düşünceyle çok az ilgilenmesine rağmen, bir ütopyacı hassasiyet baştan sona onun metinlerinin içinden akar. Bu sadece doğası gereği herhangi bir devrimci hedefin ulaşmaya çalıştığı kurgusal geleceğin bir unsurunu içermesi zorunluluğu değildir. Bu ayrıca, tam da Marx'ı Ütopyacılardan ayıran şeyin –failliğe olan vurgusunun- kendisi de ütopik olanın sınırında olan işçi sınıfının başarısına dair bir derece kendinden eminliği kapsamasıdır.

Marksizm'in sağladığı tüm değerli iç görüler, ümit verici işaretler ve zengin ipuçlarına

6 Ernst Bloch, The Principle of Hope, translated by N. Plaice, S. Plaice and P. Knight (Cambridge, MA: MIT Press, 1986).

7 Thomas More, Utopia (London: Penguin Classics, 1965), p.66. Cf. Bloch, The Principle of Hope, pp. 530, 582.

8 Roberto Mangabeira Unger, False Necessity, Part I of Politics: A Work in Constructive Social Theory (Cambridge, Eng.: Cambridge University Press, 1987)

karşılık, nesillerce sosyalistlere ilham vermiş olan tarihi iyimserlik, sosyalist hayalin boyutu ve kapsamı ile kapitalizmin yarattığı failin bu hayali gerçekleştirerek yerine getirdiği—ya da yüklendiği—kapasiteler arasındaki uçurumun hafife alınmasını da beraberinde getirdi. Marks'ın devrim tasavvuru ve ekonomi-politiğin ayrıntılı eleştirisi arasında, Marksistlerin daha sonra zaman zaman değindiği, ancak hiçbir zaman üstesinden gelemediği, işçi sınıfının kapasitesi sorununa değinmeden çözülemeyecek analitik ve stratejik bir boşluk vardı. Bu sorun, yakın zamanda geliştirilen toplumsal hareket teorisiyle de çözülemedi. Çünkü gerekli olan yeni düşünce biçimi, sorunun bir grup çeşitli yeni toplumsal hareketi, eski işçi hareketlerinin yerine koyarak çözülebileceğini hayal etmekten daha derin olmalıdır. Emek hareketinin kurumlarında gördüğümüz ideallerin taviz verilerek baskılanması, yeni toplumsal hareketlerde de ortaya çıktı. Her ilerlemeci toplumsal hareket, er ya da geç, kapitalizmin kapasitelerimizi zedeleme, hayallerimizi cılızlaştırma ve siyasetimizi soğurma yönündeki güçlü eğilimiyle karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktır.

Fail, elbette, bir sosyo-ekonomik düzenden diğerine geçişte anahtardır. Ancak, içinde bulunduğumuz bu dönemde, işçi sınıfının (veya başka herhangi bir failin) devrimci potansiyeline dair ikna edici ampirik kanıtın bu kadar az olduğu bir zamanda, yalnızca sosyalist amacı yaşatabilmek başlı başına çok önemlidir. Dolayısıyla, sosyalist tasavvurun taşıdığı daha büyük bir yük vardır. Nazizm'in Almanya'daki tüm işçi hareketi kurumlarını yok etmesinden sonra sürgünden yazarken Ernst Bloch, Marksizm'deki "yenilmiş insanın dünyayı tekrar denemesini sağlama" ütopya kategorisinin daha iyi olan eski haline getirilmesinde ki kritik önemi vurgulamıştır.[9] Burada mesele, Marksizm'de idealist bir dönüş değil, somut bir güç olarak Marksizm'in, analize dayanan "soğuk akım"ına olduğu kadar, Bloch'un "sıcak akım"ı olarak adlandırdığı arzu, tutku ve hayallere de ihtiyacı olduğuna dair bir farkındalıktır.

Değişime bağlılığımızı motive eden ve sürdüren nedir? Değişim için duyulan arzuyu,

Nazizm'in Almanya'daki tüm işçi hareketi kurumlarını yok etmesinden sonra sürgünden yazarken Ernst Bloch, Marksizm'deki "yenilmiş insanın dünyayı tekrar denemesini sağlama" ütopya kategorisinin daha iyi olan eski haline getirilmesinde ki kritik önemi vurgulamıştır. Burada mesele, Marksizm'de idealist bir dönüş değil, somut bir güç olarak Marksizm'in, analize dayanan "soğuk akım"ına olduğu kadar, Bloch'un "sıcak akım"ı olarak adlandırdığı arzu, tutku ve hayallere de ihtiyacı olduğuna dair bir farkındalıktır.

yaşanan gerçeklik (şimdiki haliyle hayat) ve tahayyül (olabileceği haliyle hayat) arasındaki mesafeyi kapatmak için duyulan güçlü bir istek olarak tanımlayabiliriz.[10] Bu ikisi birbirinden bağımsız değildir: deneyimimizin sosyal inşası —ve onun çelişkileri—tahayyülümüzü etkiler. Saint Simon Komünist Manifesto'dan yirmi yıl önce yazarken: "... İşçi maddi, entelektüel ve ahlaki olarak sömürüldüğüne göre... entelektüel yetilerini ve ahlaki arzularını geliştirebilir mi?" diye cevabı açık bir soru sormuş ve sonra da eklemişti: "Hatta bunları yapmayı isteyebilir mi?".[11] Barbara Kingsolver, yaşanarak edinilen deneyimlerin, hayali olasılıklar yelpazesinin sınırları üzerindeki bu etkisini, Havyan Rüyaları romanında direkt olarak yakalamıştır. Bir kadın sevgilisine sorar: "Rüyanda hiç uçabildiğini görmedin mi?". Adam cevap verir: "Bütün gün fındık cevizi toplarken, hayır." Kadın ısrar edip "Ama gerçekten, daha önce rüyanda hiç uçmadın mı?" diye üsteleyince, adam cevap verir: "Yalnızca gerçek hayatta uçmaya yakın olduğum zamanlarda... Rüyaların, umutların ve bunun gibi şeylerin hiçbiri hayatından bağımsız değildir. Hayatın tam ortasından çıkıp

9 Ernst Bloch, The Principle of Hope, esp. pp. 148, 197-198, 209, 622-623.

10 Bu isteğin bünyesinde yazınsal tahhüyülün oynadığı rol Northrop Frye tarafından incelenmiştir (The Educated Imagination, CBC Massey Lectures, 1963).

11 The Doctrine of Saint-Simon, Translated with an introduction by Georg G. Iggers (New York: Schocken, 1972), p.83.

büyürler."[12]

Günlük hayatın savaşımları arzularımızı şekillendirir ve odaklar – arzuyu "eğitir", zenginleştirir ve daha ileriye veya daha farklı bir şekilde ulaşmasını öğretir.[13] Eğitilmiş arzu radikal (dünyayı değiştirmek istiyorum) ya da muhafazakâr (dünyadaki yerimi değiştirmek istiyorum) olabilir. Üstelik radikal olduğunda bile, yapıcı ya da yıkıcı, bencil ya da toplumsal olabilir. Sosyalist ahlak, arzuyu, tam anlamıyla insan olma potansiyelimizi gerçekleştirme ve bu ilkeyi toplumun tüm bireylerine ulaşacak şekilde genişletme amacı yönünde eğitir. Sosyalist tahlil ise, kapitalist toplumun dinamiklerinde o yeni dünyanın olasılığını keşfeder ve fail, "diğerini-yapma" süreci içinde hem kendini (hayalleri de dahil olmak üzere), hem de toplumu değiştirir ve böylece, "diğerolur". Bu terimleri kullanarak Bloch, bir "somut ütopya" kavramı geliştirmekteydi.

Sosyalist ahlakın ve sosyalist tahlilin arzu üzerindeki etkisi sosyalist umudun temelidir. Bu umut, gelecekteki sosyalist faildeki belirli sosyal kapasitelerin ortaya çıkması ve gelişmesinin hem bir parçasıdır hem de bununla harekete geçer. Kapasiteler kavramı içkin olarak dinamik ve gelişmecidir, işçi sınıfındaki bir süreç ve potansiyele hitap eder. "Toplumsal" sıfatı bu potansiyelin yalnızca bireyde değil, kolektifte de bulunduğunu vurgular. Toplumsal kapasiteler bu nedenle idealin ve o ideale ulaşma olasılığının, amaç ve aracın arasındaki bağdır. İstekten sosyalizme olan yolculuğu tamamlayabilmek için işçiler hayal kurma, anlama, katılma ve siyaseten hareket etme sosyal kapasitesini geliştirmelidir.

Bunların her birini tek tek değerlendirin. Sosyalist hayal veya idealin kapladığı alanın coğrafyasını liberal köklerinden ayıran, insan kapasitelerinin filizlenmesinin, bireyin toplumsaldan özgürleştirilmesi olmadığına, aksine, ancak toplumsalın aracılığıyla ulaşılabilir olduğuna dair bir ısrardır. Benzer hayalleri paylaştığımızda ve hayaller bir ortak kültürün parçası olduğu zaman, kolektif tahayyülün toplumsal kapasitesi, bugünün ötesinde hareket edebilmek için bir kapı açar. Bilgiye gelince, o her zaman toplumsal bir iştir, ama toplumsal burada yine de bir azınlığın aktivitesi anlamına gelir. Eğer ortadaki mesele, bir alt sınıfın, tarihsel olarak özgün bir yeni bir dünya yaratma projesi ise, bilgi ve genelleştirişmiş toplumsal anlama kapasitesi, o sınıfın yalnızca bilgi edinmesinden daha fazlasıyla, onların, teorinin radikal bir demokratikleştirilmesiyle anlamanın gelişmesine dahil edilmesiyle ilgili olmalıdır. Bir gün, topluma tam anlamıyla katılabileceğimize dair genel inancın artması, yeni bir topluma uygun bir üretici gücün geliştirilmesini (ve üretici kavramının eşzamanlı genişlemesini) gerektirir. Bu özel olarak sosyalist üretici güç, kolektif olarak günlük yaşamlarımızı yönetmemizi sağlayan demokratik kapasitedir.

Sonuç olarak, politik hareket etme kapasitesi diğer kapasiteleri koordine eden bir sınıf kabiliyetidir, yeni forumları ve yapıları yaratır ve onları ileri götürmek için mücadele eder. Her şeyden öte de toplumsal kapasitemizin gelişimini, hâkim rüzgarlara karşı dağınık ve savunmasız bırakmak yerine, kümülatif bir yapıya çevirmeye çalışır.

Andre Gorz, "işçi sınıfına veda etmek" için yaptığı tekrar eden denemelerine rağmen değişim için tek umut olarak onun örgütlü ifadesine geri dönüp durmuştur. "Sendikal hareketin daha geniş kapsamlı toplumsal hareket içerisinde en iyi örgütlü güç olduğu ve olacağı gerçeği, sendikal harekete özel bir sorumluluk veriyor ki bu, toplumsal hareketteki diğer bütün unsurların başarısı veya başarısızlığına yüksek oranda bağlıdır."[14] Bu nedenle değişimle ilgili herhangi bir tartışma, işçi örgütlerinin tabiatını ve rolünü, bu örgütlerin demokratikleşme ve kapasite geliştirme alanları olma ve özellikle işyerinin ötesine geçme potansiyellerini değiştirerek başlamalıdır.

Bir kez sınıf ve dönüşüm meselesine kapitalistlere olan bağımlılığın aşılması (insani kapasitelerin olabildiğince gelişeceği yönde) ile ilişkili olarak yaklaştığımızda, başkaca beklentiler işçilerin en ön cephedeki iktisadi örgütü olarak sendikaların, imkanlar

12 Barbara Kingsolver, Animal Dreams (New York: Harper Collins, 1990), p. 133.

13 Bu kavram H. H-M. Abensour'dan alınmıştır. E.P. Thompson da kendisine şu kaynakta atıfta bulunmuştur: 1976 postscript William Morris, Romantic to Revolutionary (London: Merlin, 1977).

14 Andre Gorz, Critique of Economic Reason (London: Verso, 1989).

dâhilinde neler yapabileceği sorusu etrafında ortaya çıkar. Bu da dolayısıyla, kendi mücadelesini nasıl seçtiği ve şekillendirdiği, kaynaklarını nasıl kullandığı, içsel demokrasinini ve katılımı nasıl tanımladığı, üretici ve hizmet sağlayıcı olarak rolüne nasıl karşılık verdiği ve toplumla ve devletle nasıl bir ilişki kurduğu açılarından farklı türde bir sendikacılığı işaret eder.

Birçoklarının düşündüğünün aksine sendikalarla ilgili problem fazla müdafaacı olmaları değil, birçok durumda yeterince -en azından sadece tepkisel olmalarının ötesine geçebilecek kadar- savunmacı olmamalarıdır. Savunmacı olmak hareketsiz olmak demek değildir. Müdaafacılığını harekete geçirmeye adanmış bir sendikacılık, bir direniş kültürü geliştirmeye de adanmış olacaktır. Hiçbir şey gelecekteki sosyalizm ihtimali için; kararlı bir şekilde muhalif ve örgütsel olarak bağımsız, madun bir pozisyonda olduğunun farkında ve taleplerinin meşruluğundan ideolojik olarak emin ve kendi örgütünün demokratikliği konusunda ısrarlı ve bu popüler aktivizmi ve militanlığı somutlaştırma konusunda sorumlu bir güncel işçi sınıfının varlığından daha önemli olamaz. Geleneksel talepler için agresif bir şekilde savaşmanın yanı sıra, sendikal taleplerin içeriği bu temelde yeni boyutlar kazanabilir ve yaratıcı bir şekilde diğer mücadelelere öncülük edebilir.

Örnekler şunları kapsar: verimlilik kazançlarını işten izin şeklinde ve hem işyerinde hem de işyeri dışında eğitim için almaya çabalamak; sağlık ve güvenlik konularının işin nasıl düzenlendiği ve teknolojinin öncelikleri hakkındaki taleplerle ilişkilendirilmesi; işverenlerden öğrenen odaklı eğitimleri talep etmek ve sendika içi eğitim programları aracılığıyla üyeler arasında güvenin ve dolasıyla da katılım gösterme kabiliyetinin geliştirilmesi; dış baskıların liderliğe karşı olan bütün iç muhalefeti sabotaj olarak tanımlanması eğilimini kuvvetlendirdiği kriz anlarının baş göstermesinden evvelce görüşme ve ihtilafa düşmenin –müzakere etmenin- kolektif kapasitesinin büyütülmesi.

Bir direniş kültürü inşa etmenin parçası olan bir müdaafacılığın aksine, "kapasite geliştirme" ve "ekonomik "güçlendirme" dilini daha önce tartıştığımız arz-yönlü yenilgicilik gibi aynı amaçların içine dahil eden bir takım sendikal alternatifler bulunmaktadır. Bunlar mevcut iktidar yapısı içerisinde rahatlıkla çalışırlar ve bu durum üretimde müştereklik, rekabet gücü için ortaklıklar, işler için ittifaklar, şirketlerin yönetim kurullarında işçi temsiliyeti için yapılan önerilerde ve emeklilik maaşlarının ve çalışan fonlarının sosyal yatırım amaçlı kullanımı konusundaki birçok tartışmada kendini gösterir. Bunlar emek ve sermayenin sahip oldukları ortak noktaları herhangi farklılıklarından daha önemli farz ettiklerinden dolayı "sorun çözme" konusunda işçi temsilcilerini yönetim ile yan yana koymaya yönelmişlerdir.

Ortaya çıkan şey alternatif kapasiteler değil, yalnızca sermayeyi tekrar eden uygulamalardır (ör. kapitalistlerin yaptığı gibi işleri ve para kaynaklarını yönetmeyi öğrenme). Bu uygulamalar bile "kurumsal gizlilik" nedeniyle üyelerinden bilgiyi saklamaya iştirak eden bir avuç dolusu işçi temsilcisi ve yetkilisi ile sınırlandırılmıştır. Tesir gücü olan kararlara fiili erişim şaşırtıcı olmayan bir şekilde mobilizasyon yoluyla kazanılmadığı ve mobilizasyonu sınırlamayı önerdiğinden dolayı son derece kısıtlıdır. Bu erişimler için yapılan ödünleşimler –materyal ödünler ve liderlerin üyelerden sembolik olarak uzak durması- avam (rank-and-file) itimatsızlıklar ve önderlik güvenirliliği açısından tehlikeli kurumsal çıkarımlar taşır. Ayrıca son olarak, bilgiye erişim ve bazı kararlara katkı sunmak gibi girişimlerden ortaya çıkan olumlu bir şey olsa dahi, genellikle bu yaklaşımın bir kenara ittiği mobilizasyonun ta kendisi aracılığıyla daha az maliyetle çok daha uzun ömürlü sonuçlar ile elde edilebilir.

Bu sözde alternatifler bizi yalnızca geriye götürmenin yanı sıra, işçi sınıfının işlerine duydukları güvensizliğe karşılık verme kaygısıyla ortaya çıkıyorlar. Sendikaların birincil işlevi işçilerinin emek gücünün satışının koşulları ve şartları ile bağlantılı olsa bile, sendika üyelerinin önemi gittikçe artan bir endişe de işlerini ellerinde tutmak olmuştur ki bu işlerin korunması uğraşı sendikaların, azaltılmış çalışma süreleri yolu ile iş paylaşımının müzakere edilmeye çalışılması haricinde, güvence altına almakta güçlük yaşadığı şeydir. Yalnızca müdafaaya yönelik gibi görünen bir kaygıyı üstlenmek, sendikaların, işçi-

Şu açık ki hem rollerini işyerlerinin ötesine taşıma da hem de militan müdaafacılığın da, sendikalar seçim ittifakları için verilen destekleri ve kulis faaliyetlerini aşan şekilde kaçınılmaz olarak hem yerel yönetimlerle hem de devletle mücadele etmek mecburiyetindedir. Ekonomiyi demokratikleştirme savaşımı en nihayetinde siyaset ile iktisat ayrımının devletin doğasını değiştirecek bir şekilde sonlandırılması mücadelesidir. Böylece devlet bir bürokratik düzenleyici olarak gündelik iktisadi hayata dışsal kalmaz, tersine toplumsal ilişkileri dönüştürmek için verilen mücadeleye dahil edilir.

lerin kendilerini sadece emeğini satan kişiler olarak değil, aynı zamanda üretici ve hizmet sağlayıcıları olarak görmelerine ve bu sayede, yalnızca ne kadar işe ihtiyaç olduğunu değil, bu işlerin amaç ve doğalarını da irdeleyebilmelerine nasıl katkı sağlayabileceğine dair stratejik bir zorluk ortaya çıkmaktadır.

Bu durum özel sektörde faaliyet gösteren sendikaları iş yerinden ve tekil firmalardan öteye, ekonomik sektörü bir bütün olarak düşünmeye taşırken, buna ek olarak kamu sektörü sendikalarını da hizmet ettikleri insanlarla birlikte mobilize olmak doğrultusunda başkaları için bir şeyler yapan kamu çalışanlarını temsil etme rolünden öteye, sosyal hak ve alanlara erişimin genişletilmesine taşıyacaktır. Birikim ve rekabet tarafından yönlendirilen tekil şirketlerin aksine, bir bütün olarak ekonomik sektör düzeyinde, işçi ve tüketici konseyleri hem üretimi kullanım değerleri ve ekonomi genelinde teknolojik bağlantılar ile daha iyi ilişkilendirebilir hem de ekonominin demokratik yönetimi için kolektif kapasitelerin geliştirilmesine çalışabilir. Kamu sektörü konseyleri ise gerek kamu sektöründe görevli çalışanlar ile müşterileri gerekse bu çalışanların emeği ve yapılan işin metaların tüketiminde gerçekleştirilene kıyasla taban tabana zıt "tüketimi" arasındaki ayrımın aşınması için zorlu süreci başlatabilir.[15]

İş ve hizmetlerin bu şekilde ele alınması, bunun devletin ve sermayenin yavaş yavaş işgal edilmesi ve nihai olarak ele geçirilmesi için anında uygulanabilir bir strateji olduğu anlamına gelmekten ziyade yeni kapasitelerin ve tasavvurun, ve sendikaların "başka bir şey olmak" noktasında "başka bir şey yapmak" ile nasıl bağlantı kurduğuna dair fikirlerin zaman içinde gelişmesini içerir. Örneğin, bir bütün olarak toplumda ve ekonomide ki kendi durumlarını inceleyebilme kabiliyetlerinin geliştirilmesi için hem sektör içinde hem de sektörler arasında işçi toplantılarının düzenlenmesine öncelik verir. Sendikaların araştırmalarının devlet tarafından finanse edilmesi ve devlet dairelerinin toplandığı bilgiye erişim için ısrar ederken bilginin kapsamının genişletilmesi gibi devlete yöneltilen taleplerin öneminin altını çizer. Bunun yanı sıra bu yönde ilerlemek için iş geliştirme kurulları ve kentsel mülkiyetten sermaye akışlarını dağıtan ve kontrol eden kamuya ait demokratik finansal kurumlara uzanan bir yelpazede yeni siyasal ve iktisadi yapıların yaratılmasını gerektirir.

Emek hareketi tarafından bu çeşit bir kapasite geliştirme diğer bir yandan toplumla yeni bir ilişki konusunu gündeme getirmektedir. Burada içerilen şey işçi sınıfı yaşamının potansiyel merkezleri olarak sendikaları konumlandırmak için daha kapsamlı bir stratejik meydan okumadır. Bu basit bir şekilde işçileri diğer insanlarla bağlayarak toplumda sendikalar için destek bulma konusu değil, aynı zamanda işçilerin çok boyutlu hayatlarını vurgulama meselesidir. Bu işçilerin ihtiyaçlarının şu anki sınırlı yurttaşlık deneyimlerinin gücünün yettiği ölçüde potansiyellerinin işaretlerine değer verecek şekilde ele alınması ve şimdiki sosyal statülerinin izin verdiğinden daha dolu insanlar haline gelme beklentilerinin yükseltilmesi anlamına gelmektedir.

Toplumla olan bu ilişkinin retorik olmasından ziyade gerçek ve esaslı olabilmesi için sendikaların devlete ve işverene yönelttiği taleplerin niteliğini etkilemesi gerekir. Bir işyerinin çevresel etkileri, iş paylaşımı için

15 Bkz. Greg McElligott, "An Immodest Proposal, or Democracy Beyond the Capitalist Welfare State," Socialist Studies Bulletin, no. 52 (Winnipeg, 1998).

azaltılmış çalışma zamanları ve yarı-zamanlı işlerin alt derece statüsünü sonlandırmak gibi konular toplu pazarlıklarda öncelikli mesele haline gelmek zorundadır. Örneğin okul eğitimi, sağlık yönetimi, dinlence için kamusal alanlar, kentsel ve bölgesel hizmetler ve yapılardaki değişimler için harekete geçmek amacıyla gençleri ve eşleri kapsayacak yerel sendika komitelerinin kurulması gibi yollarla sendika yapılarının doğasının da dönüştürülmesi şarttır. Böylesi yerel halkın yaşamını iyileştirmeyi ve geliştirmeyi taahhüt eden bir yeni sendikacılık, burada özetlendiği şekliyle radikal sendikal stratejinin gerek sektörel gerekse toplumsal yönleri açısından ifade edilen demokratik bir yönetim türünün geliştirilmesi amacıyla baskı yapılması için kaçınılmaz olarak devlet ile hem içeriden hem dışarıdan her düzeyde temas etmek üzere diğer hareketlerle bir araya gelmede başrol oynamak zorunda kalacaktır.

Bundan dolayı şu açık ki hem rollerini işyerlerinin ötesine taşıma da hem de militan müdaafacılığın da, sendikalar seçim ittifakları için verilen destekleri ve kulis faaliyetlerini aşan şekilde kaçınılmaz olarak hem yerel yönetimlerle hem de devletle mücadele etmek mecburiyetindedir. Ekonomiyi demokratikleştirme savaşımı en nihayetinde siyaset ile iktisat ayrımının devletin doğasını değiştirecek bir şekilde sonlandırılması mücadelesidir. Böylece devlet bir bürokratik düzenleyici olarak gündelik iktisadi hayata dışsal kalmaz, tersine toplumsal ilişkileri dönüştürmek için verilen mücadeleye dahil edilir.

SOSYALİST TAHAYYÜLÜ YENİDEN ALEVLENDİRMEK

"Özgürüz... özgürüz." Arthur Miller'ın başyapıtı *Satıcının Ölümü*'nün bu son sözleri, Linda Loman tarafından kocası Willy'nin mezarında söylenmişti.[16] "Gülümseme ve ayakkabı cilası" satmakla geçen bir yaşamın ardından yorgun ve çulsuz, fakat yaşam sigortasının toplumdan kopuk oğlunu teşvik edeceği rekabet ve "başarı" düşüncesiyle büyülenmiş Willy Loman'ın intiharı, Amerikan kapitalist rüyasının kalbindeki amansız rekabetin trajik boyutunun ünlü bir sembolüdür. Bir oğlu "O hep yanlış rüyalara sarıldı. Hepsi, hepsi yanlıştı" diyerek hayıflanırken, diğer oğlu ise kendisini "bu mücadeleyi kazanmaya" adar, bunu da "Willy Loman boş yere ölmedi ... Sahip olunabilecek tek hayal bu: birinci olarak en üste çıkmak" sözleriyle açıklar. Oyunun sonunda, Linda mezarın üzerinde yalnız başına durmaktadır. Willy'ye ipoteğin son ödemesini yaptığını söylerken, boğazında bir hıçkırık düğümlenir: "Borçsuz ve özgürüz... özgürüz... özgürüz".

1949'da, Soğuk Savaş'ın başında sahnede ilk kez söylenirken, bu sözler "özgür dünyada" özgürlüğün neyi temsil ettiğine dair muğlaklığı temsil ediyorlardı. Elli yıl sonra Satıcının Ölümü yeniden popülerlik kazanırken Linda Broadway'de "özgürüz" dediğinde, yirminci yüzyıl sonunda Amerikan rüyasının sarmaladığı dünyada kaygıyı canlandırıyor gibi gözüküyor. Küreselleşmenin kendisi kadar, "mücadeleyi kazanmanın" engellerine dair biriken bir kaygı ve rekabet özgürlüğü olarak tanımlanan bir hayatın değerine yönelik kuşkular da her yerde gözlemlenebiliyor.

Can sıkıcı olan gerçeklik şu ki, biz sosyalistler olarak özgün bir dönemden geçiyoruz: komünizmin çöküşü ve sosyal demokrat partilerin radikal değişim hedeflerini bırakması, bizi bir asırdan uzun bir süredir ilk kez amaçlarımız için örgütlenebilecek bir odaktan yoksun bıraktı. Yüzleştiğimiz bu boşluk, vurguladığımız üzere, beraberinde büyük miktarda karamsarlık getiriyor. Fakat bu karamsarlığı aşmanın yolu yeni ancak aynı ölçüde basiretsiz bir iyimserlik ileri sürmekten geçmiyor. Bilakis, esin kaynağımızı dünyanın her yanında halkların somut olarak farklı yollardan sürdürdüğü insanlık mücadelesinde bulmalıyız. Aktivist solun siyasal projesinde ütopyacı duyarlılıkla kapasite inşasını bir araya getiren idealleri kapsaması bize cesaret vermeli.

Bu ideallerin en iyileri aşağıda özetleniyor. Sol için teşvik edici bir tasavvurun en azından bu on boyutu kapsaması gerekir:

Yabancılaşmayı aşmak. Burada kastedilen hayatımızı doyasıya yaşamak için çalışmayı reddetmek değil, aksine çalışmanın doğasını dönüştürmek ve iş dünyasının dışındaki insanlara da "eğlencenin pasif tüketicileri" olmanın ötesinde "üretken etkinlik dahil olmak

16 Arthur Miller, Death of a Salesman (London: Penguin, 1998), pp. 111-112.

üzere, ilgi alanlarını geliştirme ve özerk etkinliklerde bulunma olasılığını" vermektir.[17]

İş bölümünü azaltmak. Sosyalist projenin çekirdeğindeki her birimizin bütünlüklü insanlar olabilme potansiyeli, "katılımı zorlaştıran ve tüm çalışanların tüm fırsatlara eşit erişimini engelleyen" hiyerarşik yapılar içerisinde gerçekleştirilemez.[18] Bu ulaşması güç bir hedef olduğu için, sosyalistler bunun için gereken süreçleri kendi partilerinde, sendikalarında, hareketlerinde, sivil toplum örgütlerinde, iş yerlerinde, fabrikalarında ve üniversitelerinde başlatmalılar.

Tüketimi dönüştürmek. Sosyalistler, "üretim ilişkileri ve emeğin örgütlenmesindeki dönüşümün yaşam ve tüketim tarzındaki bir takım farklı ve eşit derecede dramatik değişimlere bağlı" olduğunun bilincinde olmalılar.[19] Bu durum salt ekolojik akıl sağlığı meselesinden öte, tüketicilerin neyin üretildiğine dair kararlara bağlanması, türdeştirilmiş metaları tüketmek yerine farklı hazlara erişebilecek kapasitelerinin gelişimi ve toplumsal ve kolektif tüketim için erişilebilir ve eşitlikçi alanların açılması ile ilgili bir meseledir.

Alternatif yaşam şekilleri. Ev idaresinde sosyalist kapasitelerinin görünür gibi olması, çekirdek aile ve diğer hane ilişkilerinin ötesinde "yoğun duygusal bağların" genişletilebileceği komünal yaşam deneylerinin "farklı paylaşım ilişkileri ve toplumsal alanlar ile prefigüratif bir siyasete çarpıcı bir giriş noktası" olabileceklerine işaret ediyor.[20]

Piyasaları kamusallaştırmak. Tüketim ve yaşam tarzındaki dönüşümlerin yanı sıra sermayenin dağılımına dair kararları kamu denetimine getirmek, "parayı ve piyasayı ele alıp değiştirmenin yollarını tasavvur etmeye, böylece onlardan ekonomik gücün eşitlikçi dağıtımının gerçekleştiği bir ekonomide, karşılıklı fayda sağlayacak takas ve iş bölümünü yaratmak için araçlar" olarak yararlanmamıza olanak sağlayacaktır.[21] Ancak bu türdeki piyasa ve sosyal ilişkilerle, bugünlerde ütopyacı düşünceyi hapseden çelikten rekabet kurallarından uzaklaşabiliriz.

Ekolojik planlama. Sosyalist proje, her devletin zaman ve kaynaklarının demokratik dağılımını sağlayacak kapasitesini geliştirmeyi ve üretim ve tüketim arasında nicel ve nitel denge kurmayı imler. Burada, "finansal sermaye ve üretim ilişkilerini küresel alandan ulusal ve yerel alanlara yeniden yerleştirerek farklı ulusal toplulukların demokratik olarak kendi kalkınma yollarını seçme yeteneklerini, diğer ülkelere karşı (doğaya zarar verme gibi) olumsuz dışsallıklar dayatmadan azami seviyeye çıkartmak" amaçlanmaktadır.[22]

Eşitliği uluslararasılaştırmak. Ulusal seviyede bu tür bir planlama tahayyülü uluslararası ittifaklar geliştirmeyi ve zamanla bu gayretleri baltalamak yerine kolaylaştıran bir uluslararası sistem kurmayı gerektiriyor. Bu da zengin ülkelerden fakir olanlara doğru dayanışmacı bir kaynak aktarımı için özveri ve fakir ülkelerin ekonomik kalkınmalarını ve sosyalist kapasitelerin gelişimini jeopolitik sınırları aşacak şekilde ortak bir mücadelede buluşturacak bilinci ve kapasitenin gelişimini devletler içinde eşitlikçi sosyal ilişkiler yoluyla meydana getirmeyi kapsamak zorundadır. Burada gerekli olan yalnızca emperyalizmin güncelliğinin değil, işçi sınıfının varlığının "coğrafi koşulları ve çeşitliliğinin" tanınması ve sosyalist siyasetin yeniden canlanmasında bu farklılıkların ve uzamsal ölçeklerin arasında "arabulucuk ve çeviri" yapılabilmesidir.[23]

Demokratik iletişim. Sosyalistler günümüzün meta-temelli medyasının yerine çoğulcu ve çeşitli iletişim araçlarını oluşturacak bir tasavvur ve strateji oluşturmayı öncelik edinmelidir. Farklı iletişim araçları aydın ve kolek-

17 Gorz, Critique of Economic Reason, p. 231.

18 Michael Albert and Robin Hahnel, Looking Forward: Participatory Economics for the Twenty-First Century (Boston: South End Press, 1991), p. 35.

19 Kate Soper, "Other Pleasures: The Attractions of Post-Consumption,"Socialist Register 2000 (New York: Monthly Review Press, 1999). Juliet Schor'un tartışmasından: "The New Politics of Consumption" inBoston Review 24 (Summer 1999), 3-4.

20 Johanna Brenner, "Utopian Families,"Socialist Register 2000.

21 Diane Elson, "Socializing Markets, Not Market Socialism," Socialist Register 2000.

22 Greg Albo, "The World Economy, Market Imperatives and Alternatives," Monthly Review vol. 48, no. 7 (December 1996), p. 19. Ayrıca Albo'nun on maddeden oluşan programı için bkz. "A World Market of Opportunities? Capitalist Obstacles and Left Economic Policy,"Socialist Register 1997.

23 David Harvey, "The Geography of Class Power," Socialist Register 1998, esp. p. 70.

tif diyaloğun gerçekleşmesine önayak olmakla beraber zengin kültürel gelişim fırsatını da filizlendirecektir. "Toplumsal örgütlenmenin temel prensipleri üzerine yeniden kolektif bir tartışma yürütmek ve yeni bir sosyalist projenin detaylandırılarak kitlelere ulaştırılması için yeni bir medya düzeni gerekmektedir".[24]

Demokrasiyi gerçekleştirmek. Kişisel ve kolektif kapasitelerin geliştirilmesini merkezine alan bir sosyalizm tahayyülünün temel meselesi demokrasinin genişletilmesi ve derinleştirilmesidir. Bu yöneticiler ve işçiler, siyasetçiler ve yurttaşlar, önderler ve takipçiler arasındaki ayrımın kurumsal temellerini kıran temsilcilik ve yönetim biçimleri üzerine fikir yürütüp bunları uygulamayı, olduğumuz ve olabileceklerimiz arasındaki engelleri aşmayı beraberinde getirir.

Omnia sint communia. Günümüzün ilerici aydınları, muazzam bir çaba ile Marksizm öncesi ütopyacılara açık olana vardılar: şüphesiz üretim araçları, finans, ticaret, iletişimde özel mülkiyetle eş zamanlı olarak yabancılaşmamış, toplumsal adaleti tesis etmiş demokratik bir sosyal düzene ulaşamazsınız; ayrıca, edinmeci ve rekabetçi dürtüleri baz alarak ütopyaya bir adım yaklaşamazsınız. Sosyalist tahayyül, bu temel prensip anlaşılmadan yeniden alevlendirilemez, bunun için birçok sebep sıralanabilir, ancak en önemli sebeplerden birisi bu yolun demokratik kollektivist kapasiteleri gerçek potansiyellere çevirmenin önünde duran sorunları hasıraltı etmesidir.

Kötümserliği aşmak her şeyden önce sermayenin hayatımızın her alanına yayılıp, onu daraltarak kendine tabi kılmaktaki gücü ile sehven bize duyurduğunu, kapitalizmin "yanlış rüya" olduğunu, ve ancak aynı derecede evrensel ve hırslı olduğu gibi, kolektif özgürleşme kapasitemize içkin olan bir alternatifin onun yerini alabileceğini anlamaktan geçiyor. Önümüzdeki asıl görev, ütopyanın verdiği ilham ve öngörüyü daraltmak değil, onun bu işlevini genişletmektir. •

24 Colin Leys, "The Public Sphere and the Media: Market Supremacy versus Democracy," Socialist Register 1999.

Ekim Devrimi'nin Hatırlattıkları

Bora ERDAĞI

Deneyim: İkinci Yeni şiirinin toplumculuktan uzaklaştığı ve bir tür burjuva bireyciliğine sığınarak Türkiye toplumsal gerçekliğine sırtını döndüğü düşünülür zaman zaman. Edip Cansever buna itiraz edercesine "Mendilimde Kan Sesleri" şiirinde toplumcu gerçekçi Ahmet Arif'e seslenir: "...// O çocuklar büyüyecek// O çocuklar büyüyecek// O çocuklar...// Bilmezlikten gelme Ahmet Abi// Umudu dürt// Umutsuzluğu yatıştır// Diyeceğim şu ki// Yok olan bir şeylere benzerdi o zaman trenler// Oysa o kadar kullanışlı ki şimdi// Hayalsiz yaşıyoruz nerdeyse// Çocuklar, kadınlar, erkekler// Trenler tıklım tıklım// Trenler cepheye giden trenler gibi//..." Şiirin ister tamamını ister burada verildiği kadarını okuyalım, her koşulda "çocuk", "büyümek", "bilmezlikten gelmek", "umudu dürtmek", "umutsuzluğu yatıştırmamak" ifadeleri okuyucuda inanılmaz yankı uyandırıyor, tedirginlik yaratıyor. Çünkü şiir oldukça çağdaş, sanki karşımızdaki biri tarafından daha demincek bize hitaben dokunmuş/okunmuş/çığırılmış gibi. Bu tip şiirlerin bütün gücü; otoriteyle her karşılaşmamızın, varoluşumuza ilişkin her "şimdi ve burada"mızın, kitle olmaya her kapanışımızın, şok duygusuna bağımlılaştırıldığımız her andaki itirazımızın zayıflığına işaret etmekle yetinmeyip, içine düştüğümüz ya da düşürüldüğümüz gerçekliğin kendisiyle baş başa bırakmasından gelir. O gerçeklik ki trenlerin bizlerle dolmuş katarlarıyla cepheye taşındığını, yok olan deneyim sahamızın bütün yaşantımıza hükmetmediğini ve elbette kadrini bilmekten kendimizi azade kılamayacağımız ama yine de umudun kendisine ve bizzat yaratıcılarına mesafe içinde yaklaşmakta olduğumuzu gösterir.

Walter Benjamin bu şiirin işaret ettiği olumsuz görüntüde bir ironiden çok, görüntünün tamamına odaklanarak "deneyimin düşüşüne/yokluğuna" dair bir ağıt görebilirdi. O zaman da muhtemelen bu du-

rumu "körelme" ve "yoksulluk" kavramları olmadan anlayamayacağımızı ileri sürerdi. Benjamin'in kaybolmuş olana odaklanan bir deneyim felsefesine ihtiyacımız olduğunu hatırlatması, tam da şiirdeki gerekçe ile manidarlaşıyor. Bir başka deyişle tedavülden kalkmamış olanın tedavülden kalkması, tıpkı modada olduğu gibi, yoksulluk ve barbarlığın kaynağına dönüşüyor. Hoş hayallerin ortadan kalkmasının, geleceğin şimdisindeki güçlülük ya da zayıflıkla ilgisi yoktur, aksine geçmişin şimdisindeki deneyimin hatırlanmasındaki kifayetsizlikle ilgilidir. Benzer bir yaklaşımla umudun da gelecek ile ilgili olmadığı ifade edilebilir. Hatta umudu bizzat geçmişin hatırasının şimdiye düştüğü bir armağan olarak kabul etmek gerekir. Cansever'de buna işaret ediyor. Örneğin geçmişte trenler başka bir gerçekliğin işaretleyicisi olabilirler, ama şimdi kurtarılmayı bekliyorlar. Kurtarılmazlarsa, cepheye giden bizlerin dönüşünü değil, gidişini taşıyacaklar.

Egemenler umudumuza, çocuklarımıza, hayallerimize el koyuyorlar; çünkü yoksulluğumuzdan güç alıyorlar ve böylece barbarlıklarını azdırıyorlar. O halde Ahmet Abiler, toplumcular, toplumcu gerçekçiler sadece iktidar karşısında konum alarak dünyayı ezilenler lehine kurtaramazlar, çünkü kurtarılması gerekeni sadece siyasal doğruculuğumuz bize kazandıramaz, ondan daha fazlası gerekir; o da, deneyimi ele geçirecek ortak zenginliği yaşamımızın bir parçası kılmamızdır. Ekim Devrimi ortak zenginliğimizin geçmişindeki şimdide kurtarılmayı bekleyen çocuğun, umudun, hayalin kendisidir. Tarih öncesine galebe çalan başlangıcın bir armağanıdır.

"Ekim Devrimi ortak zenginliğimizin geçmişindeki şimdide kurtarılmayı bekleyen çocuğun, umudun, hayalin kendisidir."

Tarih: 25 Ekim 1917 Dünya Proleter Devrimi'nin doğduğu gündür ve 100. yılı bu günlerde dolmuştur. Devrimin ilan ettiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ise 1991'de, yani 26 yıl önce fiili olarak sona ermiştir. O halde Ekim Devrimi ortalama bir hesapla üççeyrek yüzyıl yaşayarak inkâr edilemez bir şekilde dünya tarihinden ilk izini bırakarak çekilmiştir, denebilir. Elbette Ekim Devrimi'ni 1905'ten başlayarak bir dizi devrimci reel-politik dönüşümle ilişkilendirmek kaçınılmaz olduğunda, Ekim Devrimi'nin yaşını ya da kökensel bağlarını daha büyük bir ömrün içine yerleştirmek mümkün olur. Burada önemli olan belirleme, bizim açımızdan devrime biçilen ömür değildir bilakis dünya tarihi açısından bu kısacık ömre rağmen ortaya çıkan gerçekliğin/gerçekleşmenin kendisidir. Bu yüzden ezilenlerin, mazlumların, emekçilerin, mağlupların, sömürülenlerin, çalışanların lehine kurgulanan veya arzulanan mücadelelerinin temelinde halen Ekim Devrimi bir referans kaynağıdır. Tıpkı Paris

Günümüz kapitalizminin güvencesizleştirme ve mülkiyetsizleştirme yolu ile ulaştığı vahim kitlesellik, devrimci konjonktürel durumun oluşması durumunda tarihin havını tekrar alacaktır. Elbette bunun için Ekim Devrimi'nin sahip olduğu iki önemli unsura ihtiyaç vardır. Bunlardan biri "Sovyetler"dir, ki bu Sovyetler sınıfın öz örgütlülüğüne ve onun kitlesel, yerinden, ortaklaştıran konseylerine sahip geniş bir taban örgütlenmesini ifade etmektedir. Bir diğeri ise "Bolşevik Parti"dir, ki Bolşevik Parti sınıfın tarihsel ve konjonktürel müdahaleler için doğru momentleri zorlayan aygıtıdır.

Komünü gibi proletarya diktatörlüğünün büyük tarihsel deneyimlerinden biridir ve tarihöncesini sona erdirecek bütün kudretler için başlangıçlardan biri olarak karşımızda durmaktadır.

Ekim Devrimi iktidarı ilk ele aldığı andan itibaren Çarlık Rusya'nın tüm savaş alanlarından, Anadolu da dâhil çekilmiştir ve bu çekilme dünya proleterlerinin çıkarları için oluşturulmuş olumlu barış antlaşmaları ile zabıt altına alınmıştır. Dünya tarihine bu olumlu katkılarla başlayan Bolşevik/Ekim Devrimi, sadece dünya proleterlerinin lehine barış yaparak Çarlık Rusya hinterland'larına dayanışma elini uzatmamıştır; aynı zamanda Afrika'yı ve Latin Amerika'yı, Akdeniz Avrupa'sını ve Güney Asya'yı da sarıp sarmalayacak bağımsızlık mücadelelerinin fitilini ateşlemiştir ya da desteklemiştir. Yani, neredeyse dünyanın büyük bir bölümünde -kimi istisnalar saklı kalmak koşulu ile- ülkelerin kendi demokrasi ve özgürlük mücadelelerinde Ekim Devrimi'nden doğrudan esintiler ve kuvvetler vardır. –Bolşevik Devrimi lehine ifade ettiğimiz bu satırlara gelecek kimi itirazlara rağmen, denebilir ki- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin o ya da bu ölçüde, doğrudan ya da dolaylı olarak desteğini alan bir yığın ülke, hareket ve parti vardır. Üstelik hem desteklerin hem de desteklenenlerin çokluğu göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Gerçi kimi kez bu destekler olumsuz, kimi kez de yetersiz kaldığı için büyük hayal kırıklıklarına ve o ülkelerdeki devrimci hareketlerin kıyıma uğramasına belirli ölçüde katkı da sunmuştur. Yine de bütün bunlara rağmen, SSCB değilse de Ekim Devrimi beklenilenin çok ötesine geçmiş, post-kolonyal süreç ile ilgili birçok harekete, bunlara maduniyet çalışmalarındaki (*subaltern studies*) özgürlük talepleri de dâhil, tüm muhalif hareketlere siyasal eleştirel/devrimci konumları için esin kaynağı olmuştur, olmayı da sürdürmektedir. Yine denebilir ki nasıl 1789 Fransız Burjuva Devrimi burjuva devrimlerinin ortak ölçüsü olarak tartışılmaya devam ediyorsa, Bolşevik/Ekim Devrimi de, ezilen/çalışan/sömürülen sınıfların ve ulusların özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi için ölçü oluşturmaya devam etmektedir. Çünkü Ekim Devrimi'nin karakterini belirleyen sınıflar, halen vardırlar ve üstelik giderek daha büyük bir sefalete mahkûm olan kitleler olarak büyümektedirler. Günümüz kapitalizminin güvencesizleştirme ve mülkiyetsizleştirme yolu ile ulaştığı vahim kitlesellik, devrimci konjonktürel durumun oluşması durumunda tarihin havını tekrar alacaktır. Elbette bunun için Ekim Devrimi'nin sahip olduğu iki önemli unsura ihtiyaç vardır. Bunlardan biri "Sovyetler"dir, ki bu Sovyetler sınıfın öz örgütlülüğüne ve onun kitlesel, yerinden, ortaklaştıran konseylerine sahip geniş bir taban örgütlenmesini ifade etmektedir. Bir diğeri ise "Bolşevik Parti"dir, ki Bolşevik Parti sınıfın tarihsel ve konjonktürel müdahaleler için doğru momentleri zorlayan aygıtıdır. Hedefi sınıf mücadelesi sürekli devrim yoluyla sınıfsız topluma eriştirecek reel-politik araçları geliştirmektir. Sovyetler ve Bolşevik Parti devrimci konjonktürel koşullar altında, birlikte hareket edebildiklerinde, Paris Komünü'nde ve Ekim Devrimi'nde olduğu gibi (dünya) proleter devrimine kapitalizmin çoktan gebe olunduğunu yeniden göstermiş olacaktır. Böyle bir devrim fikrini taşımak, kehanette bulunmak değildir. Bizzat kapitalizmin içsel çelişkilerinin tarihin öznelerine davetidir, kendisinin bir sonucudur.

Bir başka ifade ile Ekim Devrimi'ni düşünmek şuna yol açar: Burjuva devrimleri nasıl

ömrünü tamamlamış ise, proleter devrimler de henüz tarih sahnesine tam olarak çıkamamıştır. Kapitalizm en nihayetinde heteronormatif hiyerarşi kurmaya devam etmesi, artı-değer sömürüsüne dayalı toplumsal örgütlenmeyi dizginsiz bir şekilde disipline etmeyi sürdürmesi, üretici güçlerin ve araçların sınırlı potansiyellerini toplumsal fayda açısından kullanmayı reddetmesi, kendi karmaşık ama kazanan egosunda krizlerle hegemonyasını sürdürmesi tek bir sürprize bağlıdır. O da ezilenlerin/sömürülenlerin tarihöncesinden tarih sahnesine çıkışının gerçekleşmemesi sürprizidir. O halde Ekim Devrimi bir son ve bitiş değil, aksine yeni bir başlangıca gebe kalmaktır.

Teori: Ekim Devrimi'nin birçok teorisyeni vardır ama en önemli iki ismi; V.I. Lenin ve K.H. Marx'tır. Marx söz konusu olduğunda teori ifadesinin yerinde kullanıldığı ama Lenin söz konusu olduğunda tartışmalı olduğu kanısı külliyen hatadır, elbette tersini düşünmek de aynı ölçüde hatalıdır. Bu iki ismi bir araya getiren şey sınıf mücadelesinin ne menem bir şey olduğunu kavramalarıdır. Hem Marx hem de Lenin ilk yazılarından son yazılarına değin mücadelenin hem sınıfsal niteliğine sürekli vurgu yapmış hem de sınıfsal niteliğinden koparacak tutumlara karşı savaş açmışlardır. Lenin'in 1913'te yazdığı "Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni" makalesinde ifade ettiği gibi: "İnsanlar siyasetteki aldatma ve aldanmaların aptal kurbanları olmuşlardır ve bütün ahlaki, dini, siyasal ve toplumsal lafların, beyanların ve vaatlerin arkasında şu ya da bu sınıfın *çıkarlarını* aramayı öğrenmedikleri sürece, bundan kurtulamayacaklardır. Reformların ve ilerlemelerin destekçileri, ne kadar barbarca ve çürümüş görünürse görünsün, her eski kurumun belirli egemen sınıfların güçleri sayesinde yaşamaya devam ettiklerini anlamadıkları sürece, eski düzenin savunucuları tarafından aldatılmaktan asla kurtulamayacaklardır" (Lenin, *Karl Marx*, çev.F. B. Aydar, İst.:Agora, 2010, s. 67).

O halde ezilenler lehine mücadele edenler sorunu siyasetin aldatma ve aldanma narinliklerinin ötesinde cereyan ettiğini baştan kabul etmeliler. Eğer kabul etmiyorlarsa zaten egemen siyasetin dümen suyunda istedikleri gibi savrulabilirler, tek bilmeleri gereken şey savrulmanın kendi siyasetlerinin bir gereği olduğu ve bu savrulmanın tek sorumlusunun da yine kendileri olduğu gerçeğidir. Eğer ezilenlerin siyaseti, bütün narinliklerin ötesine geçen bir şeyse, ki öyle olmak durumundadır, o zaman teorinin sınıf analizini terk etmek, onu başka bir gerçeklik içinde eritmek ya da yeniden tasarlarken elden düşürerek kırmak olacaktır. Bu da yenilginin ata adıdır. Marx sanayi proletaryasının Avrupa nüfusu içinde nicelik olarak belirleyici olmadığı zamanlardan beri kapitalist toplumda ezen ve ezilenlerin, üretim araçlarına sahip olanların ve emek-gücünü kiraya vermek dışında geçimlerini sürdüremeyenlerin, burjuva ve proletaryanın yani iki temel sınıfın çatışmasının toplumsal formları ürettiğini iddia etmektedir. Lenin de Marx'a benzer bir tutum içinde, sınıf mücadelesinin ve proletarya diktatörlüğünün devrimci siyasetini savunmaktadır. Burada proletaryaya yapılan vurgu hem tarihsel açıdan hem de toplumsal açıdan sanıldığının aksine bir gereklilik taşımaktadır. Daha açıkçası unutulmamalıdır ki 1905 Devrimleri sınırlı bölgelerde de olsa toplanmış sanayi emekçilerinin büyük kitlesel katılımlarıyla gerçekleştirilirken, 1917 Ekim Devrimi aynı ölçüde kalabalık emekçi eylemlilikleri ve niceliksel kitleselliklerle yapılmamıştır. Ancak yine de devrim proletarya devrimidir; çünkü kapitalizmin en derin artı-değer sömürüsü en yalın şekilde proletarya tarafından deneyimlenmektedir. Marx'ta, Lenin'de bu yüzden en geniş anlamıyla proletaryaya ve onun devrimci mücadelesine özel bir anlam yüklemiştir. Kimilerinin "elveda proletarya", "sanayi proletaryası ve kitlesel üretimler sona erdi", "proletarya kabuk değiştirdi ve sadece zincirlerini değil, daha çok şeyi kaybedeceği için artık özgürlük mücadelesi bitmiştir"... türünden çağdaş itirazları gerçekte niceliğe ilişkindir, teorik olarak bir karşılığı yoktur. Çünkü mülksüzleştirme süreci devam etmektedir, sorun da sayısal bir sorun değildir.

O halde Marx ve Lenin, Paris Komünü ve Ekim Devrimi arasında ezilenlerin siyasetini üretmek bakımından siyasal bir aldanma ve aldatmaca yoktur. Bunu sağlayan sadece görünümündeki açıkça benzerlik değildir, teorik olarak da gerçekliğin kavranma biçimi süreklilik arz etmektedir. Hatta denebilir ki Marx kapitalizmin nesnel yüzleri ile uğraşırken öznelliklerin kendisine yeterince açıklama

getirememiştir, işte bu duruma Lenin'in verdiği teorik tepki, onu Marx'ın düşüncesinin sürdürücüsü olarak görmeye yol açmaktadır. Lenin yaşanılan toplumun tarihsel yüzlerine, bir de öznelliklerin etkisini katabilmiştir ve böylece Bolşevik Parti ve Sovyetler ile birlikte devrimci konjonktürün olanakları ölçüsünde tarihöncesinin tarihsel bir başlangıcı için Ekim Devrimi'nin gerçekleştirebilmiştir.

Pratik: Max Horkheimer bir yerde "pratiğin başka olanda varolduğunu" ve dünyanın bu dünya olmaktan çıkabilmesi için hem düşünsel hem de fiili olarak başka türde eylemek gerektiğini vurgular. Burada olmanın imkânsızlığına rağmen, burada olanın parçası olmayı sürdürmek, nihilizmin ve/veya hedonizmin pençesinde kıvranmaktır. Eğer burada olmak bir sorunsa, bulunması gereken yol düşüncenin başka imkânlı bir olan bulmasıdır. Yani teorik ve pratik gerçekliklerden biri düşüncenin ya da varolmanın tek başına ifadesine dönüşürse, başka olandan ziyade, tam da alışılageldiği üzere, dünyanın bugününe paye vermek zorunlu olacaktır. Saf bir teori ya da saf bir pratik başka olana dair eylemde bulunamaz. Çünkü başka olana yönelecek düşünce, davranış biçimimizdir. Bir adım daha atarsak, başka olana yönelende düşünce tüm gücü ile (*ethos*, *pathos*, *logos*) eyleme geçmiştir. Dolayısıyla başka türde eylemek denilen şey tarihselliğin içinde varolan ve artık varoluşumuza imkânsızlık cenderesine sokmuş olandan varoluşumuzu imkânlı kılacak olana geçiştir.

Moshe Lewin *Sovyet Yüzyılı* adlı eserinde Sovyet sisteminin ne olduğunu araştırır ve sanıldığının aksine 1990'lar sonrası SSCB yurttaşlarının bir kısmının Sovyet sistemine dair belirli bir düzeydeki özlemini dile getirir. Yıkılan bir sisteme insanların özlemini tetikleyen şeyler: İş yüklerinin artmasıdır, boş zaman algılarının tamamen tarumar edilmesidir, kültürel hayata ve kendini geliştirmeye ayrılan zamanın tamamen azaltılmak zorunda kalınmasıdır, neredeyse her şeyin para ile ölçülürken para kazanmanın zorlaşmasıdır, arzu ve isteklerin, hatta ihtiyaçların karşılanamaz hale gelmesidir, demokrasi denilen şeyin kitlelere büyük çaplı bir katkısı sağlamamasındandır. Lewin öfke içinde şu tespitte bulunur: "Antikomünizm –ve uzantıları- tarihsel bir bilgi alanı değildir: Böyle olma yolundaki bir ideolojidir. Söz konusu 'siyasi hayvan'ın gerçeklerine tekabül etmemekle kalmamış, demokrasinin bayraktarlığını yaparak, paradoksal bir biçimde, muhafazakâr veya daha gerici davalara hizmet etmek için SSCB'nin otoriter –diktatörlük- rejimini istismar etmiştir" (Moshe Lewin *Sovyet Yüzyılı*, çev. Renan Akman, İst: İletişim, 2011, s.470). Lewin bütün bunların ardından ekler, sovyet sistemi bir yığın olmamışlık ve zorlama içindedir ama kesinlikle anti-komünizmin ve batı cephesinin ikiyüzlü ifadelerinde olduğu gibi değil.

O halde tekrar sorulmalıdır, başka olana yönelen pratik nasıl mümkündür diye? Bir başka şekilde şöyle de sorulabilir: İçine düştüğümüz rüya âlemi ve felaketten, devrimci hayallerin yarattığı deneysel yaşam arayışlarından geçmeden düşüncemiz nasıl bir kendilik yolu bulacaktır. İşte tam da bu yüzden 100. yılında Ekim Devrimi halen anlaşılmayı beklemektedir.•

Ekim Devrimi ve Edebiyat

Doğuş SARPKAYA

1917 Bolşevik Devrimi ve "edebiyat" kelimeleri yan yana geldiğinde akla gelen ilk şey nedense sosyalist gerçekçiliktir. Oysa tarihsel olarak yanlış bir eşleştirmedir bu. Devrimin olduğu yıllarda sosyalist gerçekçilik egemenliğini ilan etmemişti. Rus sanatı açısından avangardın hâkimiyetinin bu kadar bariz olduğu bir dönem yaşanmamıştı. 1900'lü yılların ilk çeyreğinin, Eric Hobsbawn'dan hareketle, Paris karşısında Rus ve Alman avangardının etkin olmaya başladığı yıllar olduğunu söyleyebiliriz.[1] Devrim ise bu süreçte katalizör işlevi gördü: Dünyayı sarstığı gibi sanat dünyasında da güçlü bir zelzele yarattı.

1917 Ekiminde Rus edebiyatında gözlenen çeşitlilik ve yenilikçilik sadece devrimci atılım ile açıklanamaz. Özellikle 19. yüzyılda gelişen genelde edebiyat, özelde romanın etkinliği buna temel oluşturdu kuşkusuz. 19. yüzyılın altın çağı, 1900'lü yılların ilk çeyreğindeki gümüş yılların[2] habercisiydi. Ayrıca Rusya'da roman türü ile siyaset daha ilk andan itibaren birbiriyle iç içe geçmiş durumdaydı. Dolayısıyla Ekim Devrimi ve edebiyat üzerine düşünebilmemizin yolu biraz da 19. yüzyılın mirasını kavramamızdan geçiyor.

RUS EDEBİYATININ ALTIN ÇAĞI

Rusya'da 18. yüzyılda roman yazımı hiç gelişmemişti. Siyasal ve duygusal içeriğe dayalı şiir yazımı, edebiyatın başat türü olarak göze çarpıyordu. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde, Rus edebiyatının en zengin dö-

1 Eric Hobsbawn, *Aşırılıklar Çağı*, Çeviri: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, 1996.

2 Altın dönem ve gümüş dönem ayrışmasını Ayrıntı Dergi'nin bu sayısındaki Süreyya Karacabey'in yazısından ödünç aldım. Bu sayıda ss. 99-102.

Devrim öncesi Rus Edebiyatının üç ünlü ismi Gorki, Tolstoy ve Çehov bir arada...

nemi ile karşılaşırız. Bu dönem aynı zamanda Rusya'da romanın yükselişe geçtiği zamandır. Roman sanatındaki gelişme ile Rusya'daki siyasi gelişmeler arasında bir paralellik olduğu kesin. Rusya'da roman sanatının gelişmesinde Çarlık yönetiminin baskı politikalarının etkisi olmuştu. 1800'lü yılların başında I. Nikolay, Rusya'yı Avrupa'daki devrimlerin de etkisiyle dışarıya kapamış, ülkedeki Batılılaşma hamlelerini tümüyle ortadan kaldırmış, serfliğin kutsallığını vurgulayarak ülkenin ekonomik gelişmesini kösteklemiş ve neredeyse tüm dünyada ilk polis devleti uygulamasını başlatıp baskı ve zulüm düzenini kurarak muhafazakâr bir diktatörlüğü tesis etmeyi başarmıştı.[3]

İşte bu dönemde, Fransız Devrimi'nin etkileri altında, Romantizm akımına bağlı olan Puşkin, Rusya'nın ilk modern yazarı, ilk önemli romantiği ve kendisinden sonra gelecek gerçekçilik akımının başlatıcısıydı. Gorki'nin deyişiyle o, "başlangıçların başlangıcı" idi. 1825'deki Dekabrist İsyanı'nın da sözcülüğünü üstlendiği için, uzun bir sürgün yaşamı sürdüren ve şairlik yönü sık sık daha çok öne çıkarılan Puşkin'in ilk romanı *Yevgeni Onegin* (1833) manzum tarzda yazılmıştı. 1831'de yazdığı *Boris Godunov* adlı tiyatro eseri ve aynı tarihli *Bielkin Hikâyeleri* ile Rusya'yı etkileyen yazarın, tarihsel bir çerçevede geçen romanı *Yüzbaşı'nın Kızı* (1836) ünlü Pugaçev Ayaklanması'nı konu ediniyordu. Yaşamı, polis takibi ve sansür ile geçen Puşkin, genç yaşta bir düello sonucunda öldü.

Ne gariptir ki, Puşkin'in ilk gerçek mirasçısı sayılan Lermontov'un yaşamı da aynı biçimde sonlanacaktı. 1840'da yazdığı *Zamanımızın Bir Kahramanı* romanı, modern yaşamın insan ruhu üzerinde yarattığı etkileri konu edinmişti ve yine romantizmin etkisi altındaydı. Sonraları Bielinski tarafından gerici olmadığı kanıtlanmaya çalışılan Gogol'un, oyun, öykü ve roman türlerinde eserlerini görüyoruz. *Ölü Canlar* (1842) dönemin Rusya'sının toplumsal yaşamını ve yeni insan tiplerini ele almış ve yayınlanışından sonra hem edebi hem siyasi bakımdan etkiler yaratmıştı.

1855'teki Kırım hezimeti sonrasından 1860'lara gelinen zaman dilimi aynı zamanda Rusya tarihinin dönüm noktalarından birine tanıklık etmekteydi. Yeni Çar II. Aleksander'ın tahta geçtiği ilk yıllarda "kültürde belirgin bir liberalleşme ve kamusal tartışmalarda yeni bir açıklık yaşandı".[4] 1861'de II. Aleksander, serfliği kaldırarak bu sembolik bir özgürlük

3 Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, 1994.

4 Berman, agk.

ortamını geliştirmeye çalışmıştı. Ne var ki bu hamle ters tepti. Köklü bir toprak reformuyla desteklenmediği için serflerin özgürleşmesi Rus köylüsünün yaşamını daha da çekilmez hale getirecekti. "Çok geçmeden köylülerin hâlâ efendileri karşısında biçare kaldıkları, daha önce kendilerine bağışlanandan bile az kazandıkları, köy komünlerine karşı bir sürü yeni yükümlülük üstlendikleri ve sadece lafta özgür oldukları anlaşıldı".[5] Bu durum hem umutların körelmesine hem de Rus toplumunun öfkesinin filizlenmesine neden oldu. Neredeyse Ekim Devrimi'ne kadar tüm Çarlar, bu öfkenin soğurulması için baskı rejimlerini kurumsallaştırmaya çalışacaklardı.

Edebiyat ortamındaki tepki ise çok yönlü olmuştu: Yarattığı tipleme ile bir yaşam tarzına kahramanının adını verdiren Gonçarov'un romanı *Oblomov* (1859), geleneksel Rus edebiyatının mizah ve yergi özelliklerini barındırıyordu. Aynı zamanda 1860'lı yılların değişimden umudu olmayan ve eylemsizliği benimseyen genç soylu kitlesinin parodisiydi *Oblomov*. Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'daki Bazarov karakteri 1860'ların rasyonalizme inanan ama mevcut durumda bir şey yapması mümkün olmayan aydın kitlesinin temsili olarak ortaya çıktı. Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı?* kitabı ise bu dönemde sokağa çıkan yoksul entelektüellerin iradi eylemini ideal, hatta "fantastik" bir tarzla resmetmeye çalışıyordu. Eser romantik devrimci bir ton taşısa da sınıf savaşı, toplumsal cinsiyet ve bireyleşme konularında derin bir içgörüye sahipti. Dostoyevski'nin yeraltı adamı ise *Nasıl Yapmalı?*'da idealleştirilmiş devrimci öğrencinin zıddını yaratarak sıradan insanın travmalarına yoğunlaşmıştı. Hemen hemen aynı dönemde Ekim Devrimi'ni etkileyen en önemli yazarlardan Lev Tolstoy ilk büyük eserini kaleme alıyordu. Yazar, başyapıtı olarak kabul edilen *Savaş ve Barış*'ı 1864'te yazmaya başladı ve 1869'da tamamladı. *Savaş ve Barış*'ta, 1812 Kurtuluş Savaşı merkeze alınarak Rusya'nın soylu sınıfı içindeki farklı yönelimleri masaya yatırıyordu. Fakat daha da önemlisi tarihsel bir dönem içinde toplumun yapısını gerçekçi bir şekilde yansıtmayı da görev edinmişti Tolstoy.

19. yüzyılın son çeyreği ise Rus edebiyatı açısından verimli bir dönemin habercisiydi. Fakat bu haberin müjde olduğu konusu tartışmalıdır. Bir taraftan işçi sınıfı içerisinde Çarlık düzenine karşı örgütlenmeler güçlenirken diğer taraftan Rus orta sınıfında ve aydın kesiminde yenilgi duygusu hâkimdi. Irène Némirovsky, 1880–1890 yıllarını şöyle betimliyor: "İnsanlar kayıtsızlıktan ve cesaret kırıklığından başka bir şey hissetmiyorlardı. Bunca asil ve cömertçe hayaller, bunca feda edilen canlar neye varmak içindi? Politikadan ve sosyal reformlardan iğrenilmişti. Yalnız işçiler kaynaşıyordu, fakat bu, aydın zümreden uzak kalıyordu." Tam da devrimden önceki dönemde güvensizlik ve yalnızlık duygusu aydın ve sanatçılar arasında hegemonik hisler olarak boy veriyordu.

DEVRİM ÖNCESİ DÖNEM

Egemen olan güvensizlik ve yalnızlık duygusunun kaçınılmaz olarak umutsuzluk ve vazgeçiş gibi tepkiler doğurması beklenebilir. Ama Rusya'da süreç farklı işledi. Ahmet Oktay, bu durumu "aşırı iyimserlik" olarak açıklıyor. Acı ve çile dolu bu yıllar aydınların kitlelere güvenini köreltmişti. Lakin yalnızlık duygusu sanatçıları ve aydınları kaynağı belirsiz bir aşırı iyimserliğe yönlendirdi. "Gelecek, çekilenlerin kefareti olacaktı, olmak zorundaydı. Türkiye solunda gözlemlenen teolojik eğilimdir bu ve Rus romanı, büyük yapıtlarının hemen tümünde bu ikilemi yansıtır."[6] Çarlık rejiminin baskıları, yazarları toplumsal ve siyasi alanlarda eser vermeye zorluyordu. Rus edebiyatı gelecek güzel günler ile mahşerî şimdi arasında yolunu bulmaya çalışıyordu. Ahmet Oktay, bu durumu şöyle ifade ediyor:

İster Tolstoy olsun ister Gorki, devrim öncesinin büyük yazarları toplumun acı çekmişlerinin sesi olmayı öngörmüşlerdir hep. Dünyanın hiç bir yazınında böylesine derin bir *aktörellik* görülmemektedir. Bu yüzden, Rus romanındaki aydın hep çile çeken, umutsuz bir insandır. Tek sorunu vardır onun: Rusya ve Rusya'nın yoksulluğu. Toplumun parçalandığını, sınıf çelişkilerinin keskinleştiğini, değer yargılarının geçersizleştiğini ve büyük yıkımın çok yakın olduğunu görmüştür Rus romancıları. Bu yıkımı hızlandırmak isteyen Çernişevski, Dobrolyubov, Pisarev ve Bielins-

5 Berman, agk.

6 Ahmet Oktay, *Toplumsal Gerçekçiliğin Kaynakları*, İthaki Yayınları, 2008.

Devrim öncesi dönemde edebiyat hem bir önceki yüzyılın mirasına yaslanmış hem de yenilikçi hareketlerin yansımalarını hissetmişti. Rusya için sanat ve edebiyat her zaman toplumsal hayat üzerinde etkili olmuştu. Sanatçıların görev duygusunu edinmek zorunda kalışları da bunda pay sahibidir kuşkusuz. Ama bu durum "halkı eğitme" amacını taşıyan bir sanat anlayışının yaratacağı tek tipleşmeye neden olmadı. Tam tersine devrim öncesi ve devrim yılları Rusya'sında sanat ve edebiyat dünyası canlı, yenilikçi ve devingendi.

ki gibi yazarlar da Tolstoy ve Dostoyevski gibi aktörel bir reformizme bel bağlayan yazarlar da, son kertede, hep insanın özgürlüğünü ve toplumun adalet ilkeleri doğrultusunda örgütlendirilmesini amaçlamışlardır. Birincilerin *estetik yararcılık*larının daha açık ve ilkesel oluşunun temel nedeni, besbelli ki siyasal ideoloji ve pratiği arasındaki farktır.[7]

Bu dönemin öne çıkan yazarı Anton Çehov olmuştur. Çehov, biçimi ve içeriğiyle öykü türüne yeni bir soluk getirmiş, devrim öncesi Rusya'nın güçlü bir betimlemesini yapabilmişti. Bu noktada Maksim Gorki'nin şu sözlerine sığınmak gerebilir: "Hayatın önemsiz gibi görünen gerçeklerindeki trajik niteliği hiç kimse Çehov kadar duru yakalayamamış, onun kadar sezememiştir ve yine ondan önceki hiçbir yazar, orta sınıf yaşantısının pis karmaşası içinde yer alan iğrençliklerin, çirkinliklerin, acınası durumların katı gerçekçi portresini onun kadar insanların gözüne sokamamıştır."[8]

1880'li yılların sonunda ilk eserlerini vermeye başlayan Gorki, ilerleyen yıllarda Rus edebiyatına yön veren isimlerden olacaktı. Daha öncesinde de Rusya'da direniş hareketleriyle bağlantısı olan ve 1905 olaylarına doğrudan katılan, 1905'ten sonra ise Bolşevik Partisi'ne destek veren Gorki'nin ilk eserlerinde alt sınıf Rus insanının günlük hayatını, ıssız bozkırlarda avarelik edenleri, fahişeleri, hırsızları, yoksulları anlattı. 1906'da kaleme aldığı *Ana* romanı ise toplumcu gerçekçiliğin ilk büyük örneklerinden biri olarak görülmüştü. Romandaki olaylar Ekim Devrimi'nin öncesinde Rusya'da halk hareketlerinin niteliği hakkında bilgi vermesi açısından da önemlidir.

Devrim öncesi dönemde edebiyat hem bir önceki yüzyılın mirasına yaslanmış hem de yenilikçi hareketlerin yansımalarını hissetmişti. Rusya için sanat ve edebiyat her zaman toplumsal hayat üzerinde etkili olmuştu. Sanatçıların görev duygusunu edinmek zorunda kalışları da bunda pay sahibidir kuşkusuz. Ama bu durum "halkı eğitme" amacını taşıyan bir sanat anlayışının yaratacağı tek tipleşmeye neden olmadı. Tam tersine devrim öncesi ve devrim yılları Rusya'sında sanat ve edebiyat dünyası canlı, yenilikçi ve devingendi.[9] Devrimin öncesi dönemde Rusya'da ve devrimin ilk yıllarında Sovyetler Birliği'nde konstrüktivizm, süprematizm, fütürizm gibi avangart akımlar yalnızca edebiyatta değil, sinema, resim ve tiyatro alanlarında da parlak ürünler vermişlerdi. Bu süreçte devrimden yana olduklarını açıkça ilan eden büyük sanatçıların eserlerini ve kuramlarını üretmeye başladıklarını görüyoruz. Meyerhold, *Ekim* adını verdiği tiyatrosunu kurma çalışmalarına başlamış, Tairov sahne ile seyirci arasındaki ayrımı ortadan kaldıracak denemelerine girişmiş, Vertov sine-göz, Kuleshov montaj kuramlarını uygulamaya koymuşlardı. Klasik sanat, aynı burjuvazi gibi yıkılmalı ve küllerinden yeni ve devrimci olan doğmalıydı.

DEVRİM YILLARI

Devrimin ilk yılları edebiyat açısından verimliydi. Lenin, klasik eserleri savunan ve edebiyatın yararcılığına inanan bir liderdi ama Lunaçarski ve Krupskaya gibi devrimci önderler avangart sanatçıları destekleme eğilimindeydi. "Şairler ve ressamlar, Puşkin ve Lermontov'u kendilerinin de sevdiklerini ama aynı zamanda devrimci de olduklarını

7 Ahmet Oktay, *agk.*

8 Maksim Gorki, "Çehov", Çeviri: Mete Ergin, Anton Çehov, Seçme Öyküler-1 içinde, Yordam Kitap, 2017.

9 Bu dönemde Rus avangartındaki gelişmelerin özeti için Süreyya Karacabey'in bu sayıdaki "Ekim Devrimi Ve Sanat: Ateş Serbest!" başlıklı yazısına bakılabilir.

ve eski sanat biçemlerine meydan okuduklarını ve Bolşevizm ve devrim çağına daha uygun çok farklı ve yeni şeyler ürettiklerini boş yere söylediler. Fikrini değiştirmeyecekti. Ne isterlerse yazabilir veya çizebilirlerdi ama neden bunu takdir etmesi için zorlanıyordu? Lenin'in meslektaşlarının çoğu yeni hareketlere karşı daha sempatikti. Buharin, Lunaçarski, Krupskaya, Kollontai ve bir dereceye kadar da Troçki, devrim kıvılcımının nasıl yeni olasılıklar açtığını anlamıştı."[10]

Devrimin ilk yıllarında Yesenin, Mayakovski gibi şairlerin fütürist şiirlerinin yanı sıra toplumcu gerçekçilerin ajitasyon propaganda romanları da yayımlanıyordu. Mesela Gladkov'un *Çimento* (1925) romanı geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştı. Daha sonra devletin resmî edebiyat akımı haline dönüşecek toplumcu gerçekçi romanların ilk yetkin örneklerinden olan *Çimento* devrim sonrasında Sovyet Rusya'nın kuruluş sancılarını gerçekçi bir dille anlatıyordu. Devrimci dönüşümün sadece bir yönetim biçimi değişikliği olmadığını, asıl değişmesi gerekenin insanlar arasındaki ilişkiler olduğunu vurgulayan roman, ele aldığı meseleler ile eleştirel mesafesini korumayı başarmıştı.

Aynı dönemde devrimi, hareketin içinden eleştiren kitaplar da yayımlanabiliyordu. 1929'dan sonra 1988'e kadar Rusçada yeni baskısı yapılması yasaklanan Yevgeniy Zamyatin'in *Biz* romanı 1920'de sorunsuzca yayımlanmıştı. Zamyatin bir komünistti. "Eğer doğada sabit şeyler, sabit gerçekler olsaydı, tüm bunlar yanlış olurdu. Ama şükür ki gerçekler hatalıdır. Diyalektik sürecin özü tam da budur. Bugünün doğruları yarının yanlışlarıdır; en son sayı yoktur. Devrim her yerde, her şeydedir. Sınırsızdır. En son devrim, en son sayı yoktur"[11] diyerek devrimin katılaşmasını ve devlet bürokrasisinin karşı devrimci karakterini eleştiriyor, devrim ve sosyalizm umudunu canlı tutuyordu. Aynı zamanda *Biz*, yeni bir türün ortaya çıkmasını da sağlamıştı: Distopya.

Devrim yılları aynı zamanda ütopyacı dürtüyü de hareketlendirmişti. Bu dönemin dikkat çekici ütopyalarından biri tarım uzmanı olan Aleksandr Çayanov tarafından kaleme alınmıştı. *Biz* gibi 1920 yılında yayımlanan *Biraderim Aleksey'in Köylü Ütopyası Ülkesine Seyahati*, kır yaşamını ve doğaya dönmeyi öneren ekolojist bir ütopyaydı. Çayanov da aynı Zamyatin gibi sosyalizmin içindeki aksaklıkları eleştirerek, Rus edebiyatına farklı bir soluk getirmeye çalışmıştı.

Sovyet Rusya, devrimin ilk yıllarında siyasal olanla sanatsal olan arasında paralellik kurmayı başarmış ve dünya sanatına yeni bir soluk getirmişti. 1917 ile 1928 arasındaki on bir yılda sanat ve edebiyat açısından özgür bir ortam yaratılmıştı. Ama bu durum devletin kültüre ve sanata yukarıdan müdahalesiyle sonlandırılacaktı.

TOPLUMCU GERÇEKÇİLİĞİN DOĞUŞU VE SON

Lenin sonrası Bolşevik Parti yönetimi edebiyatın ve sanatın proletarya diktatörlüğüne doğrudan hizmet etmesi gerektiğine inanıyordu. "1928 yılında Bolşevik Parti Merkez Komitesi'nin aldığı karara göre edebiyat, yazarları inşaat alanlarını ziyaret etmeye gönderen ve sistemi göklere çıkaran romanlar üretmelerini isteyen partinin çıkarlarına hizmet etmeliydi."[12] Dünya edebiyatının klasik eserlerinin sanata katkısını yok sayan, güncel sanatsal gelişmeleri "burjuva estetiği" yaftasıyla görmezden gelen sanatsal anlayışın hâkim olması ve 1934 yılında Sovyet Yazarları Kongresi'nde sosyalist gerçekçiliğin resmî olarak kabul edilmesiyle birlikte Sovyet Rusya'da sanatsal devrimin sonuna gelinmişti. "Sosyalist gerçekçiliğin icadı ile başlayan edebiyat ve politika arasındaki eşitsiz ilişki, belli bir tarihsel döneme ve mekâna, yani Ekim Devrimi sonrası Sovyetler Birliği'ne özgü bir hataydı aslında ama, bu hatanın analiz edilip giderilmesindense, teorize edilip evrenselleştirilmesi tercih edildi."[13]

Bu hataya rağmen Sovyet Rusya'da güçlü yazarlar varlıklarını sürdürdüler. Resmî ma-

10 Tarık Ali, Lenin'in edebiyat sevgisi Rus Devrimi'ni nasıl şekillendirdi? Kaynak: https://dunyadanceviri.wordpress.com/2017/04/08/tarik-ali-leninin-edebiyat-sevgisi-rus-devrimini-nasil-sekillendirdi/

11 Yevgeni Zamyatin'den akt. Ursula K. Le Guin, *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar*, Çeviri: Kolektif, Metis Yayınları, 1999.

12 Terry Eagleton, *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, Çeviri: Utku Özmakas, İletişim Yayınları, 2012.

13 A. Ömer Türkeş, "Toplumcu Gerçekçilik" Edebiyatın Değil Siyasetin Estetiğidir, *BirGün Kitap Eki*, 05.02.2011.

kamlarca kabul gören Şolohov ve Ehrenburg gibi yazarların dışında Soljenitsin, Bunin ve Pasternak gibi rejim karşıtı yazarlar da okurla buluşmayı başardılar. "Onlara kıyasla çok daha yetenekli birçok yazar ne yazık ki yıllarca ülkeleri dışında hiç okunmadı."[14] Birçoğu 90'lı yıllarda gün yüzüne çıkan Daniil Kharms, Aleksandr İvanoviç Kuprin, Mihail Zoşçenko, Vladimir Voynoviç, Andrey Platonov, Vasili Grossman gibi edebiyatçıların yanında Mihail Bahtin, Valentin Voloshinov, Pavel Medvedev ve Viktor Şklovskiy gibi kuramcıların kitaplarının yeni baskılarına 1990'lerden önce ulaşılamamıştı. 1928 sonrası yapılanlar siyasal "doğrular" uğruna sanatsal özgürlüğe zincir vurmanın nasıl büyük bir hata olduğunu göstermişti.

Tüm bunlara rağmen Ekim Devrimi, tüm dünyada ezilen sınıflar için olduğu kadar, kültürel bir devrimi amaçlayan sanatçıları da derinden etkiledi. Rusya sınırlarında devlet baskısı devam etse de büyük sanatçılar, kendi topraklarının mirasını sahiplenmiş ve bunu eserlerine yansıtabilmişlerdir. Andrey Tarkovski'den Stanislaw Lem'e kadar pek çok sanatçı Sovyet Rusya topraklarında eserlerini verdi. Rusya dışında da devrimin tetiklediği bir sanatçı kuşağının varlığını unutmamalıyız. Ekim Devrimi, sanatçılara, "Devrim eski bir efsane, sosyalizm imkânsız bir ütopya değil!" diye seslenerek tüm dünyaya yayıldı. •

14 A. Ömer Türkeş, agy.

Büyük Ekim Devrimi ve Müzik İlişkisi Üzerine Dönemsel Bir Okuma

Marcel MECIAR
Çeviri: Zeynep BAYKAL

Sadece yüz yıl önce Ekim 1917'de vukuu bulan ancak "yüzyılların ürünü olan"[1] Ekim Devrimi Rus kültürü ve kimliğinin ve onun daima ayrılmaz bir parçası olan Rus müzikal dağarcığının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Devrim öncesi dönemde toplumsal dengeler gelgitli bir seyir izlerken müziğin kendisinin de Çarlık otokrasisi tarafından büyük oranda düzenlenmekte ve kontrol edilmekte idi.

Ülkedeki müzik standardını yükseltmek ve müzik eğitimini yaygınlaştırmak için kurulan Rus Müzik Cemiyeti (*Русское музыкальное общество*), 1859-1918 yılları arasında Rus Müzik Dünyasının olağanüstü bir dönüşüme yol açmıştı.[2]

Bununla birlikte, "Rus Beşleri" (Rusça'da *Могучая кучка*- "Güçlü Avuç"/ adı ile isimlendirilen) olarak tanınmaya başlanan beş besteci, Rus ulusal kimliğini benimsemek amacı ile "Rus tarihinden halk hikayeleri, efsaneler, *bylina*lar (geleneksel epik kahramanlık masalları ve şiirleri) ve çağdaş köylü müziği türleri üzerinden temalar "geliştirmeye çalışmaktaydı[3]

Geç Çarlık Dönemi boyunca, müzik alanına dair mesleklerin profesyonelleşmesini (besteciler ve özellikle müzisyenler için) ve müzik aracılığı ile daha sonraları devrim için kullanılacak olan vatanseverlik eğilimlerin oluşturulma sürecini gözlemleyebiliriz.

1 Paul Dukes, *October and the World: Perspectives on the Russian Revolution*, MacMillan Press, London 1979, s. vii.

2 Lynn M. Sargeant, *Harmony and Discord: Music and the Transformation of Russian Cultural Life*, Oxford University Press, New York 2011, s. 261.

3 James Bakst, *A History of Russian-Soviet Music*, Dodd, Mead, and Company, New York 1966, s. 95.

20. yüzyılın en önemli bestecileri arasında gösterilen Dimitri ŞOSTAKOVİÇ

Ekim Devrimi döneminde gerçekleşen müziklerle ilgili tartışmalarda olgulara dayalı bazı yorumlamalar üzerinde genel bir görüş birliğine varılmıştır, ancak farklı akademisyenlerin, müzik teorisyenlerinin bakış açıları ve yaklaşımları değişiklik gösterdiğinden kimilerinin doğruluğuna halen üzerine tartışma sürmektedir.

Besteci Can Aksel Akın gibi kimi yazarlar 1917 yılından önce meydana gelen oldukça önemli bir kuşaklararası kopmadan bahseder.[4] Devrim öncesinin klasik müzik bestecileri kuşağı, 1917 öncesinde çoğunlukla doğal nedenlerden dolayı yok olup gitmişken (1908'de Nikolay A. Rimskiy-Korsakov, 1910'da Miliy A. Balakirev, 1915'de Sergey I. Taneyev ve Aleksandr N. Skryabin yaşamını yitirdi), aksi taktirde Dmitri D. Şostakoviç[5] devrim gerçekleştiğinde yalnızca 11 yaşında idi. Bununla birlikte, içinde pek çok müzisyenin de bulunduğu genç kuşağın yaşamını yitirmesine neden olan 1. Dünya Savaşı ("Büyük Savaş") da Rusya'da müziğin gelişimine büyük zarar vermiştir. Örneğin, savaşın ortasında aktif olarak çalışmalarına devam eden az sayıdaki müzikal performans topluluğundan biri olan Sergey Kusevitskiy orkestrası "üyelerinin yarısından fazlasının aktif olarak askerlik görevine dahil olması sonrasında 1916 yılında da dağılmıştı".[6]

Bu bağlamda, Rebecca Mitchel net bir ifade ile **"Rusya'nın müzikal ölümü"** tanımını kullanır ve 1917'nin başlarında Rusya'nın hem askeri hem de müzikal yenilgi ile karşı karşıya kaldığının altını çizer.[7] Ancak müzik, Petrograd sokaklarında ve Rusya'nın başka yerlerinde Rusya'da şarkı söyleyerek, Çarlık rejimini sona erişini kutlayan Rus kalabalığının dudaklarında ölümsüzleşir. Söylenen bu şarkıların çoğu profesyonel müzisyenler tarafından bestelenmiş ve melodik olarak halk türkülerin motiflerine dayanırken, bazı

4Can Aksel Akın, "*Ekim Devrimi ve Müzik*," İleri Haber, 11 Kasım 2014, erişim: 18 Eylül 2017 http://ilerihaber.org/yazar/ekim-devrimi-ve-muzik-30410.html.

5Bu makalede İngilizceden uyarlanmış bozuk, yanlış Rusça isimlerin önüne geçmek için isimler Türkçe fonetik işaretlerle yazılmıştır.

6Amy Nelson, *Music for the Revolution: Musicians and Power in Early Soviet Russia*, Pennsylvania State University Press, University Park 2004, s. 13.

7Rebecca Mitchell, "Music and Russian Identity in War and Revolution (1914–22)," *Russian Culture in War and Revolution*, Cilt 2., (drl.) Murray Frame, Boris Kolonitskii, Steven G. Marks, and Melissa K. Stockdale, Slavica Publishers, Bloomington 2014, s. 236 ve 238.

melodiler ise yurtdışından ünlü olmuş şarkılardan alınmıştı (örneğin Fransız Milli Marşı *Marseillaise*).[8] Kimi şarkılar ulusun belleğine kazınacak kadar popüler olur, yeni sözlerle tekrar tekrar yazılır (ör. *Dubinuşka*), pek çok çeşitlemeleri yapılır ve onlarca yıl sonra da resmî ve resmi olmayan ortamlarda (ör. ev eğlencelerinde) söylenegelir.

Ekim 1917 devriminden sonraki sürecin ulusu birleştirdiğini söylemek güçtür. Ancak büyük opera sanatçısı bas Fyodor Şalyapin ya da şef olan Nikolay Malko[9] gibi müzik profesyonellerinin anıları, müziğin Devrimin hemen ardından tiyatrolarda ve konser salonlarında seslendirildiğini (ünlü 25 Ekim, Gregoryen takvime göre 7 Kasım), ve *Aurora* (kruvazör gemisi) patlamalarının bile performansları durdurmadığını anlatıyor.[10] Ancak sanatçının Devrime karşı duruşundaki ayrışma büyük bir **ideolojik bölünme**ye neden oldu. Kimi sanatçılar Devrim'in getirdiği derin toplumsal değişimleri hevesle ve dürüstçe benimsese de kimileri devrimi takip etmeyi reddetti, buna bağlı olarak 1917'yi takip eden yıllarda -özellikle Vladimir I. Lenin ölümünden ve Josef V. Stalin'in iktidara gelmesinden sonra - birçok yetenekli sanatçı Sovyet Rusya'dan göç etmiş oldu.

BÜYÜK EKİM" SONRASI SOVYET MÜZİĞİ

1917-1932 yılları yani Ekim Devrimi ile Stalin'in İkinci Devrimi arasındaki dönem Erken Sovyet müziğinin gelişmesinin yaygınlaşmasına şahitlik ederken bu dönemi takip eden *1932-1958 yılları* ise güzel sanatlarda yeni bir Sovyet kültürel hareketi ile politikada Stalin'in diktatörlüğü ile kendini gösterir. Bu bölgedeki bu önemli geçiş dönemi SSCB uluslarının Nazi Almanya'sına ve müttefiklerine karşı varlığını sürdürmek için savaştığı-Napoleon Bonaparten'nin 1812de Rusya'da (*Vatanseverlik Savaşı*) ve Rusya'ya karşı uyguladığı askeri kampanya ile karşılaştırılırsa- *Büyük Vatanseverlik Savaşı* 1941-1945 dönemini kapsar.[11]

MÜZİKAL YAŞANTI İLE İLGİLİ POLİTİKALAR

Büyük Ekim Devrimi müziğinin gelişiminde yeni bir aşamaya açtı. Müzik Rus İç Savaşından (1918-1922) çok büyük oranda etkilenmekteydi. Birçok tiyatro çalışmaz halde iken ve müzisyenler *Kızıl Ordu*'ya (ve sırasıyla *Beyaz Ordular*'a) hizmet ediyordu. Özellikle savaş döneminde insanlar bir süre için de olsa savaşın anlarının sefaletini ve kayıpların acılarını yasını unutmak ve biraz dışardan bakabilmek için çok daha yoğun bir biçimde müzik (özelikle kitle şarkılarını)[12] dinleme ihtiyacı hissediyorlardı.

Yeni Sovyet Müziği Rus toplumunun kültürel hayatındaki her alana dokunmuş olur bu sayede. Sovyet Devleti güzel sanatlardaki gelişime ön ayak olurken Sovyet Müziği başlı başına bilimsel bir bakış üzerine kurulu ideolojik temelin, Parti Kimliğinin (aidiyetin) ve demokratikleşmenin altını çizmekteydi. Çağdaşlarına göre, genç Sovyet sanatı temel ereğini yerine getirebilmek yani halkı komünizm fikrini benimsemeye yönlendirebilmek için gerekli değişimlerden geçmeliydi.[13] Marksist-Leninist teorinin estetik ve ideolojik ilkelerini başarıyla dahil etme gayreti açık ve güçlü

8 *İşçinin Marseillaise*'i (*Рабочая Марсельеза* /Raboçaya Marselyeza/) devrim yılı boyunca tüm halk meclislerinde, sokak gösterilerinde konserlerde tiyatro oyunlarında çalınıp söylenen bir şarkıdır. Adından da anlaşılacağı üzere, bu Rus devrimci şarkısı, 1792'de C. J. Rouget de Lisle tarafından yazılmış olan Fransız Devrimi döneminin ünlü marşı *La Marseillaise*'in melodisi üzerine kurulur.Melodinin bazı kısımları Rus dilindeki cümle kuruluş biçimi ile uyuşacak şekilde uyarlanmak durumda kalınır ve bu nedenle pek çok kayıtta - özellikle de nakarat kısımdan önce - melodi farklılık gösterir.

9 Nelson,age., s. 13-14.

10 Nelson bazı Batılı akademisyenlerin bu olayı Bolşevik darbesinin görece kanlı bir biçimde ilerlememesinin bir kanıtı olarak yorumlanmadıklarına(Nelson, age., s. 14), ve Moskova ile diğer bölgelerdeki durumu gözden kaçırdıklarına dikkati çekiyor.

11 Bu dönem ile Türk Kurtuluş Savaşı arasında paralellik kurmak mümkündür (1919-1923).

12Ekim Devrimden sonraki ilk yıllarda Sovyet müziğinin devrimci çağın ruhunu ifade etmeye çalışması dikkat çekicidir. "Kitle şarkıları"türü yeni rejim tarafından yoğun bir şekilde desteklenmekle birlikte kendi doğal seyrinde hızlı bir biçimde gelişim gösterdi amatör yorumcular ("Vadiler ve tepelerde" - *По долинам и по взгорьям*, "Cesurca savaşmak için, biz gidiyoruz" - *Смело мы в бой пойдем*) ve profesyonel bestecilerin eserleri (ör.Dmitriy Pokrassam tarafından yazılan "Budyonny'nin Marşı" - *Марш Буденного* and "Kızıl Ordu her şeyden güçlüdür" - *Красная Армия всех сильней*,) ile yaygınlaştı.

13 İ. A. Nikeyeva ve L. R. Fattahova, *История музыки* (Müzik Tarihi), Omsk Devlet Üniversitesi, Omsk 2004, s. 26.

bir biçimde ortaya koyulmaktaydı. Bu gayret, sanatçılara toplumsal gerçekliği nasıl algılayacaklar yansıtacaklarını, tasvir edeceklerini öğretme sürecini de kapsamaktaydı.

Komünist Parti ve Sovyet hükümeti bu çabaların öncüleri ve ana destekçileriydi. Vladimir Ilyiç Lenin, henüz 1918'de müzik ile ilgili iki kararı imzaladı: Bunlarda ilki müzik ve plak şirketlerinin kamulaştırılması ve ikincisi ise konservatuarların millileştirilmesi ile ilgiliydi. Devletin plak şirketleri ilerleyen zamanlarda Sovyet Müziğinin gelişiminde çok önemli bir kurumsal rol oynamıştı ve sıklıkla kullanılan "devlet müziğinin yapımı" terimi devlet aygıtının sanatsal ilerlemeye ile ne derece ilgilendiğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

1918de, daha önce sözü geçen Halkın Komiserleri Konseyi Kararnamesi ile Moskova ve Petrograd konservatuarlarının ve diğer eğitim kurumlarının, konser salonlarının ve tiyatroların devlet idaresi altına alındığını ilan edilmiş olur. Devletin desteği ile farklı sınıflardan gelen çoğunluğu tarihte ilk kez bir gösterimde birbirinin ardına oturacak olan geniş bir dinleyici kesimi için, pek çok konser ve dersler organize edilir. "Halkın Konservatuarları" yalnızca büyük şehirlerde değil yeteneği olan ve üzerine müzik üzerine çalışmak isteyen herkesin bir enstrüman çalabileceği biçimde küçük kasabalarda da varlıklarını sürdürmeye başlar. Bu gönüllü kişilerin en iyileri zaman içinde Sovyet müzisyenlerin yeni kuşağını temsil etmeye başlar. Sovyet konservatuarlarının ilk başarıları arasında piyanist Lev Oborin'in 1927'de Varşova (Polonya)'da düzenlenen uluslararası bir yarışmadaki zaferi yer alır.

Ayrıca, müzikal yaratıcılığa devletin verdiği destek bu geniş coğrafyanın her köşesinde kurulan ve deneyimsiz müzisyenlerin önceden millileştirilmiş özel konservatuarlardan devlet tarafından satın alınarak sanatçılara verilen enstrümanlarla performans sergiledikleri "halkın orkestraları" ya da ulusal enstrümanların orkestraları ile temsil edilmekte idi.

1920'LERDEKİ GELİŞMELER

1920'lerde Sovyet devleti güçlenirken özellikle kültür alanında Komünist Parti, güzel sanatlardaki karşı-devrimci eğilimlere karşı mücadeleyi yürütmeye ve yeni yaratıcı yöntemler üretmeye çalıştı. Özünde, parti, farklı türde üretim yapan eski nesil sanatçıları yeniden eğitmek ve aynı zamanda genç kuşak sanatçıları da Marksist-Leninist teorinin taze ruhu ile yetiştirmek istedi. Bu amaçla sanatçıları bir araya getiren ve işbirliğinin, yaratıcılığın ve "devrimci ruh"un hakim olduğu bir ortamı yaratmaya katkı sağlayacak farklı sanatçı dernekleri kuruldu.

Müzik bu on yıllık sürede çok hızlı bir şekilde gelişmeye başlar. Özellikle büyük kentlerde opera tiyatroları, senfonik orkestralar kurulur; yeni fikirler ve yeni müzikal yorumlama biçimleri yaygınlaşır. Bu dönemde müzik ortamında yaşanan en önemli olaylardan bazıları, K. Stanislavskiy ve N. Dançenko tarafından opera tiyatrosunun temellerinin atması ve orkestra şefi olmadan çalışmalarını sürdüren bir orkestra olan Persymphans'ın (Birinci Senfonik Topluluğu; *Первый симфонический ансамбл*) kurulmasıdır.

1924 yılında Çağdaş Müzik Birliği (ACM; *Ассоциация Современной Музыки*), müzikte avangard eğilimlere yönelen bestecilerden oluşan alternatif bir kurum olarak ortaya çıkar.[14] Nikolay Roslavets tarafından kurulan dernek, arasında Uluslararası Çağdaş Müzik Topluluğu'nun prestijli müzik festivallerinde icralarda bulunmuş olan Alexander V. Mosolov, Nikolai Myaskovskiy, S. Feinberg ve Dmitriy Şostakoviç gibi isimlerin de bulunduğu ünlü bestecileri bir araya getirir.[15]

ACM üyeleri, Batı müziğiyle ilgilendi ve onları, Rus topraklarının kendi özgünlüğü ile zenginleştiren yeni müzikal (modernist) yaklaşımlar geliştirdiler (bu yaklaşımlar daha sonraki dönemlerde *formalizm* – içeriği önemsizleştiren bir biçimcilik – olarak değerlendirilip eleştirilir). G. Mahler, A von

14ÇMB'den bir yıl önce, Proletarya Müzisyenleri Birliği (RAPM) kuruldu ve toplu şarkıyı temel alan kitle şarkılarında Sovyet müziğinin ideolojik yeniden yapılandırılması ve demokratikleştirilmesini savundu. Öte yandan, bu birlik, 1930'lu yılların başlangıcına itibaren diğer sanatsal derneklerin tüm akımlarına karşı radikal bir hoşgörüsüz tutum sergiledi. Nikeyeva ve Fattahova, yaş., S. 27.

15 Anna Ferenc, "Music in the socialist state," *Soviet Music and Society under Lenin and Stalin,* (drl.) Neil Edmunds,Taylor & Francis Routledge, London 2004, s. 9.

Webern, B. Bartok gibi Batı Müziği bestecilerinin yanı sıra Sovyet Rus deneysel bestecilerinin de eserlerinin icra edildiği bir dizi konser düzenlenir. ACM'nin sanatsal manifestosunda (1924), sanatçılar "epigonizme, idealizme ve yaratıcı tembelliğe karşı birleşik bir cephe" oluşturmaya ve "azami sayıdaki yaratıcılık fırsatını, imkanını" değerlendirmeye davet edilir.

Bununla birlikte, Sovyet devleti tarafından giderek şiddetlendirilen ideolojik baskı da1920'lerin sonundan itibaren istikrarlı bir şekilde artmaya devam eder. 23 Nisan 1932'de yayımlanan "Edebî ve Sanat Yapılarının Yeniden Yapılandırılması Hakkında" Kararname'nin ilanından sonra *Sovyet Besteciler Birliği*(SBB) kurulurve diğer tüm Sovyet sanatçı dernekleri feshedilir. Resmi devlet propagandasına göre, SBB "Komünist dünya görüşünü" daha iyi temsil etme sözünü vermiştir.

STALİN DÖNEMİ VE ŞOSTAKOVİÇ

Kontrollü ancak sanatsal ifade açısından oldukça liberal sayılabilecek olan dönem 1932'de ortaya konan devlet politikaları ve "reaksiyon, tecrit ve şovenizm" ile kendini gösteren Sovyet milliyetçiliği ile son bulur.[16] Bu eğilimin bir parçası olarak ortaya çıkan yeni kültürel hareket parti tarafından organize ederken yine parti tarafından Kültür Bakanlığının bir kolu olarak kurulan Sovyet Besteciler Birliği vasıtasıyla yürütülmeye başlanır. Komünist Partinin maddi desteğini kazanmayı umut eden müzisyenler bu birliğe katılmakla yükümlü hale gelir. Yine bu desteği alabilmeleri için bestecilerden, yeni eserlerini yayınlamadan önce kurumun onayına sunmaları beklenir.

Bu dönemde Stalin klasik müziğe *sosyalist gerçekçilik* kavramını uygulamaya başlar. İlk olarak Maxim Gorkiy 20. yüzyılın başında sosyalist gerçekçiliği edebi bağlamda tanıtmıştı. Sosyalist gerçekçilik, tüm sanat ortamlarının proletaryanın mücadelelerini ve zaferlerini ifade etmesini talep etti. Doğal olarak bu hareket Sovyet kökenli bir hareketti: Sovyet hayatının ve toplumunun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştı.[17] Besteciler Batılı ilerlemeciliğini bir kenara bırakarak sade, geleneksel Rus ve Sovyet melodilerine geri dönmeleri bekleniyordu. Buna ek olarak, müzik Stalin ve Sovyet rejimini için, Stalin'i ve rejimi öven, kutsallaştıran güçlü bir propaganda aracı olarak görev yapıyordu. Stalin'in büyüklüğü sayısız Sovyet şarkısının teması haline geldi. Özetle, bu dönemde varlığını sürdüren kültür hareketinin temellerinde komünist idealler ve partinin teşviki yatmaktaydı.

Sosyalist gerçekçilik, tüm sanat ortamlarının proletaryanın mücadelelerini ve zaferlerini ifade etmesini talep etti. Doğal olarak bu hareket Sovyet kökenli bir hareketti: Sovyet hayatının ve toplumunun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştı. Besteciler Batılı ilerlemeciliğini bir kenara bırakarak sade, geleneksel Rus ve Sovyet melodilerine geri dönmeleri bekleniyordu. Buna ek olarak, müzik Stalin ve Sovyet rejimini için, Stalin'i ve rejimi öven, kutsallaştıran güçlü bir propaganda aracı olarak görev yapıyordu. Stalin'in büyüklüğü sayısız Sovyet şarkısının teması haline geldi. Özetle, bu dönemde varlığını sürdüren kültür hareketinin temellerinde komünist idealler ve partinin teşviki yatmaktaydı.

Stalin iktidarı döneminde, deneyimsel bir yönelimde seyreden müzik genellikle bunun da ötesine geçerek kitlelerin içindeki genel dinleyici tarafından takdir görmemekteydi. Aslında kitlelerin beğenisi de dikkatli bir biçimde "dozajı ayarlanan propaganda" ile şekillendirilmişti. Müzik eleştirmenleri ve gazeteciler Partinin ve daha çok SSCB lideri Josef V. Stalin'in talimatları doğrultusunda hareket etmekteydi. Karalayıcı bir makale kariyerlerinin sonu olabilirken, "zararlı" bir eserin temsili on yıllarca yasaklanabilirdi.

Bu iniş çıkışlar Batı'da 20. yüzyılın en saygın Rus bestecilerden sayılan piyanist Dmitriy D. Şostakoviç'in (1906-1975) hayat hikayesinde vücut bulur. Bu sadık Sovyet vatandaşı ve Devrim mensubu, ilk gösterimi 1934'de ger-

16Stanley Krebs,*Soviet Composers and the Development of Soviet Music*,W.W. Norton, New York 1970.s. 50.

17James Bakst,*A History of Russian-Soviet Music*,Dodd, Mead and Co., New York 1966. s. 286.

çekleştirilen *MtysenkliLady Macbeth*'i (*Леди Макбет Мценского уезда*; operasını besteledikten sonra hem kitlelerce hem de resmi makamlarca tercih edilen bir isim haline gelir. Opera popüler anlamda kabul görürken resmi düzeyde bu başarı "Sosyalist Yapının ve doğru Parti politikasının genel sonuçlarından biri" olarak övgü alır.[18]

Fakat hem bestecinin hem operanın da kaderinin, sorunsuz bir seyir izlemekten uzak olduğu bilinmektedir. Şostakoviç *Dördüncü Senfoni*'yi (Senfoni No. 4, Do minör) yazarken, G. Mahler gibi Batılı bestecilerden çokça etkilenir. Dördüncü Senfoni'nin tamamlanmasından önce ilk gösterimi gerçekleşen operası *Lady Macbeth*'te de aynı etki fark edilmektedir. Tarih bize Stalin'in operanın temsili ziyaretinin pek eğlenceli geçmediğini söylüyor. Stalin Şostakoviç'ten, Sovyet halkı için anlaşılabilir vatansever bir eser yazmasının istemişti. Ancak Soştakoviç'in bestelediği bu eser Stalin'e göre Batı tarzı elitist bir eserden başka bir şey değildi. Sovyet liderin bu görüşünü dönemin en güçlü etkiye sahip gazetelerinden biri olan *Pravda*'nın (*Hakikat*) 1936 yılında operayı formalist "kaba, ilkel ve bayağı" bir çalışma olarak nitelemesi ile halka yaymış olur. Bazı söylentilere göre Stalin, Lady Macbeth'in temsili esnasında, yani Şostakoviç'in kamuya ilk kez ihbar edilişinden tam iki yıl öncesinde, operanın en duygusal sahnelerde yüksek sesle gülmüş ve gösteriden kaynaklanan memnuniyetsizliğini ve sıkıntısını açıkça sergilemişti.[19]

Ünlü bestecinin Dördüncü Senfoni'si 1936'da resmi olarak yasaklanırken bu durum halka yazarın gönüllü olarak eserini geri çekmesi olarak sunulur. Eser bir bütün olarak ancak 1961 yılında seyirci ile buluşabilir. *Beşinci Senfoni* (1937), olağanüstü bir başarı getirdiğinden Şostakoviç'in isminin yeniden önem kazanmasına yardımcı olur ve o zamanının propaganda araçları tarafından bu eser "Sovyet sanatçısının zamanında yapılmış olan yerinde eleştirilere vermiş olduğu yaratıcı bir tepki" olarak nitelendirilir. Şostakoviç'in 1941 yılında tamamladığı ve kuşatma altında olan Leningrad kentine (Petrograd) ithaf ettiği *Yedinci Senfoni* olumlu bir vatanseverlik vurgusu ile büyük beğeni toplar. Buna karşılık savaşın gelgitlerinin başladığı 1943 yılında bestelediği *SekizinciSenfoni*adlı eseri haddinden fazla üzüntülü oluşu ve yeterince zafer gururu tanışmadığı gerekçesi ile eleştirilir ve Stalin hükümetinin gözünden çok çabuk bir biçimde yeniden düşmesine neden olur.

Ondan sonra, Şostakoviç, Dokuzuncu Senfoniyi belki Stalin'i öfkelendirmek ya da kendi hayal kırıklıklarından kurtulmak için hafifçe yürekli ve neşeli bir tarzda bestelediğinde iktidar tarafından kabul görme şansını bir kez daha kaçırmış olur. Öyle ki, Batılı gazeteciler bile sıkça "Nazizm'in yenilgiye uğratılışına dair duyguların bu denli çocuksu bir biçim ile ifade edilmemesi gerektiğinin" altını çizdiler.

Burada bahsini ettiğimiz kısmıyla bile Şostakoviç'in biyografisi, Ekim Devriminin hem kendi çocuklarını yarattığını hem de aynı çocukları bir süre sonra kuvvetle bastırdığını temsil edebilir. Şostakoviç, 1946 yılında yeniden kendini düzeltmesi yönünde bir kınamaya mazur kalır, 1953'de itibarı iade edilir ve 1960'da Komünist Partiye üye olarak kabul edilir.

SONUÇ YERİNE

Sovyetler Birliği, müzik yoluyla kendi tarihini anlarak devrimci ruhu ve geleneğini canlı tutabildi. Şostakoviç'in Petrograd Konservatuvarı mezuniyet parçası olarak yazdığı (1924-1925) İkinci Senfoni Ekim Devrimine ithaf edildi ve on yıl sonra bir başka efsanevi besteci Sergey S. Prokofyev Ekim Devriminin 20. Yıldönümü için Cantata'yı yayınladı (1937).

Üretildiği zamandan bağımsız olarak, bu dönemin müziği, ister akademik klasik müziği ister kitlesel propaganda şarkıları ya da Sovyet filmlerinden alınan melodiler ilebugün,Rus halkının ve tüm insanlığın kültürel mirası olmaya devam etmektedir. •

18 Dmitriy Şostakoviç, *Shostakovich: About Himself and His Times*, (drl.) L. Grigoryev ve Y. Platek, Progress Publishers, Moskova 1981, s. 33.

19 Orlando Figes, *Natasha's Dance: A Cultural History of Russia*, Metropolitan Books, New York 2002, s. 479.

Devrimin Sineması
Odessa Kaldırımlarında Ayağa Kalkan Sine-Göz

Alper ŞEN

Sovyet Devrimi dünya tarihinin akışını değiştirirken, bu devrime tanıklık eden Sovyet yönetmenleri ve sinema düşünürleri de eserleri ile sinemayı yeniden tanımlayarak, hareketli görüntünün akışında devrimci bir anlatım estetiği kurgudılar. 1920'lerde Sovyetler Birliği, bu nedenle Devrim'in nasıl yazılması, anlatılması, kaydedilmesi ve nasıl kurgulanması gerektiğine dair hararetli bir tartışmanın sürdüğü yıllar oldu. Bu tartışmaların merkezinde kalan, birbirlerinden tamamen farklı tarzlarda yapılan iki film, *Potemkin Zırhlısı* (1925) ve *Kameralı Adam* (1929) ve bu iki filmin yönetmenleri Sergei Eisenstein ve Dziga Vertov, sinematografide yaptıkları devrimle bugünün hareketli görüntü estetiğinde kalıcı iz bıraktılar. Bu yazı, bu iki filmi ve yönetmeni bu filmlerin merkezinde Sovyet Devrimi'ndeki ve sinema tarihindeki yerlerini ve yaklaşımlarını genel hatlarıyla betimlemeyi amaçlıyor.

ODESSA KALDIRIMLARI'NDAKİ DEVRİM: SERGEİ EİSENSTEİN

Sergei Eisenstein, "Potemkin Zırhlısı"nın (1925) "Odessa Kaldırımları" sahnesindeki her kadrajın ve her kamera hareketinin sinema tarihinde ve tekniğinde bir devrime işaret ettiğini biliyor muydu emin değiliz. Ama emin olduğumuz bir şey, Eisenstein'in bu sahnede geliştirmiş olduğu anlatım tekniği ve estetiğinin bugünün sinema dili için bile hala ilham verici olmasıdır. "Odessa Kaldırımları" sahnesi, Potemkin Zırhlısı'nin Odessa Limanı'na gelişini kutlayan halka karşı Çarlık askerlerinin ateş açmasıyla yaşanan katliamı görselleştirir. Bu sahnedeki trajik anlatım, Sovyet Sineması'nın 1925 yılı itibarıyla kısa ama çok zengin bilgi ve estetik anlatım birikimini gözler önüne serer. Bununla birlikte, bir dramanın oluşumu için gereken tüm unsurların, kamera açılarının, oyunculukların ve

Potemkin Zırhlısı, sadece ideolojik bağlamıyla değil, "kurgu"yu sinemanın temel bir öğesi haline getirmesiyle de gerçek anlamıyla bir baş yapıt haline gelmiştir.

kurgu tekniğinin birleşerek izleyiciyi Walter Benjamin'in tabiri ile büyüleyecek bir görsel akışın ortaya çıkmasını, sadece Eisenstein'in sinema ve kurgu dehası ile açıklayamayız. Bu anlatım, özünde filmin merkezinde bir sahne olsa da, aslında Pudovkin'den Dziga Vertov'a uzanan Sovyet Sineması düşünürlerinin ve yönetmenlerinin oluşturduğu bilgi ve estetik anlatım birikiminin de bir başka yüzüdür.

Hareketli görüntü kaydetme teknolojisinin gelişi ile birlikte sinematografik anlatımın gelişmesi 20. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelmektedir. Bu dönemde kamerayı teatral sahneleri kaydeden bir makina olmaktan çıkarıp bir görsel dilin kurulduğu öncü sinema filmleri ile karşılaşıyoruz. Kuşkusuz, bugünün Hollywood sinematografisinin kökenlerini oluşturan filmlerin başında gelen D.W. Griffith'in "Bir Milletin Doğuşu" (1915) içeriği her ne kadar ırkçılığa övgilerle dolu olsa da, anlatım dilinde belki de ilk kez kullanılan (çekim ölçekleri, kamera açıları açı-karşı açı çekimleri gibi) sinematografik anlatım teknikleri, dönemin bir çok sinemacısı tarafından örnek alınmıştır. "Bir Milletin Doğuşu" zamanla Ku Klux Klan'ın toplantılarda gösterdiği bir filme dönüşür ve yönetmeni D.W. Griffith'i büyük bir pişmanlığa sürükleyip, bu filmden bir süre sonra "Hoşgörüsüzlük" adında, insanlığa övgü niteliği taşıyan bir başyapıta imza atmıştır.

Irkçılığa ve köleliğe övgüye dönüşen ve o dönemin koşullarına rağmen yaklaşık bir milyon kişinin izlediği "Bir Milletin Doğuşu", sinemanın propaganda gücünün etkisi hakkında da önemli bir örnektir. Bununla birlikte Eisenstein, "Potemkin Zırhlısı" ile Griffith'in geliştirdiği melodram kurallarını da kırarak, sinematografide devrimi kamera açılarında ve kurguda inşa etmiştir. Hareketli kameranın kullanımı, çok yakın planların aksiyon içinde çekimi, kalabalıkta bir kişi takibi ile dramatizasyonu artırışı, genel plan ve yakın plan arasında hızlı gidip gelişlerle izleyiciyi etkilemek yerine şok etmeyi tercih eden Eisenstein'in sinematografik düşünce pratiği şöyle yorumlanmaktadır:

"Eisenstein'a göre filmler şok ve çatışma anlatımları üzerinden inşa edilmelidir. Bu düşünce, Hegel'in diyalektiği ve Marx'ın devrim teorileri üzerinden kurgulanır. Bolşevik Devrimi, işçilerle burjuvazinin diyalektik çatışması ile başlar ve sonunda yeni işçi sınıfının devleti ile bu çatışma bir sonuca dönüşür. Eisenstein'e göre sanat eseri benzer bir diyalektik çatışmayı ele alır ve bu hatta ilerlerse eserin etkisi daha da artacaktır."[1]

1 Narrative Film Technique-Sequence Analysis The

"Odessa Kaldırımları" sahnesi, tüm bu diyalektik çatışmanın merkezinde, Bolşevik Devrimi'nin nedenlerini izleyiciye anlatmaktan çok hissettirmeyi amaçlar. Bunun için kurgulanan sinematografide ise izleyici, çarlık ordusunun makina düzeninde halka ateş açması anında halktan kişilerle doğrudan empati kurmaya başlar. Bu empati unsurları ise halkın tüm kesimleri ile ortaya çıkar. Kaldırımlarda kurşunlardan kaçmaya çalışan kadının yüzündeki endişe ve korku, bir kişinin gözlük camını parçalayan kurşun, engelli bir kişinin merdiven basamaklarında ezilmemek için kaçmaya çalışması gibi onlarca detay yakın planlarla izleyici "halk" ile bütünleşir. Bu empati anının doruk noktası ise bir bebek arabasındaki bebeğin açılan ateşin altında merdivenlerden yavaş yavaş inmesi ve annenin bebeğinin öldürüleceğine dair yüzündeki korkudur. Bir anda izleyici için tek endişe unsuru, bebeğin öldürülüp öldürülmemesi olur.

Potemkin Zırhlısı, kuşkusuz, sinema tarihinde Ekim Devrimi'nin Dünya tarihindeki yeri kadar önemli bir yere sahiptir. "Odessa Kaldırımları" sahnesi, Alfred Hitchcock, Terry Gilliam, Brian De Palma, George Lucas gibi bir çok yönetmenin filmlerine yüzyıl boyunca ilham vermiştir. Benjamin'in sinemanın büyüleyici gücü olarak betimlediği, hayal-gerçek arasında belirsizleşen sınır, Odessa Kaldırımları ile büyülenmenin ötesinde bir iz bırakır. İzlediklerimiz, devrim için verilen tüm mücadelenin merdivenlerde sıkışmış bir özeti gibidir. Kaldırımlarda anne vurularak öldürülür, ancak bebek, başlamakta olan devrimin umudu olarak hayatta kalır.

Ekim Devrimi ya da Sovyet Sineması dendiğinde ilk akla gelen kişinin Eisenstein olması, sinematografik anlatımdaki devrimci yaklaşımının ve geliştrdiği kurgu estetiğinin bir sonucudur. "Yıldız Savaşları"ndaki askerlerin Odessa Kaldırımları'ndaki çarlık askerleri gibi kaldırımlarda ilerlemesi ya da "Baba" filminde kaldırımlarda yuvarlanan karakterin sahnesi, Eisenstein'in dehasının bir kaldırım sahnesi çekiminde bile izleyicilerin ötesinde yönetmenleri de nasıl etkilediğini göstermektedir.

Odessa Steps In The Battleship Potemkin (https://www.jukolart.us/narrative-film-technique/sequence-analysis-the-odessa-steps-in-the-battleship-potemkin.html)

ŞEHRİ KAYDEDEN SİNE-GÖZ: DZİGA VERTOV

Eisenstein'in Hollywood çıkışlı sinematografik anlatım kurallarını bozarak "Potemkin Zırhlısı" ile yeni bir kurmaca film anlatımı geliştirdiği yıllarda bir başka Sovyet sinemacı Dziga Vertov, arkadaşları ile birlikte devrimci sinemanın kurmaca dilini reddetmesi gerektiğini öne süren bir manifesto (Sine-Göz manifestosu) yayınlamaktaydı.

Bu manifestoya göre devrimci sinemacının görevi masa başında yazılan senaryolarla, kurmaca filmlerle Hollywood estetiğini yeniden kurmak değil, sıradan gündelik hayatı, yani gerçeği kaydetmek ve devrim ile değişen toplumu belgelemekti. Bu manifestoyu en açıklayıcı şekilde yansıtan film olan "Kameralı Adam" (1929), sinemanın da ötesinde görsel sanatlar alanında kalıcı bir etki yaratan ve sinemanın tüm bildik anlatımlarını 1920'lerin teknolojisi ve görsel estetiği ile yıkan bir film olarak karşımıza çıkıyor.

"Kameralı Adam" anlatım dili ile olabildiğince sadedir. Bir kameraman, elinde kamera ile sokağa çıkar ve devrim sonrası değişen şehri, yaşamı kaydeder. Bu kayıtlar devrime tanıklıktır. Sinemacının devrime tanıklığı basit gündelik yaşamın davranışlarında ve insanların, şehrin, teknolojinin ve doğanın uyum içinde devrimi temsil etmesinde gizlidir.

Eisenstein'in kurmaca filmlerinde kamera hareketlerinin ve kurgunun bir düzen içinde akışı ve izleyiciyi bir yabancılaşma yaratmadan etkilemesine karşın, "Kameralı Adam" filmin başlarında gösterdiği sinema sahnesi, kamera ve kameraman ile izleyiciye başka bir izleme pratiği sunar. Etkilenmemiz gereken şey hikayenin dramatik anlatımı ya da kamera açıları değil, kaydedilen ve kurgulanan gerçekliktir. Çünkü yine Sine-Göz manifestosuna göre devrimin gerçekliği, ancak tüm hikayelerin ve senaryoların ötesinde bir anlatımda ortaya çıkabilir.

"Kameralı Adam" filminde kamera Devrim'in gözüdür. Bu göz, teknoloji ile gittikçe gelişen bir gözdür. Dünyayı yeniden görmemize neden olan bir gözdür. İçeriğinde bir kurgunun ya da gizemin olmadığı, modernizmin ve devrimin sembolüdür. Dolayısıyla filmin merkezinde bizim dünyaya bakışımızı

değiştiren "göz" vardır. Sabah şehrin uyanışını, trenin gelişini, insanların birbiri ile ilişkisini kaydeden bu göz filmin ana karakteridir:

(Kameralı Adam) görme üzerinedir, aynı zamanda da görülme, görmek üzere olma ve gösterme üzerindeki bir hatta film decam eder. Gördüklerimiz ise sıradanlığın şiirselliğidir. Bir kahraman ya da anlatıcı yoktur. Canlı bir organizma gibi işleyen şehrin kendisi filmin merkezindedir. Şehir belgesellerinden farkla, izleyiciye bir takip rotası vermez, düşünen bir imajın peşinden gelen başka bir imaj bizi şehirde değil, görüntü estetiğinin çağrışımlarında gezdirir. Bu nedenle "Kameralı Adam" bugünün gerçek üstü anlatımlarına kadar etkisi uzayan bir görsel şölene dönüşür.

Göz, gördüklerini kurguda bize gösterir. İmajlar birbirini takip ettikçe birlikte düşünmeye başlarlar. 1920'lerde izleyicilerin algısı için çok yeni olan jump-cut (sıçramalı kurgu) anlatımı ile kurgulanan film, imajların düşünerek birbirlerini çağrıştırdığı hisini verir. Göz her açılıp kapanmasında birbirini takip eden mısralarla şehri kurguda şiirselleştirir. Benjamin'in tarif ettiği sinemanın büyüleyimsel gücü, "Kameralı Adam"da modernist bir Sine-Göz aracılığı ile düşünceyi imajlarla hissettirmeye çalışır.

Jean Juc Godard, Chris Marker gibi sinema tarihinin yaratıcı yönetmenlerine ilham kaynağı olan ve bugün bile halen anlatım gücünü koruyan "Kameralı Adam" Sine-Göz manifestosunun görsel dile dökülmüş halidir. 90'ların sonunda ortaya çıkan, Lars Von Trier gibi yönetmenlerin katıldığı "Dogme 95" akımında yayınlanan manifestoda bile Sine-Göz manifestosunun izlerini görmek mümkün...

SİNE-GÖZ MANİFESTOSU[2]

Ben gözüm.

Mekanik bir göz.

Ben, size dünyayı yalnızca onun bakış açısıyla yansıtan makine.

Artık insanın devinimsizliğinden kurtulacağım. Sürekli hareket halindeyim.

Nesnelere yaklaşıp, uzaklaşıyorum. Üzerlerine süzülüp aralarından geçiyorum.

Bir yarış atıyla at başı gidiyorum.

Kalabalıkları tüm hızımla aşıyor, taarruz eden askerlerin en önünde gidiyorum. Uçaklarla havalanıp sırtüstü düşüyorum. Tıpkı çevremdeki bedenler gibi düştüğüm yerden kalkıyorum.

İşte ben buyum.

Karmakarışık manevralarla dönerken birbirlerinin peşi sıra kaydettiğim hareketleri yığınlar halinde bir araya getiren bir makineyim.

Zamanın ve mekanın sınırlarından bağımsız bir halde, evrenin her noktasına dilediğim şekli veriyorum.

Size tanımadığınız bir dünyanın kapılarını aralıyorum. Yolumu dünyayı yeniden değerlendirerek açıyorum.

Dramatikleştirilmiş sinema insanlığın afyonudur.

Kahrolsun beyaz perdenin ölümsüz kralları ve kraliçeleri,

Yaşasın öncülerin sıradan hayatlarında ve tezgahlarının başındaki çekimleri.

Kahrolsun burjuvazinin düzmece senaryoları!

Yaşasın hayatın kendisi!

Dramatik sinema kapitalistlerin elinde öldürücü bir silahtır.

Günlük yaşamımızdaki devrimci uygulamalarımızla bu silahı düşmanın elinden alacağız.

Çağdaş sanatsal dramlar eski dünyanın kalıntılarıdır. Bu, devrimci perspektiflerimizi burjuva sosuyla yavanlaştırma girişimidir.

Hayatımızın sahnelenmesine son verin!

Bizleri olduğumuz gibi çekin.

Yazarın senaryosu hakkımızda uydurulmuş hikayelerden başka bir şey değildir.

Her birimiz diğerlerininkini aksatmadan kendi işlerine devam etmelidir. Kinoks'ların amacı rahatsız etmeksizin sizi çekmektir.

Yaşasın devrimin sinema-gözü! •

2 http://devfilmsanat.blogspot.com.tr/2015/08/dziga-vertovun-manifestosu-sinema-goz.html

Ekim Devrimi ve Sanat: Ateş Serbest!

Süreyya KARACABEY

Sizin aşkınızla asla!

Sizin sanatınızla asla!

Sizin düzeninizle asla!

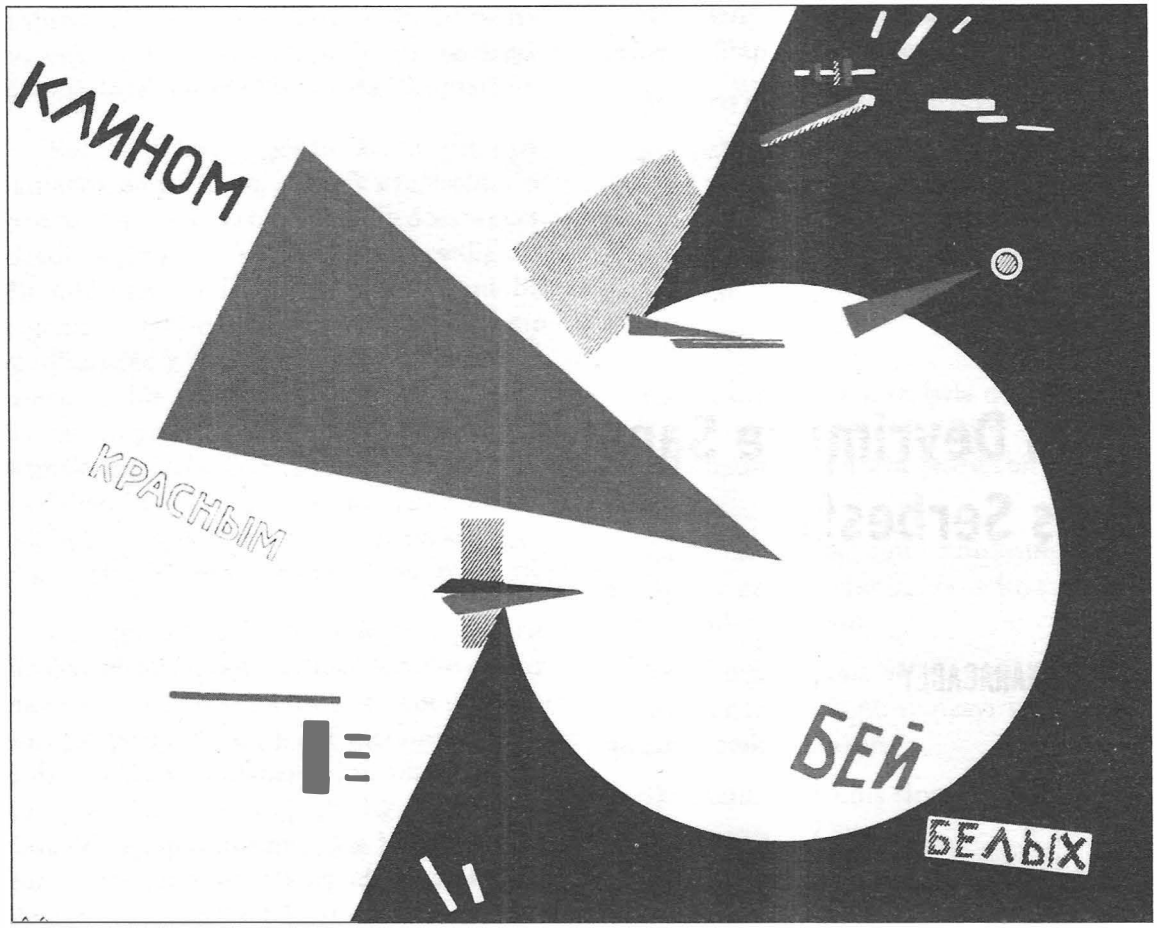
Sizin dininizle asla!

Mayakovski bunları Ekim devriminden iki yıl önce, 1915'de yazmıştı, politik iklimin hareketliliğine paralel olarak sanatsal hareketlerin de yeni bir dilin, yeni bir dünyanın peşine düştüğü zamanlardı. Lenin açısından devrimin aciliyeti, sanatçılar açısından yeni bir sanatsal formun aciliyeti tarihin bu noktasında buluşacak, bir süre politik avangart ile sanatsal avangart ittifak halinde çalışacak ve Rusya'nın sanatının "gümüş" zamanını oluşturacaktı.[1]

Avangart niyetle söylemese de Lenin'in Gorki'ye söylediği şu sözler, Rus sanatçılarının yenilikçi kısmının eski sanat karşısında duyduğu şeylere benziyordu: "Sık sık müzik dinleyemem. İnsanın sinirini bozuyor; budalaca, duygusal şeyler söylemek, bu iğrenç cehennemde böylesine güzellikleri yaratmayı başarmış insanların başlarını okşamak duygusu uyandırıyor. Oysa şimdi kimsenin başını okşamamak gerek- elini ısırıverirler çünkü." (Carr:32)

Rusya'da 1890'lı yıllardan beri simgeci sanatçılar realizme ve onun diline karşı savaşıyorlardı. 1910'lu yıllardan itibaren de erken avangart etkilerle yeni eğilimler oluşmaya başladı. Tarihsel avangartlar olarak anılan

1 "Altın" zaman Puşkin'in dönemine ayrılmıştır.

Lissitzky'nin 1919 tarihli "Kırmızı kamayla beyazlara vurun" adlı afiş çalışması, propagandist sanatın en bilindik örneklerinden biridir.

ve bütün Avrupa'yı etki altına alan sanatsal hareketler uluslar arası bir etkileşim ağına sahipti, 1914 yılında İtalyan Fütüristi Marinetti Rusya'yı ziyaret etmiş ya da Almanya'daki Blauen Reiter Kandiski gibi ressamları etkilemişti. Şüphesiz bu hareketler içinde en önemlilerinden biri 1.Dünya savaşı başlarında kurulan OPOJAZ'dı. (Poetik Dil Araştırmaları Topluluğu) Dil felsefesini problem olarak tartışan bu grup Rus Formalistleri olarak anılan Šklovski, Ejhenbaum, Tynjanov, Jakobson'dan oluşmuştu. Gündelik dili "ölü", "kelimelerin mezarı" olarak tanımlayan bu grup dilin otomatize, bilinç dışı ve yabancılaştırıcı kullanımları üzerinde akıl yürütüyorlardı. Çünkü otomatikleştirme "şeyleri, elbiseleri, mobilyaları ve savaş korkusunu yemek içindi", "Süreç Olarak Sanat" (1917) da böyle yazmıştı Šklovski. Dilin unutulması sadece "soyut bir dil felsefesine işaret etmiyor aynı zamanda etik normların, vicdanın ve insanın sorumluluk bilincinin de "ölümüne işaret ediyordu. Yeni bir dile sanat yoluyla, bu yabancılaştırıcı dil yoluyla ulaşacaklardı. Velimir Chlebnikov not defterine "dil, şimdiki insanlığın asılı olduğu dil. Kuşların kanadındaki bir pençe gibi: geçmişin gereksiz kalıntısı, eskinin kalıntısı" diye yazıyordu. (Nohej:2)

1911 yılında ülkenin çeşitli bölgelerinden sanatçıların oluşturduğu GİLEJA (Hyläa) grubu da adını Herodot'dan alıyor ve eski kuzey ve doğu Karadeniz'in kültürel çevresine, antik Slav halklara vurgu yapıyordu. Aralarında Mayakovskij, Chlebnikov, Kručenych gibi yazar ve ressamların olduğu grup kubo-fütüristler olarak tanınıyordu. Picasso kübizmiyle Marinetti'nin fütürizmine işaret eden bu adlandırma batı avangart hareketlerin Rusya'da bir uyum sürecinden geçirilerek kabul edildiğini gösterir bize. Onlar da batılı avangartlar gibi programlarını manifestolarla bildiriyor, toplumu kışkırtan etkinliklerle sanatı eski uzlaşımlarından kurtarmaya çalışıyorlardı.

Materyalin özerkliğine yapılan vurgular, sanatın eski içeriklerinden özgürleştirilmesi hedefi, sanat ile hayat arasındaki ayrımın iptali konusundaki ısrar ve tek bir form yerine bir arayışın sürekliliği, süreç olarak sanat fikri bütün tarihsel avangart hareketler için karakteristikti, bu durum da avangart hareketleri tek bir üslup ilkesi altında toplama-

yı imkansız kıldığı gibi, paradoksal olanı da onun özelliklerinden biri haline getirecekti. Bir taraftan sanat ile hayat arasındaki ayrımın iptaliyle dile gelen ve siyasi manifestolarla ilişki kurmayı kolaylaştıran bir dil arayışı, diğer yanda Malevic'in "siyah kare" sinde görülen bütünüyle nesneden, konudan kopuşla ortaya koyduğu sanat dilinin araçsallığına itiraz iç içeydi. (Siyah Kare ilk defa Petrograd'da bir mekânın en üst köşesinde, yani bir zamanlar ikon'lara ayrılan yerde sergilenmişti.)

Resim, mimari, edebiyat, tiyatro, film bütün alanlarda kendini gösteren arayışların giderek yeni bir toplumu kurmaya çalışan ülkenin politik hedefleriyle bütünleşmesi kaçınılmazdı. 1917'den önceki zamanlarda düşünülen ve tartışılan yeni toplumun inşası için gerekli kültür devrimi fikri Proletkült hareketi olarak bilinen ve sanatı toplumsal örgütlenme için bir araç olarak gören Aleksandr Bogdanov'un öncülüğünde kurulduğunda, avangartların önemli bir bölümü de yeni bir komünist sanat yaratmak için bir imkân olarak bakmışlardı bu harekete. Bir çeşit sosyalist bilincin tininde değiştirilecek gerçeklik propagandası vardı bu girişimde ve başlangıçta eski sanat diline ve o dilin yarattığı eski dünya düzenine itirazın da biçimlenmesiydi. 1920 yılına gelindiğinde Proletkült 84.000 aktif üyesi, 300 stüdyo, kulüp ve çalışma yerleri olan geniş bir örgütlenmeydi. Başlangıçta Petrograd ve Moskova'da bağımsız grupların girişimi olarak başlayan hareketin özerk kalma çabaları sonuçsuz kaldı ve ulusal bir örgütlenmeye dönüştü.

Rus formalistlerinin, simgeci şairlerin ve avangart sanatçıların çalışmaları devrim sırasında ortaya renkli bir manzara sunmuştu; bir taraftan şok estetiği ile, eski alışılmış kalıpları sarsan ve toplumsal bir tepki oluşturmayı hedefleyen sanat dilinin yarattığı çatışmalı kışkırtma ile sanatı, süprematizmde olduğu gibi bütünüyle kendi dilinin yalınlığına çeken kavramsallık ve anlam dışılık yaratan uygulamalar ve bunlara yöneltilen daha gerçekçi bir dilde yazan sanatçıların yönelttiği eleştiriler. Kendi içine kapanan sanatın yalıtılmışlığına karşı konstruktivistlerin "yararlı nesneler" üretmeye yönelmesi alandaki eğilimin temel göstergelerinden birini oluşturur. Konstruktivizm yeni bir toplumsal dönüşümü hedefleyen ülke için üretimselliğe vurgu yapan bir hareketti ve en ideal sonucunu Bauhaus hareketinde somutlayacaktı. 1920'li yılların başlarında Vladimir Tatlin, Aleksandr Rodcenko, Ljubov Popova, El' Lisickij, Vesnin gibi isimlerin oluşturduğu grup, yararlı, kullanışlı şeylerden söz ederken sadece mimariye dikkat çekmiyordu; çanak çömlekten, giysiye, tiyatro dekoruna, sergilere kadar pek çok alanı üretimselliğin içine alacak çalışmalara yöneliyorlardı. Devrimci sanat için bir imkân olarak görülen bu üretimsellik genç ülkenin ekonomik ve toplumsal hedefleriyle de bir bütünlük oluşturuyordu. Kapitalizmin "ruhsuz" eşyalarına karşı sosyalizmin üretim ağından kopmamış nesneleriydi söz konusu olan ve sanatçının da bir atölyede, fabrikada çalışan işçinin üretimselliğine benzer bir işlevi yüklenmesinden söz ediliyordu. Politik propaganda, siyasi formüller sanatın dışında olmak zorunda değildi, çünkü sanat, hayatla bağını yeniden kuruyor, sanatçının "sosyal görev" teorisi biçimleniyordu. Mayakovski'nin 1926 yılında yazdığı "Şiir Nasıl Yazılır" metni, eski uzlaşımlara meydan okuyarak şiiri bir "sosyal görev" olarak üretimin içine yerleştiriyordu. 1915'li yıllardaki fütürist şiirlerin yerine ajitasyon şiirleri yazıyordu Mayakovski ve üretim, sadece sanat için değil yeni toplum için de anahtar bir sözcük oluyordu. Bu arada Sergej Tretjakov ve Boris Arvatov edebiyatta kurmacadan vazgeçen, haber diline yaklaşan deneyler yapıyordu. Film ve tiyatro için de benzer eğilimler söz konusuydu: Sergej Eisenstein, Potemkin Zırhlısı'nda, Dziga Vertov, Kameralı Adam'da yeni aracın empatik kaydını tutuyorlardı.

Tiyatro alanında da Tairov'un sahnesel teatrallik çağrısı tiyatroyu yazılı dilden, edebiyattan çok kendi materyal unsurlarına yapılan vurguyla biçimlemenin yolunu açmıştı; materyal katmana yapılan bu vurgu aynı zamanda "ürün"den çok "üretim sürecinin" görünür kılınmasını hedefleyen uygulamalarla sonuçlandı. Prodüksiyona yapılan vurgu aynı zamanda psikolojik-gerçekçi tiyatronun yerini bedenin ve onun sahnesel üretimlerinin araştırıldığı yeni bir estetiğin almasıydı. Bedenin devinimleri, hareketlerin kesintilerinden elde edilen anlam montaj fikrine ve yeni ülke için ilerlemenin ve toplumsal faydanın metaforu olan enerjiye açılıyordu. Proletkült tiyatrosu için Eisenstein'la beraber çalışan Boris Ar-

vatov hareketlerin yarattığı etkiler üzerine çalışırken Rus tiyatrosunun en önemli figürlerinden biri olan Meyerhold tiyatro serüveninin devrimci hedeflerle bütünleştiği bu evresinde materyal unsurun biçimlenme ilkesine odaklandı. Materyal ve biçimleme ilkesini bir senteze götürmek teknik hedefiyle, sanatı toplumsal işleviyle birlikte düzenleme ideolojik hedefini iç içe geçirmeye çalıştı. Yeni sosyal düzenin ürettiği bir form olarak sanat, sanatçıdan mühendis olmasını bekleyen konstruktivistler gibi kendi malzemesine bilimsel verilerin ışığında bakacak ve toplumsal faydayı da dikkate alacaktır. Yeni insanın biçimlendiği bir toplanma yeri olarak bakılan tiyatroda prodüksiyon estetiği, bedenin devinimlerine yapılan bilinçli müdahalelerle oluşturulan anlamı odağa koyarak, hız ve etkililik'i hedefleyerek özdeşleşme dışı, içeriden dışarıya duyguların ifade edilmediği, duygunun ritmik hareketten üretildiği bir anlayışı ortaya koyar. Biyomekanik oyunculuk artık oyuncunun bedenine düzenlenebilir, kontrol edilebilir bir materyal olarak bakar. Sahne ile seyirci arasındaki rampanın kaldırılmasıyla algılanan ile algılanabilir arasındaki ayrım da kırılganlaşacak, üretimsellik tiyatronun tamamını kapsayacaktır. Bu tiyatroda özel kostümler, makyajlar, maskeler yoktur, bütün yalınlığıyla biçimlenen ve nasıl biçimlendiği gösterilen oyuncunun bedeni vardır; bir atölyede çalışan ve hareketlerin aritmetiğini gösteren işçi-oyuncu.

Sanatın özellikle avangart sanatın devrim öncesinde ve eşliğindeki durakları Avrupalı avangartların çalışmalarıyla benzerlik gösterse de, süreç içinde işlevsellik, toplumsal yarar ve politik bağlanmanın belirleyici unsurlarıyla değişime uğramış, yeni görevlerin belirleyiciliği ışığında sanatsal hedefler ile tarihsel hedefler arasındaki ayrımın yarattığı boşluğa düşmüştür. Başlangıçta komünist avangartlar için sorunsuzca birleşilen bu toplumsal hedefler, politik atmosfer avangart niteliğini yitirmeye başladığında ve sanatsal hedefler bir üst akıl tarafından biçimlenmeye başladığında bu ittifak da bozulmaya başlayacaktır. Yeninin coşkusunu taşıyan ve eskinin cenaze töreni için gönüllü olan avangart sanatçılar devrim süresince ve devrimi izleyen yıllarda "sanat kurumunu" eleştirirken, yeni insanın oluşumu için çalışırken, bir başka dünya düşünü politik akılla paylaştıklarına inanıyorlardı. Devrimin sanatçılarının çabasını, kolektif yarar için yaptıkları üretimleri, kitlesel gösterileri, kışkırtıcı eylemleri, hepsini açıklayan ve bir hakikate bağlandığı için etkili olan bu moment yerini klasik mite dönülmesini isteyen, avangart karşısında klasik sanatın ilkelerini benimseyen ve gerçekçiliğin sosyalist modelini bir şablona bağlayarak üreten bir aygıtla karşı karşıya kaldıkları zaman, bütün bu parlak geçmiş, parlaklığını şüphesiz yitirmeyecek ama bir çok sanatçıyı toplumun, sistemin hatta hayatın dışına itecekti. "Başlangıç, kendisiyle birlikte başlayanların inkarıdır" demişti biri, Jdanovcu dönemin sanat reçetelerine bakan eski bir devrimci sanatçı için vuku bulan buna benzer bir şey olmalıydı.

Ama henüz oraya gelmedik, daha yüzyılın başındayız ve devrim coşkusu herkesi sarmış ve geleceğe, geçmişten daha fazla inanan insanlarla dolu sokaklar, bu sokakların birinde Mayakovski renkli bir giysiyle karşımıza çıkıyor, yakasına şimşir bir kaşık iliştirmiş ve bize diyor ki: "Kır saçlar okşamaz ruhumu/ Yakışıklı şipşirin yürüyorum yirmi iki yaşımda" Henüz oraya gelmedik herkes Moskova'ya gitmeye çalışıyor, bu lanet sistem için bir karşılık gelecek sokaklardan, yeraltından, yoksul köylülerden. Bir halkın değil sanki kapitalizmden nefret eden herkesin kaderi değişecek gibi, talih ilk defa gülecek gibi. Henüz bir ümit ve gelecek için imkan var, orada kurulan ve kaybolmayan. •

KAYNAKLAR

Carr, E.H, **Bolşevik Devrimi 1**, çev. Orhan Suda, Metis Yay.

Lichte, E..Fischer, **Theater Avantgarde**, Francke Verlag 1995

Nohej, Regine, *Die "Auferstehung des Wortes" Die Suche nach einer universellen Sprache in der russichen Avantgarde.* https://www.google.com.tr/search?q=Die+%E2%80%9EAuferstehung+des+Wortes%E2%80

https://www.conne-island.de/nf/147/23.html

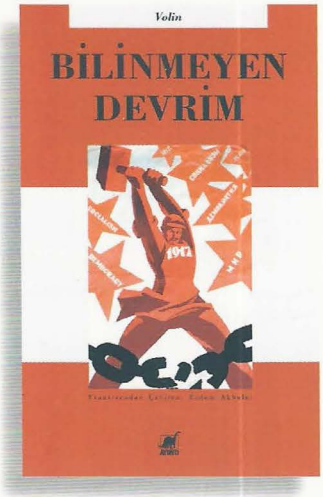
ayrıntılarönemlidir

Edebiyatın yeraltından hayatın yeryüzüne

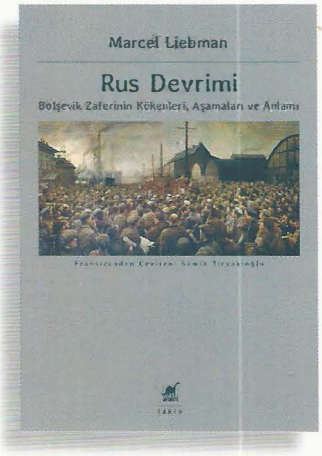
30 YIL 1000 KİTAP

www.ayrintiyayinlari.com.tr AYRINTI online@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

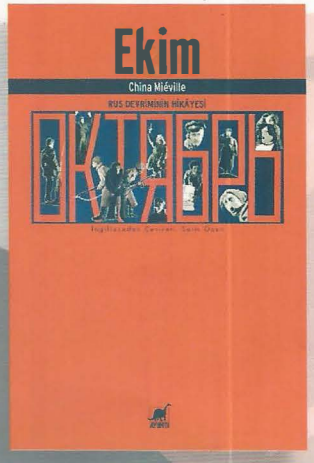

Bilinmeyen Devrim
Volin
Ağır Kitaplar - 672 s.

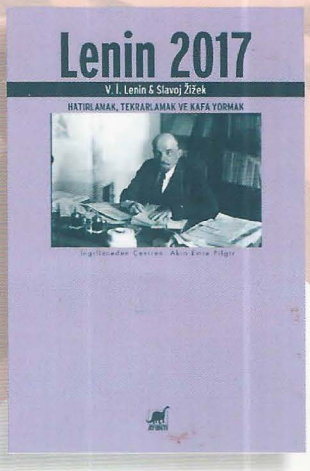

Rus Devrimi
Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı
Marcel Liebman
İnceleme - 416 s.

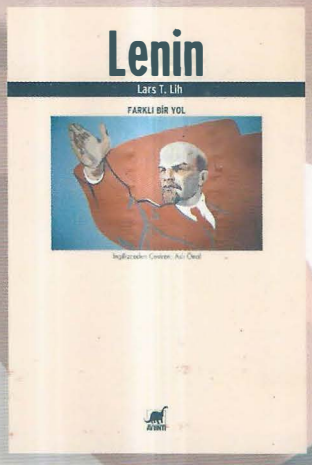
Ekim Devrimi 100 Yaşında!

Ekim
Rus Devriminin Hikâyesi
China Miéville
İnceleme - 400 s.

Lenin 2017
Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak
V. İ. Lenin - Der: Slavoj Žižek
İnceleme - 256 s.

Lenin
Farklı Bir Yol
Lars T. Lih
İnceleme - 256 s.

ISSN 2148-1474

Yayın Programımızda Olan Diğer Kitaplar: Oskar Anweiler - Rusya'da Sovyetler / Victor Serge - Barselona'dan Petrograd'a